

ศึกษาการบรรลุความปรารถนาสวรรค์ของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
A Study of Achievement of Human's Heaven
Wishes in Theravada Buddhism

พระปริญญา ปรีสสโร (เพิกแสง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

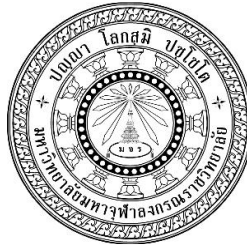
ศึกษาการบรรลุความปรารถนาสวรรค์ของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระปริญญา ปรีสโร (เพิกแสง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study of Achievement of Human's Heaven
Wishes in Theravada Buddhism

Phraparinya Parissaro (Phoeksaeng)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาการบรรลุความปรารถนาสวรรค์ของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระมหาสุศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร.)

ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.มานพ นักรการเรียน)

กรรมการ

(พระมหาบุญศรี ญาณวฑฒโต, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระราชรัตนมุนี, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระราชรัตนมุนี, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระปริยญา ปริสสโร)

- ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาการบรรลุความปรารถนาสวรรค์ของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ผู้วิจัย : พระปริยญา ปรีสุสโร (เพิกแสง)
- ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
- : พระราชรัตนมณี, ผศ. ดร., ป.ธ.๘, พธ.บ. (บาลีพุทธศาสตร์), พธ.ม. (บาลี), พธ.ด. (บาลีพุทธศาสตร์)
  - : ดร. สุพิชญาย์ พรพิชญรงค์, ศศ.บ. (ภาษาไทย), บธ.ม. (บริหารธุรกิจ), ศน.ม. (พระพุทธศาสนา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
- วันสำเร็จการศึกษา : ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ๑) แนวคิดเรื่องสวรรค์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาความปรารถนาสวรรค์ของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และ ๓) เพื่อศึกษาวิธีการเพื่อบรรลุความปรารถนาสวรรค์ของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ผลการศึกษา พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับสวรรค์ในพระพุทธศาสนามีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาโดยปรากฏข้อความชัดเจนว่ามีสวรรค์มีทั้งหมด ๖ ชั้น แต่ละชั้นก็เป็นสถานที่รองรับผลการกระทำของบุคคล ในภพภูมิของมนุษย์ที่แตกต่างกัน

ความปรารถนาสูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ นิพพาน หมายถึง การมีชีวิตที่ปราศจากกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน การละเว้นจากความชั่ว ทั้งปวง ประกอบแต่ความดี และการชำระจิตให้สะอาด สว่าง สงบ รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ เป็นโลกุตระธรรม

และวิธีการเพื่อบรรลุความปรารถนาสวรรค์ของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในพระไตรปิฎก นั้นมีแนวทางการปฏิบัติตน คือ การทำทาน การรักษาศีล และเมตตาจิต ซึ่งคือการทำภาวนา หรือบุญกิริยาวัตถุ ๓ เมื่อทำทั้ง ๓ ประการแล้ว จะได้ไปสู่โลกอันไม่มีการเบียดเบียน หรือสวรรค์นั่นเอง

Thesis Title : A Study of Achievement of Human's Heaven Wishes in Theravada Buddhism

Researcher : Phraparinya Parissaro (Phoeksaeng)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phrarajrattanamune, Asst. Prof. Dr., Pali VIII, B.A. (Pali Buddhism), M.A. (Pali), Ph.D. (Pali Buddhist Studies).

: Dr. Supitcha Pornpitchanarong, B.A. (Thai), M.B.A. (Business), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 16, 2018

Abstract

The purpose of this thesis was to 1) study the concept of heaven in Theravada Buddhist Scriptures, 2) study the attainment of heaven for humans in Theravada Buddhist Scriptures, and 3) study the method of attaining heaven for human in Theravada Buddhist Scriptures. This research used Qualitative Research.

The results found that the concept of heaven in Buddhism is available in Tripitaka and other Buddhist Scriptures. These evidences are identified obviously that there are six heavens. Each heaven is available based on each human's karma, which is determined by their actions while they are alive.

The peak of attainment for Theravada Buddhist is Nirvana, which means that the living is without defilements, ignorance, passion, imagination and all errant, well behaved, and making the mind pure, enlightened, and clam down. Moreover, it requires the thorough understanding of the Four Noble Truths as Supramundane States, which releases one from the world.

Therefore, the method of attaining heaven for human in Buddhist Scriptures required some practices in Alms-giving, following of Morality Rules, and behaving of Loving-Kindness which are meditation or Way of Making Merit. When

humans practice all these things, they will attain the world without exploitation the heaven.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้าฯ ขอประทานโอกาสกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์(อุปสมหาเถร)เจ้าคณะใหญ่หนกลางกรรมการมหาเถรสมาคม ประธานกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐมเป็นอย่างสูง ที่พระเดชพระคุณฯ ได้เมตตาเปิดการเรียนการสอนหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนานี้ขึ้น เพื่อให้โอกาสในการศึกษา อันส่งผลให้เกล้าฯ ได้เข้ามาศึกษาเป็นรุ่นที่ ๒

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาโกมล กมโล รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บาฬีศึกษาพุทธโฆส มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

ขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปัญโญ) รักษาการผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

ผู้ศึกษาวิจัยขอกราบขอบคุณพระราชรัตนมณี ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ และแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับวิทยานิพนธ์ ที่ได้เมตตากรุณาให้คำแนะนำเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ อย่างยิ่งขึ้นของวิทยานิพนธ์ นอกจากนี้ผู้วิจัยขอเจริญพร ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์และขอเจริญพรขอบคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้กรุณาประสาทความรู้ในด้านต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณ คณะเจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการดำเนินการต่าง ๆ และกัลยาณมิตรปริญญาโทพระพุทธศาสนา รุ่น ๒ ทุก ๆ ท่าน ที่ช่วยเป็นกำลังใจให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วง ตลอดจนเอื้อเพื่อข้อมูลในการทำวิจัย ตลอดถึงผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่าทุกท่าน ที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงประกอบในการทำวิจัยเรื่องนี้ คุณงามความดีนำมาอ้างอิงประกอบในการทำวิจัยเรื่องนี้ คุณงามความดีในการศึกษาค้นคว้าและการจัดทำวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมนำมาบูชาสักการะแต่พระรัตนตรัย และบูชาคุณบุพการี บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ตลอดทั้งครูอาจารย์และท่านผู้เป็นเจ้าของตำราที่ได้กรุณาประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ยังผลให้ผู้วิจัยได้ประสบความสำเร็จในการศึกษาด้วยดี

พระปริยญา ปริสสุโร (เพิกแสง)

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๙
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๑
๒.๑ ความหมายของสวรรค์ในทัศนะของพระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๒ ประเภทและลักษณะของสวรรค์	๑๓
๒.๓ ความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์	๒๒
๒.๔ ความสำคัญของนรกและสวรรค์ในทัศนะของพระพุทธศาสนา	๒๕
๒.๕ อิทธิพลความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ที่มีต่อสังคมไทย	๓๒
๒.๖ สรุป	๓๓
บทที่ ๓ ความปรารถนาของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๓๕
๓.๑ ความหมายของคำว่าความปรารถนา	๓๕

๓.๒ ความปรารถนาในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๓๗
๓.๓ ความสำเร็จความปรารถนาของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๕๐
๓.๔ สรุป	๖๑
บทที่ ๔ วิธีการบรรลุความปรารถนาสวรรค์ของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๖๓
๔.๑ นิยามและความหมายของความปรารถนาสวรรค์	๖๓
๔.๒ ความสำคัญของความปรารถนา	๖๕
๔.๓ ความสำคัญของสวรรค์	๗๐
๔.๔ วิเคราะห์หลักธรรมเกี่ยวกับความปรารถนาสวรรค์	๗๑
๔.๕ สรุป	๑๐๑
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๐๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๐๗
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๙
บรรณานุกรม	๑๑๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อชื่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ การอ้างอิงใช้ระบุ เล่ม/ข้อ /หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑ หมายถึง วินัยปิฎก มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๔ ข้อ ๑๔ หน้า ๒๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๙	ที.ส.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปนิบาต	(ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปนิบาต	(ภาษาไทย)
๑๔	ม.อ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरูปนิบาต	(ภาษาไทย)
๑๖	ส.นิ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
๑๗	ส.ข.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชนธวรรค	(ภาษาไทย)
๑๘	ส.สพ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
	ส.ส.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.ทุก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนินบาต	(ภาษาไทย)
	อง.ติก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนินบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนินบาต	(ภาษาไทย)
๒๓	อง.อฏฐก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนินบาต	(ภาษาไทย)
๒๔	อง.ทสก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนินบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ข.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.ธ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
๒๖	ขุ.วิ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
	ขุ.เปต.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
๒๗	ขุ.ชา.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก	(ภาษาไทย)

	ช.ม.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
๓๑	ช.ป.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
๓๒	ช.อป.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน	(ภาษาไทย)

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๔	วิ.ม.	(ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๓๕	อภี.วิ.	(ไทย)	= อภิธรรมปิฎก วิภังคปกรณ์	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๓	ช.ธ.อ.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท อุทาน	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในยุคปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่การดำรงชีวิตของมนุษย์ต้องมีการแข่งขันตลอดเวลา เพื่อความอยู่รอดในสังคม ซึ่งแต่ละคนต่างมีความคิด มีเป้าหมายและมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันไป ซึ่งความคิดและการวางแผน จากความคิดที่อยู่ภายในใจเหล่านี้จะอยู่ในระดับจิตใต้สำนึก โดยมนุษย์แต่ละคนจะมีความแตกต่างกันออกไปมากมาย เพราะเนื่องมาจากสมัยนี้สภาวะการณ์ทางสังคมและความต้องการทางด้านวัตถุในการดำรงชีวิตที่สลับซับซ้อนมีมากขึ้นกว่าสมัยก่อนอย่างเห็นได้ชัด อันมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกทั้งทางด้านร่างกายและ ด้านความคิด จิตใจที่ซ่อนเร้นอยู่ในจิตใต้สำนึกของแต่ละคน สืบเนื่องมาจากความเจริญทางวัตถุที่มี แนวโน้มจะพัฒนาไปอย่างรวดเร็วและไม่หยุดยั้ง ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้มีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลต่อสังคม มนุษย์เราจนเป็นตัวแปรที่สำคัญต่อกระบวนการทางความคิดและพฤติกรรม ซึ่งกิเลสและความปรารถนาของมนุษย์ ทำให้มนุษย์หลงติดอยู่กับบ่วงกิเลสตัณหาเหล่านี้ เพราะคิดว่า สิ่งเหล่านี้จะนำพาไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จ ซึ่งเป็นความคิดที่ซ่อนและแฝงเร้นอยู่ในจิตใต้สำนึกของความเป็นมนุษย์เพราะความคิดที่ว่าสิ่งต่าง ๆ ที่ได้มาเหล่านี้จะสามารถเป็นตัวชี้วัดระดับฐานะทางสังคมและนำไปสู่การยอมรับให้เห็นคุณค่าของตน อันเป็นความคิดที่มาจากความเชื่อของคนในสังคม นำมาเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์เป็นบรรทัดฐานของสังคมสิ่งเหล่านี้สามารถทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ อีกทั้งเป็นตัวสร้างและส่ง อิทธิพล ทำให้ผู้คนเกิดการคล้อยตามกระแสนิยมของสังคมในยุคปัจจุบัน จึงกลายเป็นเรื่องที่ต้องจำนนและ ยอมรับไปโดยปริยาย เพราะคิดว่าการมีสิ่งต่าง ๆ ตามกระแสนิยมในสังคมปัจจุบันจะสามารถนำพาไปสู่ เส้นทางแห่งความสำเร็จ หรือจะสามารถอำนวยความสะดวกไปสู่เป้าหมายอันเป็นความต้องการที่แอบซ่อนอยู่ ภายใต้จิตสำนึกของแต่ละคนซึ่งมีการคาดหวังไว้อยู่ โดยมิอาจจะหยั่งรู้ได้อย่างถ่องแท้ในความคิดของแต่ละคน

การเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบเป็นเรื่องปกติวิสัยของสังคมมนุษย์ เพราะในช่วงเวลาหนึ่งมนุษย์กำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อใช้ประโยชน์ตามความต้องการในขณะนั้น โดยใช้สติปัญญาพิจารณาว่ากฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นจะสามารถตอบสนองความปรารถนาของพวกเขาได้มากน้อยเพียงใด ครั้นเมื่อมนุษย์ได้นำกฎเกณฑ์ไปปฏิบัติ พวกเขาก็เผชิญกับประสบการณ์ที่หลากหลาย กฎเกณฑ์บางอย่างมีสมรรถนะสูง สามารถทำให้ความปรารถนาของพวกเขาได้บรรลุเป้าหมาย แต่กฎเกณฑ์บางอย่างกลับไร้ประสิทธิภาพและไม่เป็นไปตามความคาดหวัง ยิ่งกว่านั้นกฎเกณฑ์บางอย่างกลับกลายเป็นอุปสรรคและไปทำลายความปรารถนาในตอนเริ่มต้นของพวกเขาเสียเอง ความปรารถนาของมนุษย์

มิได้มีความหยุดนิ่ง หากแต่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ความเปลี่ยนแปลงความปรารถนาอาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงความคิดและวิธีการมองความเป็นจริงของมนุษย์ หรืออาจเกิดจากแรงกดดันจากปัจจัยภายนอกที่เป็น ภาววิสัย อาทิ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม และปัจจัยภายนอกที่เป็น “อตวิสัยร่วม” อันได้แก่ ความปรารถนาของผู้อื่นที่อยู่ใกล้ตัวและไกลตัว

ความหวังความปรารถนาของมนุษย์นั้นเหมือนห้วงน้ำใหญ่ที่ไหลบ่าดูเหมือนจะไม่มีวันสิ้นสุด ยิ่งในช่วงหน้าฝนที่ฝนตกลงมาเป็นประจำอยู่ด้วยแล้ว น้ำที่ไหลนองหากไม่มีที่ไปก็จะท่วมขังอยู่บนพื้นดิน รอแสงแดดมาแผดเผาจนกว่าจะเหือดแห้งกลายเป็นไอน้ำลอยขึ้นสู่ห้วงนภากาศ ห้วงน้ำยังมีวันแห้ง แต่ความปรารถนาของมวลมนุษยชาติดูเหมือนจะไม่มีวันเหือดแห้ง ยิ่งได้อาหารมาเติมเชื้อแห่งความอยาก ยิ่งเพิ่มทวีความปรารถนามากยิ่งขึ้น การทำความปรารถนาให้เต็มเป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่ง ตามปกติมักจะพบเห็นคนประเภทนี้อยู่เป็นประจำ แต่เมื่อมีคนขอก็กักจะไม่ปฏิเสธ ให้เท่าที่จะทำได้ เขาพอยังอดภาพให้เป็นไปได้ เพราะตัวเราเองก็ไม่ได้ร่ำรวยอะไร พอมีอยู่มีกินไปวัน ๆ เหมือนกัน บางวันอาจจะหิวโหยบ้าง แต่ก็ต้องหาวิธีผ่านวันเวลาไปให้ได้ ความหิวไม่ปราณีใคร บางคนอาจจะไม่คุ้นเคยกับความหิวเพราะไม่มีจะกิน บางคนมีมากจนไม่รู้จะเลือกกินอะไร ชีวิตของมนุษย์มักจะเป็นไปเช่นนี้ เวลาไม่อดมักจะไม่อยาก แต่เวลาอยากมักจะอด ส่วนคนที่ไม่ม่มีอะไรจะกินคำว่า “อดอยาก” มักจะเดินทางมาพร้อมกัน

มนุษย์มีความปรารถนาไม่เหมือนกัน บางคนสมปรารถนา แต่บางคนไม่สมปรารถนา บางสิ่งที่เราปรารถนามักไม่สมประสงค์ ธรรมอันน่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจของมนุษย์ แต่หาได้ยากนั้น ในพระพุทธศาสนามีแสดงไว้ในอภิสัมมุตตมสูตร อังคุตรนิกาย ทสก เอกาทสนิบาต ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ หาได้ยากในโลก ธรรม ๑๐ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. โภคสมบัติ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ หาได้ยากในโลก
๒. ผิวนพรรณ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ หาได้ยากในโลก
๓. ความไม่มีโรค เป็นธรรมที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ หาได้ยากในโลก
๔. ศีล เป็นธรรมที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ หาได้ยากในโลก
๕. พรหมจรรย์ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ หาได้ยากในโลก
๖. มิตร เป็นธรรมที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ หาได้ยากในโลก
๗. ความเป็นพหูสูต เป็นธรรมที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ หาได้ยากในโลก
๘. ปัญญา เป็นธรรมที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ หาได้ยากในโลก
๙. ธรรม ๑ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ หาได้ยากในโลก
๑๐. สวรรค์ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ หาได้ยากในโลก^๑

^๑ อภ.ทสก.อ. (ไทย) ๒๔/๗๓/๑๖๐.

ธรรมแต่ละอย่างมีอาหารที่จะทำให้ความปรารถนาสำเร็จได้ หากเข้าใจวิธีการในการแสวงหาย่อมทำให้ความปรารถนาสำเร็จได้ มีคำอธิบายขยายความต่อไปในพระสูตรเดียวกันว่า “ความไม่เกียจคร้าน ความขยันหมั่นเพียรเป็นอาหารของโภคสมบัติ การประดับ การตกแต่งร่างกาย เป็นอาหารของวรรณะ การกระทำสิ่งเป็นที่สบาย เป็นอาหารของความไม่มีโรค ความเป็นผู้มีมิตรดี เป็นอาหารของศีลทั้งหลาย การสำรวมอินทรีย์ เป็นอาหารของพรหมจรรย์ การไม่แก้งกล่าวให้คลาด จากความจริง เป็นอาหารของมิตรทั้งหลาย การกระทำการสหาย เป็นอาหารของความเป็นพหูสูต การฟังด้วยดี การสอบถามเป็นอาหารของปัญญา การประกอบความเพียร การพิจารณาเป็นอาหารของธรรมทั้งหลาย การปฏิบัติชอบเป็นอาหารของสัตว์ทั้งหลาย”

“ความปรารถนาของมนุษย์” จึงหมายถึง ความอยากได้ใคร่ได้หรือประสงค์จะได้ และเมื่อเกิดความรู้สึกดังกล่าวจะทำให้ร่างกายเกิดการความขาดสมดุลเนื่องมาจากมีสิ่งเร้ามากระตุ้น มีแรงขับภายในเกิดขึ้น ทำให้ร่างกายไม่อาจอยู่นิ่งต้องพยายามดิ้นรน และแสวงหาเพื่อตอบสนองความต้องการนั้น ๆ เมื่อร่างกายได้รับตอบสนองแล้ว ร่างกายมนุษย์ก็กลับสู่ภาวะสมดุลอีกครั้งหนึ่ง และก็จะเกิดความต้องการใหม่ ๆ เกิดขึ้นมา ทดแทนวนเวียนอยู่ไม่มีที่สิ้นสุด^๒ การกระทำของมนุษย์ที่แสดงออกมาทั้งทางกาย วาจา นั้นถือว่า เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงเจตนาหรือความคิด ความรู้สึกของบุคคลว่าสิ่งที่เขาแสดงออกมานั้น มีจุดประสงค์หรือมีสิ่งเร้าหรือไม่ โดยเฉพาะพฤติกรรมหรือการกระทำดังกล่าวเป็นอิสระในตัวเองหรือไม่ปัญหานี้ได้เกิดขึ้นในวงการนักปรัชญาทั้งหลายทั้งที่เป็นอดีตและปัจจุบัน และยังรวมไปถึงวงการศาสนาด้วย ทั้งนี้เพราะนักปรัชญาหรือนักศาสนาเหล่านั้น จะเน้นเหมือนกัน คือ (๑) การควบคุมพฤติกรรมก้าวร้าวทางกายและวาจา (๒) ความกตัญญูและ ความจงรักภักดี (๓) ความเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความเสียสละ^๓

“มนุษย์มีสิทธิบางประการที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิดจนกระทั่งถึงแก่ความตาย สิทธิดังกล่าวได้แก่สิทธิในชีวิต เสรีภาพในร่างกาย และความเสมอภาคซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่อาจโอนให้แก่กันได้ และใครจะล่วงละเมิดมิได้ หากมีการล่วงละเมิดก็อาจจะก่อให้เกิดอันตราย หรือกระทบกระเทือนเสื่อมเสียต่อสภาพของความเป็นมนุษย์”^๔ ที่เชื่อว่ามนุษย์มีความต้องการอยู่ ๕ ประการ คือ

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๓๖.

^๓ พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, มนุษย์สัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^๔ สมชาย กษิติประดิษฐ์, สิทธิมนุษยชน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

(๑) ความต้องการมีสัมพันธ์ภาพ มนุษย์ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ด้วยตัวคนเดียวได้ ต้องการที่จะ มีเพื่อน ต้องการอาศัยพึ่งพาบุคคลอื่น ต้องการความรักนับถือ และความเข้าใจระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้ คือสัมพันธ์ภาพที่จะไม่ทำให้มนุษย์รู้สึกอ้างว้างเดียวดาย

(๒) ความต้องการสร้างสรรค์ มนุษย์ทุกคนมีความรู้ความสามารถทางสติปัญญาอารมณ์ อยู่ ในตัวเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาในสังคมจน กลายเป็นความเจริญก้าวหน้าเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

(๓) ความต้องการมีสังกัด มีความต้องการที่จะเป็นส่วนหนึ่งในฐานะเป็นสมาชิกสังคมใด สังคมหนึ่ง

(๔) ความต้องการที่จะเป็นตัวของตัวเอง คือ รู้ว่าตนเองเป็นใครมีบทบาทและหน้าที่ อย่างไร ในสังคม

(๕) ความต้องการมีหลักยึดเหนี่ยว ความต้องการหลักยึดเหนี่ยวนี้เป็นความต้องการที่ตั้ง อยู่ บนเหตุที่ถูกต้องหรืออาจไม่ถูกต้องก็ได้ เพราะสิ่งที่มนุษย์แต่ละคนใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนั้นจะ แตกต่างกันไปตามความเชื่อ ความพอใจและเหตุผลของแต่ละคนนั่นเอง

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะ ศึกษาวิเคราะห์ความปรารถนาของ มนุษย์เรื่องสวรรค์ในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท เพื่อความเข้าใจในพฤติกรรมและการประพฤติ ปฏิบัติดังกล่าว และเพื่อยึดถือเป็นตัวอย่างของการความเชื่อเรื่องความปรารถนาของมนุษย์หนึ่ง ได้มากขึ้นเป็นลำดับต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสวรรค์ในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความปรารถนาสวรรค์ของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิธีการเพื่อบรรลุความปรารถนาสวรรค์ของมนุษย์ในคัมภีร์

พระพุทธรศาสนาเถรวาท

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ความปรารถนาของมนุษย์ในพระพุทธรศาสนาว่าอย่างไร

๑.๓.๒ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความปรารถนากล่าวว่าอย่างไร

๑.๓.๓ การวิเคราะห์ความสำเร็จความปรารถนาของมนุษย์เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ความสำเร็จความปรารถนาของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทศศาสนาเถรวาท มีขอบเขตการวิจัยดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเรื่องความปรารถนาในทางพระพุทศศาสนาเถรวาท, แนวคิดเรื่องสวรรค์ในพุทศศาสนาเถรวาท ความหมาย ประเภท ความเชื่อ ความสำคัญ และอิทธิพล

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาทศปิฎก พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถกถาภาษาไทย แปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๔ งานวิจัยตำราวิชาการ สื่ออิเล็กทรอนิกส์และหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การบรรลุ หมายถึง การถึงซึ่งสวรรค์ ความสำเร็จในการถึงสวรรค์

ความปรารถนา หมายถึง ความต้องการหรือ สิ่งที่ต้องการนั้นมันอยู่ในใจ เป็นความต้องการอันสูงสุด

สวรรค์ หมายถึง ความหลุดพ้นในวัฏจักร, สุกตัญญู, ความสุข

ความปรารถนาของมนุษย์ หมายถึง ความต้องการของมนุษย์ ความอยากได้ของมนุษย์ใครได้หรือประสงค์จะได้ และเมื่อเกิดความรู้สึกดังกล่าวจะทำให้ร่างกายเกิดการความขาดสมดุลเนื่องมาจากมีสิ่งเร้ามากระตุ้น

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสาร หนังสือ ตำรา ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

ติเรก ฤกษ์สาหร่าย ได้ให้ความหมายความพึงพอใจ หมายถึง ทศนคติทางบวกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความรู้สึกหรือทศนคติที่ดีต่องานที่ทำของบุคคลที่มีต่องานในทางบวก ความสุขของบุคคลอันเกิดจากการปฏิบัติงานและได้รับผลเป็นที่พึงพอใจทำให้บุคคลเกิด ความกระตือรือร้น มีความสุข ความมุ่งมั่นที่จะทำงานมีขวัญและมีกำลังใจ มีความผูกพัน กับหน่วยงานมี

ความภาคภูมิใจในความสำเร็จของงานที่ทำและสิ่งเหล่านี้จะส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงานส่งผลถึงความก้าวหน้าและความสำเร็จขององค์กรอีกด้วย^๕

สมวงศ์ พงศ์สถาพร ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจไว้ว่าหมายถึงการประเมินสินค้าบริการนั้นๆว่าตอบสนองความต้องการของตนได้ตามที่คาดหวังไว้หรือไม่ถ้าได้ตามที่คาดหวังลูกค้าจะมีความพึงพอใจถ้าไม่ได้ตามที่คาดหวังไว้ในตอนแรกลูกค้าจะไม่พอใจ(Dissatisfaction)^๖

อัลเดอร์เฟอร์ (Alderfer's Existence – Relatedness – Growth Theory) ทฤษฎี ERG หรือที่เรียกว่า Modification ซึ่ง Clayton P. Alderfer (เคลตันอัลเดอร์เฟอร์) ได้นำทฤษฎีความต้องการ^๕ชั้นของ Maslow มาทำการวิจัยโดยการทดสอบ เพื่อหาทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์และในปี.ศ. ๑๙๖๙ Clayton ได้เสนอผลการวิจัยความต้องการของมนุษย์ที่ตรงกับความจริงมากที่สุดนั้นแยกเป็น ๓ ประเภทด้วยกัน คือ

๑. ความต้องการการอยู่รอด (Existence: E) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานทางกายภาพของมนุษย์และปรารถนาอยากมีสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น ความต้องการอาหารเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยเป็นต้นสำหรับในองค์กรนั้น ความต้องการค่าจ้างผลประโยชน์ตอบแทนตลอดจนสภาพเงื่อนไขการทำงานที่ดีความมั่นคงของงานล้วนเป็นเครื่องมือตอบสนองสิ่งจูงใจด้านนี้ทั้งสิ้นซึ่งเปรียบเทียบได้กับความต้องการทางร่างกายและความต้องการความปลอดภัยของ Maslow นั่นเอง

๒. ความสัมพันธ์ทางสังคม (Relatedness:R) เป็นความต้องการทุกชนิดที่มีความหมายในเชิงมนุษย์สัมพันธ์เช่น ความต้องการมีเพื่อนความต้องการมีครอบครัวเป็นต้นในองค์กรนั้น ความต้องการเป็นผู้นำหรือผู้มีศรัทธาเป็นหัวหน้าความต้องการเป็นผู้ตามและความต้องการมิตรภาพกับบุคคลอื่นความต้องการด้านนี้เปรียบเทียบ ได้กับความต้องการทางสังคมและความต้องการที่จะได้รับการยกย่องของ Maslow

๓. ความต้องการเจริญก้าวหน้าและเติบโต (Growth: G) เป็นความต้องการเกี่ยวกับพัฒนาการเปลี่ยนแปลงฐานะสภาพการทำงาน และการเติบโตก้าวหน้าของพนักงานสำหรับในองค์กร ความต้องการมีอำนาจและความรับผิดชอบเพิ่มขึ้น ความต้องการอยากทำกิจกรรมใหม่หรืองานใหม่ ๆ ที่มีโอกาสได้ใช้ความรู้ความสามารถใหม่ ๆ มากขึ้นซึ่งเปรียบเทียบได้กับความสำเร็จในชีวิตของ Maslow นั่นเอง

^๕ ดิเรก ฤกษ์สาทร่าย, ๒๕๒๘, ผลสำเร็จในการดำเนินงานของโครงการพัฒนาชนบทระดับหมู่บ้าน: ศึกษา เฉพาะกรณี ในจังหวัดลำปาง และสกลนคร เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์รูปแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาชนบทแบบ ผสมผสาน หน้า ๒๕.

^๖ สมวงศ์พงศ์สถาพร, การตลาดบริการ, (กรุงเทพมหานคร: เลฟแอนด์ลีฟ, ๒๕๔๗), หน้า ๕๙.

ความต้องการตามทฤษฎีของ Alderfer ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่เชื่อว่า เมื่อความต้องการในระดับใดได้รับการตอบสนองน้อยความต้องการในระดับนั้นมีมากขึ้น และความต้องการในระดับต่ำจะมีมากขึ้นเช่นกันหากความต้องการในระดับสูงสุดได้รับการตอบสนองแล้วมนุษย์ก็จะมองหาความต้องการอื่น ๆ อีกไม่มีสิ้นสุด”

พระพุทธทาสภิกขุ กล่าวถึง สังคมไทยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยมตามชาติตะวันตก เมื่อหลักธรรมเรื่องกรรมถูกบิดเบือนไปจากหลักคำสอนเดิม “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” เป็นการวัดผลของความดีกันที่วัตถุ คนในสังคมจึงต้องการเป็นเจ้าของวัตถุ และความร่ำรวยโดยที่ไม่สนใจที่จะทำงานให้เหนื่อยยากด้วยวิธีการที่ผิดกฎหมายและผิดศีลธรรม เช่น การค้ายาเสพติด อาชญากรรม โจรกรรม เป็นต้น ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ที่เป็นปกติสุขของสังคมส่วนรวมส่วนมากมักถือเอาความสุข ความสมปรารถนาในชีวิต เป็นลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ความชั่วต้องมีผลตรงกันข้าม แต่ในความจริงใจแล้วไม่แน่เสมอไป “ความเชื่อเรื่องกรรมที่ไม่ถูก คือเรามองกรรมไปที่สิ่งของ ที่เงินทองของนอกกา ซึ่งเป็นความเชื่อที่ไม่ถูกต้อง แต่ไม่ได้มองที่ผลของมัน คือความดี ความชั่ว อันมีอยู่แล้วในกรรมนั้น ซึ่งจิตใจเราสัมผัสได้ทุกครั้งที่เราทำกรรม”^๘

หลวงวิจิตรวาทการ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่องศาสนาสากลว่าความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ นั้นมีในพระธรรมคัมภีร์ของศาสนาต่าง ๆ เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ อิสลาม พราหมณ์ เป็นต้น แต่ความเชื่อที่กล่าวถึงอยู่ในที่นี้คือ ความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ที่ปรากฏในหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวกของพระองค์ ยังได้นำความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ มาใช้เป็นพุทธวิธีในการเทศนาสั่งสอนพุทธบริษัททั้งหลายด้วยเรียกว่าเทศนา ๒ ซึ่งมีลักษณะ ๒ อย่างคือบุคคลาธิษฐานหมายถึงการแสดงธรรมที่มีบุคคลเป็นที่ตั้ง เช่น การเทศน์ชาดกเรื่องพระเจ้าเนมิราชเสด็จเยี่ยมเมืองนรกและสวรรค์ เป็นต้น ธรรมาธิษฐานหมายถึง การแสดงธรรมล้วนๆเป็นที่ตั้ง เช่นการเทศนาในหัวข้อธรรมเรื่อง อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค^๙

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์) ได้ศึกษาเรื่อง “นรกและสวรรค์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า นรก-สวรรค์มีอยู่จริงเป็นสถานที่ (รูปธรรม) และภาวะทางจิตใจ (นามธรรม) และศึกษานรก-สวรรค์ ในวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันซึ่งสะท้อนให้

^๘ ศิริวรรณ เสรีรัตน์, และคณะ, **องค์การและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธีระและไซ เท็กซ์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๓๗๒ – ๓๗๓.

^๙ **พระพุทธทาสภิกขุ, กรรมและการอยู่เหนือกรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐.

^{๑๐} **หลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสากล**, (พระนคร: โรงพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๒๓), บทคัดย่อ.

เห็นแนวคิดของคนรุ่นใหม่ คัมภีร์พระไตรปิฎกมี เรื่องนรกและสวรรค์มาก เฉพาะในคัมภีร์พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๘ (สังยุตตนิกาย) เพียงเล่มเดียว กล่าวถึงนรก ๔๖ ครั้ง และกล่าวถึง สวรรค์ ๗๕ ครั้ง ข้อความที่ว่าด้วยเรื่องนรก-สวรรค์เหล่านี้ มักจะเป็นการกล่าวสรุปคติ (ที่ไป) ที่บุคคลผู้ทำความชั่วและความดีจะต้องไปเกิดหลังการตาย ส่วนข้อความที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์อย่างพิสดารทั้งในด้านลักษณะและประเภท มีปรากฏเช่นกัน แต่ไม่มากนัก คัมภีร์พระไตรปิฎกยังกล่าวถึงนรกและสวรรค์ที่เป็นภาวะทางจิตใจอีกด้วย^{๑๐}

พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวโส (ดอกรัก) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน” ผลการศึกษาพบว่า ด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย การดำเนินชีวิตของคนไทยจึงได้ผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น คนไทยมีศรัทธา มีความเชื่อความเลื่อมใสในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทั้งได้นำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กิจกรรมทุกประเภทของคนไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้แสดงออกถึงความเป็นไทย เช่น การแสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ มีความกตัญญูตเวที มีความเป็นระเบียบวินัย สุภาพอ่อนโยน มีใจเมตตากรุณา โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีใจกว้างขวาง มีหลักปรัชญาในการดำเนินชีวิต^{๑๑}

พระมหาไพฑูริย์ สุธธวัชรโร ได้ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า บาปในทัศนะพุทธปรัชญามีจริงในลักษณะที่เกิดจากกรรมฝ่ายอกุศลที่มีจิตเป็นตัวกระแสนำ ซึ่งในกระแสจิตที่กระทำแต่ละคราวประกอบด้วยส่วนที่เรียกว่า อกุศลเจตสิก องค์ประกอบในจิตฝ่ายอกุศล ด้วยเหตุปัจจัยที่มาจากอกุศลนี้เอง จึงทำให้บาปที่มีอยู่ส่งผลให้มนุษย์และสัตว์ในสากลจักรวาลวนเวียนอยู่ในวังวนแห่งการเกิด – การตายอยู่ร่ำไป^{๑๒}

พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺณรตโน (สุวรรณรัตน์) ได้ศึกษาเรื่อง “ความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่าผู้จะเป็นเทวดาต้องมีจิตเป็นมหากุศล รูปาวจรกุศล อรูปาวจรกุศลและการบรรลุธรรมเป็นกลางส่งผลให้ได้เป็นเทวดาในภพนั้น ๆ เทวดา มีภพภูมิห่างจาก

^{๑๐} พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), บทคัดย่อ.

^{๑๑} พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวโส(ดอกรัก), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), บทคัดย่อ.

^{๑๒} พระมหาไพฑูริย์ สุธธวัชรโร, “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), บทคัดย่อ.

มนุษย์โลกมากตามลำดับชั้นมนุษย์ควรเอาอย่างเทวดาในฐานะผู้ประสบ ความสำเร็จในชีวิตมาก่อน พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักการเข้าถึงภพภูมินั้น ๆ และนอกจากนั้นยังสอนให้พัฒนาตนไปสู่การบรรลุธรรมเพราะเทวดายังอยู่ในภุมิที่ยังไม่พ้นทุกข์คือการเกิดแก่เจ็บตาย^{๑๓}

พระศรีสุธรรมเมธี (สุเทพ ฝุสสมโม) ได้กล่าวถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไท ศึกษาเฉพาะกรณี : ไตรภูมิพระร่วง (เตภูมิกถา) ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมไตรภูมิพระร่วง กล่าวถึงภูมิทั้ง ๓ เหตุของการไปเกิด การพ้นไปจากภูมิต่าง ๆ และการกล่าวถึงผลที่จะได้รับจากการประพฤติปฏิบัติดีงามถูกต้อง แสดงให้เห็นถึงผู้ปกครอง (พระเจ้าลิไท) ใช้คำสอนของพระพุทธศาสนาในการอบรมสั่งสอนผู้ใต้ปกครองอยู่ในศีลธรรม มีความประพฤติดีงาม มีจริยธรรมที่เหมือนกัน ทำให้สะดวกในการปกครอง^{๑๔}

จากเอกสารงานวิจัยดังกล่าวสรุปได้ว่า ทศนะพระพุทธศาสนาเห็นว่า นรก สวรรค์ ไม่ใช่เป็นที่สิ้นสุดของชีวิต เป็นแต่เพียงสถานที่ที่ มนุษย์ผู้กระทำความชั่ว-ดีเวียนไปอยู่สถานที่นั้น ๆ ตามโทษานุโทษอันเป็นผลกรรมที่เกิดจากการกระทำความชั่ว-ดีของมนุษย์แต่ละบุคคลที่มีความแตกต่างกันในขณะที่ยังเวียนว่ายในวัฏสงสารเท่านั้น แต่สิ่งที่พระพุทธศาสนายืนยันที่สุดของชีวิตคือนิพพาน ซึ่งเป็นภาวะที่ดับกิเลส เป็นจุดสิ้นสุดของเส้นทางชีวิต มนุษย์นรก-สวรรค์ เป็นเพียงภพภูมิหนึ่งใน ๓๑ ภพภูมิอันเป็นสถานที่ไปเกิดของสรรพสัตว์เท่านั้น ซึ่งสามารถเว้นได้ด้วยการเข้าถึงโศดาปัตติมรรค แต่สวรรค์ พรหม และอรุปรหม เป็นสิ่งที่เว้นไม่ได้เพราะ เป็นเหมือนกับเส้นทางที่บุคคลผู้ไปสู่นิพพานจะต้องผ่านไปเสมอ

ดังนั้น ความปรารถนาของมนุษย์ จึงต้องการที่จะหลุดพ้นในการที่จะควบคุมความคิด และพฤติกรรมมนุษย์มิให้ก่อกรรมอันเป็นบาป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ความปรารถนาของมนุษย์เรื่องสวรรค์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

^{๑๓} พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺณรตโน (สุวรรณรัตน์), “ความเชื่อเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

^{๑๔} พระศรีสุธรรมเมธี (สุเทพ ฝุสสมโม ป.ธ.๙), “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไท ศึกษาเฉพาะกรณี : ไตรภูมิพระร่วง (เตภูมิกถา)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), บทคัดย่อ.

๑.๗.๑ แหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาทศปิฎก พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถกถาภาษาไทย แปล ๘ ชุด ๙๑ เล่ม พ.ศ. ๒๕๓๔

๑.๗.๒ แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๗.๔ เขียนเรื่อง สรุปและนำเสนอผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบเรื่องสวรรคตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบหลักธรรมที่เกี่ยวกับความปรารถนาของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบความปรารถนาของมนุษย์เรื่องสวรรคตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

สวรรค์ ซึ่งประกอบด้วยความหมายของสวรรค์ ประเภทและลักษณะของสวรรค์ ความเชื่อต่อสวรรค์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และอิทธิพลของความเชื่อเรื่องสวรรค์ที่มีต่อสังคมไทย มีหัวข้อที่น่าสนใจ ดังนี้

๑. ความหมายของสวรรค์ในทัศนะของพระพุทธศาสนา
๒. ประเภทและลักษณะของสวรรค์
๓. ความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์
๔. ความสำคัญของนรกและสวรรค์ในทัศนะของพระพุทธศาสนา
๕. อิทธิพลความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ที่มีต่อสังคมไทย
๖. สรุป

๒.๑ ความหมายของสวรรค์ในทัศนะของพระพุทธศาสนา

สวรรค์ ในความเชื่อทางศาสนาพุทธ แปลว่า ภูมิหรือดินแดนที่มีอารมณฺ์เลิศด้วยดี จำแนกออกได้เป็น ๖ ชั้น คือ (๑) จาตุมหาราชิกา (๒) ดาวดึงส์ (๓) ยามา (๔) ดุสิต (๕) นิมมานรดี และ (๖)ปรนิมมิตตวสวัตตี ซึ่งสวรรค์ทั้ง ๖ นี้ เป็นภูมิอันเป็นที่อยู่ของเทวดาผู้ได้สร้างบุญกุศลไว้ครั้งเป็นมนุษย์ เมื่ออุบัติขึ้นที่ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาวทันที ไม่มีความแก่บังเกิดขึ้นเหมือนในเมืองมนุษย์ วิมานเป็นที่อยู่อาศัย มีความวิจิตรงดงาม มีขนาดแตกต่างกัน มีอาหารทิพย์บังเกิดขึ้น มีบริวารรับใช้ มีเสื้อผ้าเป็นทิพย์ กิจกรรมแต่ละวันเที่ยวเพลิดเพลินกับการชมสวน มีสังสรรค์ระหว่างทวยเทพทั้งหลาย ส่วนจะอุบัติขึ้นสวรรค์ชั้นไหน เป็นเทวดาประเภทใด และอยู่ในฐานะอะไรนั้น ขึ้นอยู่กับบุญที่สั่งสมมา เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ สรุปย่อได้ดังนี้^๑

๒.๑.๑ จาตุมหาราชิกา มีจากหลายสาเหตุ คือเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ทำบุญไม่ค่อยเป็น ไม่รู้หลักการทำบุญ และไม่ค่อยได้สั่งสมบุญ นานๆ ทำครั้งหนึ่ง เมื่อทำก็ทำน้อย หรือทำบุญเอาคุณ บุญที่ได้ก็ไม่บริสุทธิ์ ไม่สมบูรณ์ บาปในตาก็มีอยู่ แต่ว่าบุญมากกว่า เมื่อละโลกใจนึกถึงบุญก่อนก็ไปสวรรค์ ชั้นนี้ โดยสวรรค์ชั้นนี้ตั้งอยู่เชิงเขาสิเนรุ มีความหลากหลายที่สุดเพราะอยู่ใกล้ชิดกับพื้นมนุษย์กว่าชั้นอื่น ๆ และมีบางส่วนที่มีที่อยู่ซ้อนทับกับภูมิมนุษย์ ที่ได้ชื่อจาตุมหาราชิกา เพราะมีเทพผู้เป็นใหญ่ครอง

^๑ อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔-๒๕๖.

^๒ อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๕/๒๕๒-๒๕๔.

สวรรค์ชั้นนี้อยู่ ๔ ทานคือ (๑) ท้าวธรรฐ ปกครองเทวดา ๓ พวก ได้แก่ คนธรรพ์ วิทยาธร (พิทยาธร) กุมภภัณฑ์ (๒) ท้าววิรุฬหก ปกครองพวกครุฑ (๓) ท้าววิรูปักษ์ ปกครองพวกนาค และ (๔) ท้าวเวสสุวรรณ ปกครองพวกยักษ์

๒.๑.๒ ดาวดึงส์ คือเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ทำบุญเพราะเห็นว่าเป็นสิ่งดีงาม เป็นสิ่งที่ควรทำ กระทำแล้วก็สั่งสมบุญ สั่งสมเทวธรรม มีหิริ โอตตัปปะด้วย เมื่อละโลกแล้วก็อุบัติบนสวรรค์ชั้นนี้ ที่ชื่อว่า ดาวดึงส์ เพราะเป็นที่อยู่ของเทพผู้ปกครองภพถึง ๓๓ องค์ โดยมีพระอินทร์เป็นประธาน และที่สำคัญมีจุฬามณีเจดีย์ ซึ่งทุกวันพระเทวดา จะมาประชุมกันที่สุทธรรมาเทวสภา เพื่อรับฟังโอวาทจาก ท้าวสักกะ

๒.๑.๓ ยามา คือเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ทำบุญเพราะอยากจะสืบทอดและรักษาประเพณี แห่งความดีงามนั้นไว้ ทำนองว่า วงศ์ตระกูลสร้างสมความดีมาอย่างไร ก็อยากจะรักษาประเพณีไว้ หรือผู้หลักผู้ใหญ่สอนอย่างไร บรรพบุรุษทำมาอย่างไรก็ทำอย่างนั้น ทำกันไปตามธรรมเนียม เมื่อละโลกแล้ว ส่วนใหญ่จะไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นนี้ ซึ่งตั้งอยู่สูงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ขึ้นไป

๒.๑.๔ ดุสิต คือเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ทำบุญเพื่อสงเคราะห์โลก ปรรณนาให้ชาวโลกมีความสุข มีความคิดที่ยิ่งใหญ่ ไม่ใช่เพื่อตนเองอย่างเดียว แต่เพื่อสงเคราะห์โลก เพื่อมนุษย์ และสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วย เมื่อละโลกแล้วก็จะไปสวรรค์ชั้นนี้ ซึ่งตั้งอยู่สูงถัดจากสวรรค์ชั้นยามาขึ้นไป

๒.๑.๕ นิมมานรติ คือเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ให้ทานโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ไม่มีจิตใจผูกพัน ในผลแห่งทานแล้วให้ทาน ไม่มุ่งการสั่งสมให้ทาน ให้ทานเพราะมีความสุขในการให้ ให้ทานด้วยคิดว่า "เรายังเป็นผู้จำแนกแจกทาน เช่นเดียวกับท่านฤๅษี ทั้งหลาย เขาผู้นั้น ให้ทานด้วยอาการอย่างนี้แล้ว เมื่อทำกาลกิริยาตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงความเป็นสหาย แห่งเทวดาทั้งหลาย ในสวรรค์ชั้นนิมมานรติ

๒.๑.๖ ปรนิมมิตวสวัตตี คือเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ทำบุญด้วยความเลื่อมใส เคารพในทาน ทำแล้วมีความรู้สึกปลื้มใจ ในบุญที่ทำนั้น เมื่อละโลกแล้วจะบังเกิดบนสวรรค์ชั้นนี้ ซึ่งตั้งอยู่สูงจากสวรรค์ชั้นนิมมานรติขึ้นไป^๓

คำว่า สวรรค์ เป็นคำที่คนส่วนใหญ่ที่นับศาสนา มีความปรารถนาที่จะไปเกิดหรือไปสถิต อยู่ โดยสามารถพิจารณาได้จากความหมายของคำว่าสวรรค์ (สะหวัน) ที่หมายถึงโลกของเทวดาเมืองฟ้า ๙ ศัพทว่า สคค ตามหลักภาษาบาลีในส่วนที่เป็นไวยากรณ์ สามารถวิเคราะห์รูปศัพท์ได้ว่า

^๓ ปรนิมมิตวสวัตตี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://th.wikipedia.org/wiki/> [๑๔ มกราคม ๒๕๖๑].

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, พ.ศ. ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๔๓.

(หรือวิ.ว่า) โสภโณ อคโค สคโค.^๕ (ภพ อังงาม คือเลิศ ชื่อว่า สวรรค์) อชฺ ชาติ ในความไป แปลง ช เป็น ค ซ้อน ค ลบบทหน้า เหลือแต่ ส

จากความหมายที่กล่าวมาเป็นเหตุผลให้กล่าวได้ว่า สวรรค์ ได้แก่ โลกที่เลอเลิศไปด้วย กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นโลกที่เพียบพร้อมด้วย สิ่งที่ดี เป็นแดนที่อยู่ของเหล่าเทวดา^๖

คำว่า สวรรค์ มาจากคำบาลีว่า สัคคะ แปลว่า โลกที่เลอเลิศเพียบพร้อมไปด้วยกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โภจวิพพะอันน่าปรารถนาน่าใคร่ สวรรค์คือโลกที่งามเลอเลิศ เพียบพร้อมด้วยสิ่งที่ดี และสิ่งที่เป็นบุญ

สวรรค์คือเมืองฟ้า เป็นโลกของเทวดา สวรรค์นั้นเป็นดินแดนที่บริบูรณ์ไปด้วยความสุข ล้วนหมู่สัตว์ที่เกิดในสวรรค์ เรียกว่า เทวดา เพราะเป็นบุคคลจำพวกที่เล่นสนุกสนานด้วยกามคุณ ๕ ประการ และด้วยคุณพิเศษมีฌานและอภิญญา เป็นต้น^๗

จากการศึกษาความหมายของสวรรค์ สรุปความได้ว่า สวรรค์คือแดนที่เพียบพร้อมด้วย กามคุณ ๕ เป็นที่อยู่ของเทวดา แบ่งเป็นชั้น ๆ ตามบุญกรรมที่ได้ทำไว้มากน้อยแตกต่างกัน

๒.๒ ประเภทและลักษณะของสวรรค์

๒.๒.๑ ประเภทของสวรรค์

การศึกษาวิจัยเรื่องสวรรค์ในบทนี้จะได้กล่าวถึงถึงสวรรค์ใน ๒ มิติ คือ (๑) นรกด้าน กายภาพ (๒) นรกในชาติหน้า ทั้ง ๒ ประเด็นนี้มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑.) นรกด้านกายภาพ หมายถึง นรกในชาตินี้ มีหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และแนวคิดต่อนรกเชิงนามธรรมของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

ในมหาปริฬาสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงนรกชื่อว่า มหาปริฬาหะ ในนรกขุมนี้ สัตว์ นรกจะให้เห็นรูป ได้ยินเสียง ดมกลิ่น ถูกต้องสัมผัสอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนาเท่านั้น (อนิฏฐารมณ์) ดังนั้น จึงได้ชื่อว่า ผู้มีความเร่าร้อน เมื่อภิกษุทูลถามถึงความเร่าร้อนอื่นที่มากกว่านี้ พระองค์ก็ได้ตรัส

^๕ ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักเรียนวัดปากน้ำ, ๒๕๕๘), หน้า ๖๘๒.

^๖ พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญโญ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙) หน้า ๒๕.

^๗ พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓) หน้า ๒๕.

ว่า ความร่ำร้อนที่มากกว่าคือการที่สมณะหรือพราหมณ์ผู้ไม่รู้ร้อยสี่จ ๔ ยินดีในสังขาร จึงถูกสังขาร
ปรุงแต่งให้เกิดความร่ำร้อนจิตใจ^๘

หลวงพ่อบุพพุททาสได้กล่าวถึงนรกในมิติของขณิกวาทว่า ที่ไม่ดีและไม่ชอบและเป็นทุกข์
นั้นเป็นนรกขึ้นมาทันที และเห็นได้ชัดเจนหรือได้ง่าย หรือเห็นได้ประจักษ์เลย ถ้าเป็นเรื่องที่ดีทำให้
สบายใจก็เป็นสวรรค์ขึ้นมา สวรรค์หรือนรกก็นั้น เรามองเห็นชัดในความคิดที่ปรุงแต่งขึ้นมาจากการที่
ตาเห็นรูปร่าง จากการที่ได้ยินเสียงบ้าง จมูกได้ดมกลิ่นบ้าง ลิ้นได้ลิ้มรสบ้าง ผิวหนังได้สัมผัสผิวหนัง
บ้าง และใจก็เอาไปคิดปรุง^๙

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะต่อนรกและสวรรค์เชิงนามธรรมคือความ
เป็นสวรรค์ในอก นรกในใจ และผัสสะเป็นเหตุแห่งการเกิดขึ้นแห่งนรกทางใจ ดังนี้

นรกสวรรค์แม้ในชาติหน้าก็สืบเนื่องไปจากที่มีอยู่ในชาตินี้ เพราะอะไร เพราะมันอยู่ใน
สภาพจิต ภูมิของจิต ชั้นของจิต ระดับของจิตใจ จิตของเรามีคุณภาพหรือสมบัติอยู่ในระดับไหน ถึง
เวลาตาย ถ้าระดับจิตเป็นนรกก็นรก ถ้าระดับจิตเป็นสวรรค์ก็ไปสวรรค์ นี่เกี่ยวกับสภาพจิตที่เป็นอยู่
ตลอดเวลาเพราะฉะนั้น เรื่องสวรรค์ในอกนรกในใจก็ย่อมมีได้ตามหลักนี้คือระดับจิตของเรานั้นเอง ที่
มันอยู่ในนรกหรือสวรรค์ ถ้าระดับจิตของเราอยู่ในนรก ก็เป็นนรกและไปนรก ถ้าระดับจิตของเราอยู่
ในสวรรค์ ก็เป็นสวรรค์และไปสวรรค์^{๑๐} ท่านกล่าวว่า คนที่ยังไม่รู้ร้อยสี่จ ๔ ยังไม่แทงตลอดสังขาร
ไม่เข้าใจในหลักการแห่งสังขารของอริยชน ก็ยังปรุงแต่งสร้างสวรรค์นรกกันอยู่ตลอดเวลาด้วยอายตนะ
ของเรานั้นแหละ คือด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจของเรา^{๑๑}

๒) นรกในชาติหน้า คัมภีร์พระพุทธรศาสนาจัดประเภทของสวรรค์ (เทวโลก) ไว้ ๖ คือ
(๑) ชั้นจาตุมหาราช (๒) ชั้นดาวดึงส์ (๓) ชั้นยามา (๔) ชั้นดุสิต (๕) ชั้นนิมมานรดี
(๖) ชั้นปรินิมิตตสวรรค์ การตั้งชื่อสวรรค์เหล่านี้ตั้งตามชื่อเทวดาผู้ปกครอง และลักษณะหรือสมบัติ
ของสวรรค์แต่ละชั้นมีรายละเอียดโดยสังเขปดังต่อไปนี้

(๑) ชั้นจาตุมหาราช เป็นสวรรค์ชั้นแรกของเหล่าเทวดา ผู้เล่นสนุกสนานด้วย
กามคุณ ๕ เทวดาผู้เป็นใหญ่ในการปกครองสวรรค์ชั้นนี้มี ๔ ท่าน จึงเรียกว่าจาตุมหาราชิกา แต่ละ
ท่านล้วนมีบริวารผู้อยู่ใต้การบังคับบัญชาแตกต่างกันไปในทิศทั้ง ๔ คือ ท้าวธตรฐ เป็นมหาราชผู้ทรง
ยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันออก มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวารแวดล้อม ท้าววิรุฬหก เป็น
มหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศใต้ มีพวกกุมภภัณฑ์เป็นบริวารแวดล้อม ท้าววิรูปักษ์

^๘ ส.ม. (ไทย) ๑๘/๑๑๓๓/๖๒๕-๖๒๖.

^๙ พุทธรทาสกิกุ, **ปรมัตถสภาวะธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สอนอศุมมุนิธิ, ๒๕๑๘), หน้า ๑๐๙.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและ
สถาบันบรรลือธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๙-๒๐.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันตก มีพวคนาคเป็นบริวารแวดล้อม
ท้าวเวสสุวรรณ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศเหนือ มีพวกยักษ์เป็นบริวาร
แวดล้อม^{๑๒}

(๒) ชั้นดาวดึงส์ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นสถานที่อยู่ของเหล่าเทวดาที่เป็น
กามาพจร ตั้งอยู่เหนือเขาสินธูราช ภายในสวรรค์ชั้นนี้ประดับด้วยอุทยานและสระโบกขรณี
มีปราสาทชื่อ เวชยันต์ สูง ๗๐๐ โยชน์ ประดับด้วยรัตนชาติทั้ง ๗ มีต้นไม้ชื่อ ปาริฉัตตก มีปริมาตรแผ่
ไป ๑๐๐ โยชน์ ที่โคนต้นไม้มีแท่นศิลาชื่อ บัณฑุกัมพล มีสีดา ดอกชัยพฤกษ์ สีครั่ง และสีบัวโรย ยาว
๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ ยุบลงในเวลาประทับนั่ง พุชขึ้นเต็มท่อนในเวลาที่เสด็จลุกขึ้น
มีช้างทรงชื่อ เอราวัณ เป็นเทพบุตรเนรมิตกายเป็นช้าง^{๑๓} ชั้นดาวดึงส์นี้มีท้าวสักกะเป็นผู้ปกครอง
สูงสุด เมื่อนับรวมกับเทพบริวารอีก ๓๒ องค์ จึงได้ชื่อว่า ดาวดึงส์ ท้าวสักกะมีชายาดี ๔ พระองค์ คือ
นางสุธรรมา นางสุนันทา นางสุจิตตา และนางสุชาดา

ด้านทิศตะวันออกมีอุทยานทิพย์ชื่อนันทวัน มีสระใหญ่ สระชื่อนันทาโบกขรณี และ
จุลนันทาโบกขรณี แถบฝั่งสระโบกขรณีนั้นมีแผ่นหินลาด แผ่น ชื่อนันทา และจุลนันทา ด้านทิศใต้มี
อุทยานใหญ่ชื่อผารุสกัน มีสระใหญ่ สระชื่อภัทราโบกขรณี และสุภัทราโบกขรณี มีแผ่นหินลาด แผ่น
ชื่อภัทรา และสุภัทรา ด้านทิศตะวันตกมีอุทยานใหญ่ชื่อจิตรลดา มีสระ สระ ชื่อจิตรโบกขรณี และจุล
จิตรโบกขรณี มีแผ่นศิลาแก้วชื่อจิตรราและจุลจิตรรา ด้านทิศเหนือมีอุทยานใหญ่ชื่อมิสสกัน มีสระใหญ่
สระ ชื่อธรรมาโบกขรณี และสุธรรมาโบกขรณี แถบฝั่งสระนั้นมีหินลาดชื่อธรรมา และสุธรรมา ด้าน
ทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีอุทยานชื่อบุณฑริกวัน ในสวนบุณฑริกนี้มีต้นทองเหลืองใหญ่ชื่อ
ปาริชาติกัลปพฤกษ์ (ปาริฉัตตกะ) ซึ่งภายในมีแท่นศิลาแก้วชื่อบัณฑุกัมพล ใกล้กับต้นปาริชาตินั้นมี
ศาลาใหญ่ชื่อสุธรรมา เป็นเทวสถานี่ประชุมของเทวดา ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีพระเจดีย์ทองชื่อ
พระจุฬามณีเจดีย์ งามรุ่งเรืองประดับด้วยอินทนิล กลางองค์เจดีย์ไปจนถึงยอดเป็นทอง ประดับด้วย
แก้วเจ็ดประการ มีกำแพงทองล้อมรอบ มีธงปฏิภาณและธงชัย กลด ชูดสายทั้งหลาย ล้วนประดับด้วย
แก้วเงินทองมีสีต่าง ๆ กัน พระอินทร์ได้เสด็จไปนมัสการพระเจดีย์พร้อมหมู่เทพยดาและนางฟ้าบริวาร
ทั้งหลายและทรงกระทำประทักษิณพระเจดีย์ทุกวัน^{๑๔}

(๓) ชั้นยามา เทวภูมิอันดับที่ ๓ นี้ เป็นแดนสุขาวดี ซึ่งเป็นที่สถิตอยู่แห่งปวง
เทพยดาชาวฟ้าทั้งหลายผู้ไม่มีความลำบาก และถึงซึ่งความสุขอันเป็นทิพย์ มีเทพผู้มหาศักดิ์ทรงนาม

^{๑๒} สมคิด เสวยล้ำ, “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาของเทวดา”, **วิทยานิพนธ์พุทธ
ศาสนศาสดาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑.

^{๑๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

^{๑๔} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, **ไตรภูมิภคา ฉบับถอดความ**, (กรุงเทพมหานคร:
อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๕๙- ๑๖๐.

ว่า สมเด็จพระสุยามเทวอิราช ทรงเป็นอธิบดีผู้ปกครอง เพราะฉะนั้นสรวงสวรรค์ชั้นนี้จึงมีนามว่า ยามาเทวภูมิ คือ ภูมิเป็นที่อยู่แห่งเทพซึ่งมีสมเด็จพระสุยามเทวอิราชทรงเป็นอธิบดี^{๑๕} เทวดาทั้งหลายบรรดาที่ได้ก่อสร้างการกุศลไว้และได้ไปเกิดที่สวรรค์ชั้นยามานี้มีหน้าตาร่างกายรุ่งเรืองงดงาม ยิ่งนัก ได้รับความผาสุก มีความสำราญชื่นบานเทพฤทธิ์ เสวยทิพย์สมบัติรื่นรมย์สมควรแก่อัตภาพ ท้าวสุยามเทวราชผู้ทรงเป็นจอมเทพปกครองชาวสวรรค์ชั้นยามานี้ก็ทรงมีน้ำพระทัยประกอบด้วยกุศล ยุติธรรมทำให้เหล่าเทพยดาได้รับความชุ่มฉ่ำใจได้เสวยสุขสุดพรรณานา^{๑๖}

(๔) ชั้นดุสิต เทวภูมิอันดับที่ ๔ นี้ เป็นแดนสุขาวดี ซึ่งเป็นที่สถิตอยู่แห่งปวงเทพยดาชาวฟ้าทั้งหลายผู้มีความยินดีและความแช่มชื่นอยู่เป็นนิตย์ และถึงซึ่งความสุขอันเป็นทิพย์ โดยมีเทพเจ้าผู้มหัศจรรย์ทรงนามว่า สมเด็จพระท้าวสันดุสิตเทวอิราช ทรงเป็นอธิบดีผู้ปกครอง เพราะฉะนั้นสรวงสวรรค์ชั้นนี้จึงมีนามว่า ดุสิตาเทวภูมิ คือ ภูมิเป็นที่อยู่แห่งเทพอันมีสมเด็จพระท้าวสันดุสิตเทวอิราชทรงเป็นอธิบดี^{๑๗} สำหรับปวงเทพเจ้าผู้สถิตอยู่ในดุสิตสวรรค์นี้ แต่ละองค์ย่อมปรากฏมีรูปทรงสวยงาม มีความสง่ากว่า เทพยดาชั้นต่ำ ๆ ทั้งมีน้ำใจรู้บุญรู้ธรรมเป็นอย่างดี มีจิตยินดีต่อการสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาเป็นยิ่งนัก เทพเจ้าเหล่านี้ย่อมจะมีเทวสันนิบาตประชุมฟังธรรมกันเสมอมิได้ขาดเลย^{๑๘}

(๕) ชั้นนิมมานรดี สวรรค์ชั้นนิมมานรดี คือสวรรค์ชั้นที่ ๕ เป็นที่อยู่ของเทวดาเหล่ากามาวจร คำว่า นิมมานรดี แปลว่า แดนที่อยู่แห่งเทพผู้มีความยินดีในการเนรมิตถือกันว่าเทวดาชั้นนี้ปรารถนาสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็เนรมิตได้เองจอมเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้คือท้าวสุนิมมิตเทพบุตร^{๑๙} เทพยดาทั้งหลายผู้สถิตเสวยทิพย์สมบัติอยู่ ณ นิมมานรดีแดนสุขาวดีนี้ย่อมมีรูปทรงสวยงาม น่าดูน่าชม ยิ่งกว่าชาวสวรรค์ชั้นต่ำกว่าทั้งหลาย และมีกายทิพย์ซึ่งมีรัศมีรุ่งเรืองเป็นยิ่งนัก หากเขามีความปรารถนาจะเสวยสุขด้วยกามคุณารมณ์สิ่งใด เขาย่อมเนรมิตเอาได้ตามความพอใจชอบใจแห่งตนทุกสิ่งทุกประการ^{๒๐}

(๖) ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เทวภูมิอันดับที่ ๖ นี้ เป็นแดนสุขาวดีสวรรค์เทวโลกชั้นสูงสุดฝ่ายกามาวจร ซึ่งเป็นที่สถิตอยู่แห่งปวงเทพเจ้าชาวฟ้าทั้งหลายผู้เสวยกามคุณารมณ์ที่เทวดา

^{๑๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๓๘๔.

^{๑๖} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.๕), โลกทิปนี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๘๓.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๓.

^{๑๘} อ่างแล้ว, หน้า ๓๙๔.

^{๑๙} สมคิด เสวยล้ำ, การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาของเทวดา, ๒๕๕๓, หน้า ๓๔.

^{๒๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๔๑๙.

อันรู้ความต้องการของตนแล้วเนรมิตให้ เป็นที่อยู่อันประเสริฐด้วยสุขสมบัติยิ่งกว่าสวรรค์ชั้นฟ้าทั้งหลาย โดยมีเทพเจ้าผู้มหัศจรรย์ใหญ่นามว่า ท้าวปรนิมิตเทวาธิราชทรงเป็นอธิบดีในแดนเทพดา กับทั้งเป็นที่สถิตอยู่ของเหล่าเทพดาจาวพวกมารทั้งหลาย โดยมีท้าวปรนิมิตวสวัตตีทรงเป็นอธิบดีในแดนมาร^{๒๑}

๒.๒.๒ กรรมที่ทำให้เกิดในสวรรค์

กรรมที่ทำให้บุคคลไปบังเกิดในสวรรค์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยมากจะเป็นบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ กรรมอื่นนอกจากนี้ก็มีบ้างแต่ไม่มาก กรรมหรือหลักกรรมที่ทำให้ได้ไปบังเกิดเป็นเทวดาประมวลได้ดังนี้

ในวิมานวัตถุ พระโมคคัลลานะได้ถามถึงบุญที่ทำให้ได้มาบังเกิดเป็นเทพธิดา นางได้เรียนท่านว่าชาติก่อน ดิฉันเกิดเป็นมนุษย์ อยู่ในหมู่มนุษย์ในมนุษย์โลก ได้เห็นภิกษุผู้เหน็ดเหนื่อยกระหายน้ำ จึงขมิ้มขันถวายน้ำให้ท่านดื่มเพราะบุญนั้นผิวพรรณดิฉันจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่ดิฉันในวิมานนี้ และโภคะทั้งมวลล้วนนำพอใจจึงเกิดขึ้นแก่ดิฉัน^{๒๒}

สมัยหนึ่ง ท้าวสักกะได้ถามสาเหตุแห่งการได้ทิพยสมบัติของเทวธิดากะท่านพระมหากัสสปเถระ ท่านได้บอกว่าเมื่ออาตมภาพกำลังเที่ยวบิณฑบาต หยุดยีนนิ่งอยู่ หญิงกาพฐาขัดสนคนหนึ่ง ซึ่งอาศัยขายคารีเรือนของผู้อื่นอยู่ นางเลื่อมใส ได้ถวายข้าวตังแก่อาตมภาพด้วยมือทั้งสองของตน นางละร่างมนุษย์ จูติพ้นจากมนุษย์โลกนี้แล้ว นางเป็นเทพธิดาชื่ออากามทายิกา มีความสุขบันเทิงอยู่ในสวรรค์ ซึ่งเป็นที่อยู่ของทวยเทพผู้มีฤทธิ์มากชื่อนิมมานรดี^{๒๓}

บุญที่เกิดจากการกระทำพุทธานุชา ไหว้พระรัตนเจดีย์และมีใจเลื่อมใสในพระสฤป เช่นเมื่อพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปฐมุตตระ ผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ปรินิพพานแล้ว ข้าพเจ้าได้ถือผอบซึ่งเต็มด้วยดอกไม้ ไปบูชาพระสรีระของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าทำจิตให้เลื่อมใสในการบูชาแล้วได้ไปเกิดยังสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ข้าพเจ้าแม้จะอยู่ใน เทวโลกก็ยังประพฤติกกรรมดีอยู่^{๒๔}

เมื่อพระชินเจ้าทรงพระนามว่าสุเมธผู้เป็นพระศาสดา ทรงข้ามโอชะได้แล้ว ผู้คงที่ เสด็จปรินิพพานแล้วข้าพเจ้านั้นไหว้รัตนเจดีย์ซึ่งคลุมด้วยชายทองคำแล้วได้ทำใจให้เลื่อมใสในพระสฤป ข้าพเจ้ามิได้ให้ทาน ก็เพราะข้าพเจ้าไม่มีวัตถุสิ่งของที่จะให้ แต่ได้ชักชวนคน อื่น ๆ ในการให้ทานนั้น... ข้าพเจ้าได้ทำกุศลกรรมนั้นไว้เท่านี้ ตนเองจึงเสวยสุขอันเป็นทิพย์ บันเทิงอยู่ในท่ามกลางหมู่เทวดาชั้นดาวดึงส์ ทั้งยังไม่หมดบุญ^{๒๕}

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๙.

^{๒๒} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๕๗-๖๑/๑๐-๑๑.

^{๒๓} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๘๗-๑๘๙/๓๓.

^{๒๔} พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๙-๕๐/๙๙.

^{๒๕} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๒๐๔-๑๒๐๖/๑๕๑.

เทวดาบางตนทานก็ไม่ได้ให้ แต่อาศัยการรักษาสรณคมน์ (ศีล) เพียงอย่างเดียวก็สามารถไปบังเกิดในสวรรค์ได้ ดังนี้

ข้าพเจ้าได้เข้าไปหาสมณะนามว่านิสกะ ผู้เป็นอัครสาวกของพระพุทธเจ้าแล้วรับสรณคมน์ ครั้งนั้น เหล่าสัตว์มีอายุประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ ปี ข้าพเจ้าได้รักษาสรณคมน์ให้บริบูรณ์ตลอดระยะเวลาเท่านั้น เมื่อจิตดวงสุดท้ายกำลังเป็นไปอยู่ ข้าพเจ้าระลึกถึงสรณคมน์นั้นได้แล้ว ด้วยกรรมที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้ดีแล้วนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ไปเกิดยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๒๖}

บางแห่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอานิสงส์ของการบำเพ็ญทานและศีล แต่ไม่ได้บำเพ็ญภาวนาว่า หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นจาตุมหาราชจนถึงชั้นปรินิมิตตวสวัตตี^{๒๗}

๒.๒.๓ ที่ตั้งของสวรรค์

เนื่องจากสวรรค์เป็นภพทิพย์ มนุษย์ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัส แต่ก็รู้ได้โดยอาศัยจากหลักฐานคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

สถานที่ตั้งของสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกานี้มีบรรยากาศที่สวยงามกล่าวคือ นับจากแผ่นดินที่เราอยู่ขึ้นไปเบื้องบน ๓ ๖,๐๐๐,๐๐๐ วา คิดเป็นโยชน์ได้ ๔๖,๐๐๐ โยชน์ก็จะถึงสวรรค์ชั้นฟ้าที่ชื่อว่า จาตุมหาราชิกามิ ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาศูนย์กลางทางทิศตะวันตกและตะวันออก ส่วนทิศใต้เป็นเขาสีเนรุราชมีเมืองสวรรค์สำหรับเทพดาอยู่ ๔ เมืองด้วยกันแต่ละเมืองมีความกว้างและยาวเท่ากันคือ ๔๐๐,๐๐๐ วา มีกำแพงทองล้อมรอบประดับประดาด้วยแก้ว ๗ ประการ^{๒๘} ชั้นดาวดึงส์ตั้งอยู่เหนือชั้นจาตุมหาราช ชั้นยามาตั้งอยู่เหนือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ขึ้นไปเบื้องบนไกล ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีปราสาทเงินปราสาททองเป็นวิมานที่อยู่ของเหล่าเทพยดาและปราสาทวิมานนั้นสวยงามวิจิตรตระการตากว่าชั้นดาวดึงส์^{๒๙} ชั้นดุสิตตั้งอยู่เหนือชั้นยามาขึ้นไป ๖๘,๐๐๐ โยชน์ มีวิมานเป็นปราสาทแก้วปราสาททอง มีความสูงความงามมากกว่าปราสาทของเทวดาในชั้นยามา เทวดาผู้เป็นใหญ่ปกครองสวรรค์ชั้นดุสิตคือ ท้าวสันดุสิตเทพบุตร^{๓๐} ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นนิมมานรดีอยู่เหนือชั้นดุสิตขึ้นไป ๓๓๖,๐๐๐ โยชน์ มีวิมานเป็นปราสาทแก้วปราสาททอง มีกำแพงแก้วกำแพงทองล้อมรอบ มี

^{๒๖} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๑๑-๑๑๓/๑๓๖.

^{๒๗} อง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๕-๒๙๖.

^{๒๘} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภคา ฉบับถอดความ, หน้า ๑๔๙.

^{๒๙} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภคา ฉบับถอดความ, หน้า ๑๖๓.

^{๓๐} สมคิด เสวยล้ำ, “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาของเทวดา”, ๒๕๕๓.

แผ่นดินเป็นทองราบเรียบเสมอกันทุกแห่ง มีสระน้ำมีสวนแก้วสวยงามยิ่งขึ้นไปกว่าสวรรค์ชั้นดุสิต^{๓๑} ชั้นปรินิมิตวสวัตตีตั้งอยู่เหนือสวรรค์ชั้นนิมมานรดีขึ้นไป ๖๗,๐๐๐ โยชน์^{๓๒}

๒.๒.๔ อายุของสวรรค์

คัมภีร์วิภังค์และจกักรวาทที่บ่งชี้แสดงอายุของเทวดาเทียบกับอายุบนโลกมนุษย์ไว้ดังนี้
๕๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับคืนและวันหนึ่งของเทพชั้นจาตุมหาราชิกา ๓๐ คืนโดยคืนนั้น เป็นหนึ่งเดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้นเป็นหนึ่งปี ๕๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้นเป็นกำหนดอายุของเทพชั้นจาตุมหาราชิกาเหล่านั้น ด้วยการนับของมนุษย์ก็จะเท่ากับ ๙ ล้านปี

๑๐๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับคืนและวันหนึ่งของเทพชั้นดาวดึงส์...๑,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นกำหนดอายุของเทพชั้นดาวดึงส์เหล่านั้น ด้วยการนับของมนุษย์ก็จะเท่ากับ ๙ โภกวิ ๖ ล้านปี

๒๐๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับคืนและวันหนึ่งของเทพชั้นยามา ๓,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้นเป็น กำหนดอายุของเทพชั้นยามาเหล่านั้น ด้วยการนับของมนุษย์ก็จะเท่ากับ ๑๔ โภกวิ ๔ ล้านปี

๔๐๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับคืนและวันหนึ่งของเทพชั้นดุสิต ๔,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้นเป็น กำหนดอายุของเทพชั้นดุสิตเหล่านั้น ด้วยการนับของมนุษย์ก็จะเท่ากับ ๕๗ โภกวิ ๖ ล้านปี

๘๐๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับคืนและวันหนึ่งของเทพชั้นนิมมานรดี ๘,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปี นั้นเป็นกำหนดอายุของเทพชั้นนิมมานรดีเหล่านั้น ด้วยการนับของมนุษย์ก็จะเท่ากับ ๒๓๐ โภกวิ ๔ ล้านปี

๑,๖๐๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับคืนและวันหนึ่งของเทพชั้นปรินิมิตวสวัตตี...๑๖,๐๐๐ ปี ทิพย์โดยปีนั้นเป็นกำหนดอายุของเทพชั้นปรินิมิตวสวัตตีเหล่านั้น ด้วยการนับของมนุษย์ก็จะเท่ากับ ๒๕๑ โภกวิ ๖ ล้านปี^{๓๓}

๒.๒.๕ การเสวยทิพย์สมบัติ

คัมภีร์อังคุตตรนิกายกล่าวถึงความแตกต่างกันของสมบัติของเทวดาผู้ดำรงอยู่ในสวรรค์ ทั้ง ๖ ชั้น คือ อายุ วรรณะ สุข ยศ อธิปไตย รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์^{๓๔} เพราะฉะนั้น คุณสมบัติหรือกามคุณเหล่านี้จึงเป็นทิพย์สมบัติของเหล่าเทวดาทั้งหลาย การเสวยทิพย์สมบัติของ เทวดาทั้ง ๖ ชั้น ประมวลได้ดังนี้

๑. ชั้นจาตุมหาราชิกา

^{๓๑} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภคา ฉบับถอดความ, หน้า ๑๖๕.

^{๓๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), โลกทิพย์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๓.

^{๓๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๓/๖๗๐-๖๗๑.

^{๓๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๖.

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้มีสระโบกขรณีซึ่งมีน้ำใสมิ่งกว่าแก้ว เต็มไปด้วยปทุมชาตินานาชนิด ส่งกลิ่นหอมตลบอบอวลไปทั่วบริเวณ มีดอกไม้ไม้นานาพรรณสีสนวิจิตรตระการตา และมีรุกขชาติ (ต้นไม้) สวรรค์ มีดอกและผลทิพย์ ปรากฏให้ชาวสวรรค์ได้ชื่นชมตลอดกาล ไม่มีวันร่วงโรยและหมดไป นอกจากนี้ยังมีเหล่าคนธรรพ์ขับกล่อมดนตรีและระบำรำฟ้อนให้เหล่าทวยเทพได้ชื่นบานสำราญใจในเทวสันนิบาตสถานอยู่เป็นนิตย์

๒. ชั้นจาตุมหาราชิกา

มีอุทยานทิพย์อยู่หลายแห่ง แต่ที่มีชื่อเสียงมีอยู่ ๔ แห่ง คือ (๑) สวนนันทวัน (๒) สวนจิตรลดา (๓) สวนมิสกวัน (๔) สวนปารุสกวัน นอกจากนี้ยังมีสระโบกขรณีทิพย์ บัณเฑาะว์กัมพลศิลาอาสน์ และศาลาสุทธรรมา (เทวสภา) อุทยานทิพย์และสระโบกขรณีมีความรื่นรมย์สวยสดงดงามเหนือสถานที่ใด ๆ ในโลกมนุษย์นี้ เป็นสถานที่ให้เหล่าเทวดาได้เที่ยวชมความงาม ส่วนศาลาสุทธรรมาใช้เป็นสถานที่ฟังธรรม

๓. ชั้นยามา

สวรรค์ชั้นยามานี้มีวิมานเงินและวิมานทองที่งดงามวิจิตรตระการตา ไม่ปรากฏแสงพระอาทิตย์และแสงจันทร์ เพราะตั้งอยู่สูงกว่าพระอาทิตย์และพระจันทร์ ต้องอาศัยแสงมณีและรัศมีตนเป็นแสงสว่าง เมื่อไม่รู้วันและคืนเพราะไม่ปรากฏพระอาทิตย์และพระจันทร์ เหล่าเทวดาต้องอาศัยการดูความบานและหุบแห่งดอกบุปผชาติทิพย์แทน เทวดาที่เกิดในสวรรค์ชั้นยามานี้มีรูปร่างหน้าตางดงามรุ่งเรืองยิ่งนัก

๔. ชั้นดุสิต

สวรรค์ชั้นดุสิตนี้มีวิมานแก้ว วิมานทอง และวิมานเงิน นอกจากนี้ยังมีสระโบกขรณีอุทยานทิพย์ สำหรับเที่ยวเพื่อความเบิกบานสำราญใจ เทวดาในชั้นนี้มีรูปร่างหน้าตาต่างงดงามยิ่งกว่าเทวดาชั้นยามา มีใจใฝ่บุญกุศลและยินดีในการฟังธรรม

๕. ชั้นนิมมานรดี

สวรรค์ชั้นนิมมานรดีนี้มีสมบัติทิพย์เหมือนกับสวรรค์ชั้นดุสิตทุกประการ แต่ประณีตงดงามกว่า คุณสมบัติพิเศษคือการเนรมิตกามคุณได้ตามที่ปรารถนา

๖. ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดีนี้มีสมบัติทิพย์เหมือนกับสวรรค์ชั้นนิมมานรดีทุกประการ แต่ประณีตงดงามกว่า คุณสมบัติพิเศษคือการมีเทวดาอื่นเนรมิตกามคุณให้ตามที่ปรารถนา^{๓๕}

^{๓๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), ภูมิวิสาลินี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒๒-๔๓๐.

๒.๒.๖ ลักษณะของสวรรค์

ชีวิตในเทวภูมินั้น เป็นชีวิตของการเสวยบุญ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบาย ไม่ต้องทำมาหากิน ไม่ต้องประกอบกิจการอย่างทางโลก ไม่มีความเจ็บ ไม่มีความแก่ มีแต่ความสนุกสนานเพลิดเพลินบันเทิงในการเสวยสมบัติอันเป็นทิพย์ที่สำเร็จด้วยบุญ มีวิมานที่อยู่อันวิจิตรอลังการ มีบริวารคอยรับใช้ใกล้ชิด มีอุทยานสวรรค์ มีต้นไม้ ดอกไม้ที่สวยงามน่ารื่นรมย์

สวรรค์แต่ละชั้นมีความแตกต่างกันตามกำลังแห่งบุญที่ตนได้สั่งสมไว้ครั้งเป็นมนุษย์ ยิ่งสวรรค์ชั้นที่สูงขึ้นไปมากเท่าไร ยิ่งมีทิพย์สมบัติอันวิจิตรอลังการมากขึ้นไปเท่านั้น ถึงแม้ชาวสวรรค์จะมีความสุขสบาย แต่ก็มีชาวสวรรค์จำนวนมาก ยังคงประมาทในการดำเนินชีวิต ใช้บุญที่ตนสั่งสมมาไปเที่ยวเล่นเพลิดเพลินในกามคุณ ทั้งรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส อันเป็นทิพย์อยู่ทุกวัน จึงไม่หมั่นฟังธรรม ไม่ปฏิบัติธรรม ไม่อนุโมทนาบุญกับมนุษย์ผู้สร้างความดี ครั้นเมื่อจตุตถนิมิตบังเกิดขึ้น ย่อมเศร้าโศกเสียใจ พรำเพื่อพิโรธรำพัน ไม่อยากจากสวรรค์ไป เมื่อละจากอภัพนี้แล้วก็ไม่แน่ว่าจะเกิดในสุคติภูมิอีก เพราะที่ได้เสวยทิพย์สมบัติอยู่นี้ เนื่องจากผลบุญอาจจะส่งผลก่อนผลบาปที่ทำไว้ในอดีต

ชีวิตบนสวรรค์นั้นเป็นชีวิตที่ยาวนานมากเมื่อเทียบกับชีวิตเมืองมนุษย์ ยิ่งอายุขัยของสวรรค์ชั้นสูงๆ ยิ่งยาวนานขึ้นไปอีก ถ้าหากเราสั่งสมบุญไว้น้อยเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ เมื่ออุบัติบนสวรรค์แล้ว ไม่ว่าชั้นใดก็ตาม เขาจะไม่ได้ยึดถือกันตามอาวุโส ไม่เหมือนเมืองมนุษย์ใครอยู่ยาวนานผู้น้อยก็ต้องไปกราบไหว้ แต่บนสวรรค์ไม่ใช่อย่างนั้น ใครมีบุญมากผู้นั้นจะได้รับการยกย่อง ไปทางไหนมีแต่เหล่าเทพชื่นชม ยังมีบุญระดับบุญใกล้เคียงผู้ปกครองภพ จะได้รับการต้อนรับเชิดชู นำมาซึ่งความปลื้มใจต่อเทพบุตร เทพธิดาที่มีศักดิ์ใหญ่นั้น

แต่ถ้าหากใครบุญน้อยก็จะรู้สึกอายนผู้ที่มีบุญมาก เมื่อเข้าไปสู่เทวสมาคม จะต้องนั่งอยู่ท้าย ๆ ที่ประชุม ถ้าอายุก็จะต้องอายุอย่างยาวนาน แล้วก็มักจะนึกเสียดายว่า ครั้งเมื่อเราเป็นมนุษย์ทำไมไม่ทำบุญอย่างนั้นอย่างนี้ นี่เป็นความทุกข์ใจของชาวสวรรค์ที่มีสมบัติ ยศ อธิปไตย น้อยกว่าชาวสวรรค์เหล่าอื่น

เทวภูมิเป็นเพียงที่เสวยผลบุญเท่านั้น แต่โลกมนุษย์เป็นโลกแห่งการสั่งสมบุญให้ได้มากที่สุด ผูกฝนตนเองให้หมดกิเลสให้ได้ เพื่อไปสู่ฝั่งแห่งนิพพาน แต่หากยังไปไม่ได้ ก็ต้องพักระหว่างทางที่เทวโลกก่อน โดยอาศัยบุญที่สั่งสมอย่างดีแล้วนี้เป็นเสบียงเดินทาง เพื่อกลับมาสร้างความดีใหม่ในโลกมนุษย์ และต้องวนเวียนอยู่อย่างนี้จนกว่าจะหมดกิเลส

๒.๓ ความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์

คำสอนเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ในพระไตรปิฎกแม้จะมีมากดังที่ได้กล่าวมาแล้วก็จริง แต่พระสูตรที่กล่าวถึงเรื่องเหล่านี้โดยเฉพาะมีเป็นบางพระสูตรเท่านั้น และที่โดดเด่นได้แก่ พาลบัณฑิตสูตร^{๓๖} คุก่อนภิกษุทั้งหลายในเรื่องนั้นจะแปลกกันอย่างไรจะมีอธิบายอย่างไร จะต่างกันอย่างไรระหว่างบัณฑิตกับพาล พวกภิกษุกราบทูลว่าพระพุทธเจ้าข้าธรรมของพวกข้าพระองค์มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นเดิมมีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้นำมีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นที่รวมลงขอประทานพระวโรกาสเพื่อความแห่งพระ-ภาชิตนี้ แจ่มแจ้งแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์เดียวภิกษุทั้งหลายได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจักทรงจำไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าคุก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นพวกเธอจงฟังจงใส่ใจให้ดีเถิดเราจักกล่าว ภิกษุพวกนั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เทวทูตสูตร^{๓๗} คุก่อนภิกษุทั้งหลาย พระยายมจะปลอมโยน เอาอกเอาใจไต่ถามถึงเทวทูตที่ ๑ กะสัถว์นั้นว่าคุก่อนพ่อมหาจำเริญท่านไม่ได้เห็นเทวทูตที่ ๑ ปรากฏในหมู่มนุษย์หรือสัตว์นั้นทูลอย่างนี้ว่าข้าพเจ้าไม่เห็นเลย เจ้าข้า พระยายมถามอย่างนี้ว่าคุก่อนพ่อมหาจำเริญ ท่านไม่ได้เห็นเด็กแดง ๆ ยังอ่อนนอนแบเปื้อน มูตรคูของตนอยู่ในหมู่มนุษย์หรือสัตว์นั้นทูลอย่างนี้ว่า เห็นเจ้าข้าพระยายมถามอย่างนี้ว่าคุก่อนพ่อมหาจำเริญท่านนั้นรู้ความมีสติเป็นผู้ใหญ่แล้วได้มีความดำริตั้งนี้บ้างไหมว่าแม้ตัวเราแลก็มีความเกิดเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความเกิดไปได้ควรที่เราจะทำความดีทางกายทางวาจาและทางใจ ปายาสีสูตร^{๓๘} เจ้าปายาสีได้กล่าวแก่มิตร อำมาตย์ ญาติที่ประพฤติไม่ว่าถ้าตายไปแล้วได้ไปนรก ที่ประพฤติดีว่า ถ้าตายไปแล้วได้ไปสวรรค์ หรือเป็นเพื่อนกับเทวดา ให้กลับมาบอกตนด้วยว่าโลกหน้ามีอยู่ เหล่าสัตว์ผู้ผุดเกิดขึ้นมีอยู่ ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมีอยู่ คนเหล่านั้นรับคำเจ้าปายาสีแล้ว ก็ไม่มีใครกลับมาบอกถ้าสมณพราหมณ์ผู้มีศีลเชื่อว่า

เมื่อตายไป จะได้พบคุณงามความดี เหตุใดจึงไม่ฆ่าตัวตายเสีย เหตุใดจึงประสงค์จะมีชีวิตอยู่ ไม่ประสงค์จะตาย ยังปรารถนาสุข เกลียดทุกข์เจ้าปายาสีได้เคยนำนักโทษประหารมาใส่หม้อปิดให้มิดชิดแล้วนำมาเผาไฟ เมื่อรู้ว่่านักโทษนั้นตายแล้ว ก็ยกหม้อลงมา กระเทาะหม้อออก แต่ก็ไม่เห็นชีวิตออกจากร่างเลยได้เคยนำนักโทษประหารมาซึ่งน้ำหนักร่างก่อนจะประหารชีวิต และหลังประหารชีวิต ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่เบากว่า อ่อนกว่า ควรกว่าการงานกว่าผู้ที่ตายแล้วได้เคยสั่งประหารนักโทษโดยไม่ให้ ผิว หนั ง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูกเข้า แล้วนำร่างของนักโทษนั้นพลิกไปพลิกมา ทูบไปทุบมา ลากไป ลากมา แต่ก็ไม่เห็นชีวิตออกจากร่างเลย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็อันเดิม แต่ไม่รู้รู้อะไรผ่านอายตนะทั้ง ๕ แล้วได้เคยนำนักโทษประหารมาเชือดหนัง ฉือนเนื้อ ตัดเอ็น ตัดกระดูก ตัดเยื่อใน

^{๓๖} พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่ม ๒, หน้าที่ ๙๑.

^{๓๗} พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อภิปริยวรรค เล่ม ๓, ภาค ๒, ข้อที่ ๕๐๖-๕๐๗, หน้าที่ ๑๙๐.

^{๓๘} ที.ม. (ไทย), ๑๐/๓๐๑-๓๓๐/๑๖๐.

กระดุก แต่ก็ไม่เห็นชีวิตออกมาจากร่างเลยท่านพระกุมารกัสสปได้ยกอุปมาหลายข้อให้เจ้าปายาสีเห็นว่าโดยปริยายของเจ้าปายาสีที่ยกมานั้น ต้องเป็นอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ โลกหน้ามีอยู่ เหล่าสัตว์ผู้ ผุดเกิดขึ้นมีอยู่ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมีอยู่ เจ้าปายาสีก็ยังสละคืนทิฐิอันลามกนี้ไม่ได้ เพราะพระราชปเสนทิโกศลก็ดี พระราชาภายนอกทั้งหลายก็ดีทรงรู้ว่าเจ้าปายาสีมีทิฐิว่า โลกหน้าไม่มี เหล่าสัตว์ผู้ผุดเกิดขึ้นไม่มีผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มีท่านพระกุมารกัสสปก็ได้ยกอุปมา อีกให้เจ้าปายาสีเห็นว่าทรงแสวงหาปรโลกโดยไม่ถูกทาง จักถึงความวอดวาย คนเหล่าใดสำคัญทิฐิของ เจ้าปายาสีว่า เป็นสิ่งที่ควรฟัง ควรเชื่อถือ คนเหล่านั้น ก็จักถึงความวอดวาย เจ้าปายาสีก็ยังไม่ คินทิฐิอันลามกเสีย โดยกล่าวว่าถ้าตนสละคืนทิฐิอันลามกนี้ ก็จักมีผู้ว่าตนได้ว่า พญาปายาสี ช่างโง่ เขลาเหลือเกิน ไม่เฉียบแหลม มีปรกติถือสิ่งที่ผิด

เจ้าปายาสีจักยึดทิฐินั้นไว้ เพราะความโกรธบ้าง เพราะความลบลู่บ้าง เพราะความดี เสมอบ้างท่านพระกุมารกัสสปก็ได้ยกอุปมาอื่นๆ อีกเพื่อให้เจ้าปายาสีคินทิฐิ ท้ายสุดเจ้าปายาสีก็ ตรัสว่า ด้วยข้อความอุปมาข้อก่อน ๆ ของท่านพระกุมารกัสสป เจ้าปายาสีก็มีความพอใจยินดีอยู่แล้ว แต่ตนใครจะฟังปฏิภาณในการแก้ปัญหาที่วิจิตรเหล่านี้ จึงพยายามโต้แย้งคัดค้านท่านกัสสปอย่างนั้น แล้วเจ้าปายาสีก็ประกาศตนเป็นอุบาสก เข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ และต้องการบุญชัฏ จึงขอให้ ท่านพระกุมารกัสสปชี้แจงวิธีบุญชัฏเพื่อประโยชน์สุขของตนตลอดกาลนาน และเนมิราชขาดกเป็น เรื่องราวในพระชาติที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญอุชิฐฐานบารมียิ่งกว่าพระชาติใด ๆ คือ ทรง ตั้งใจอย่างแน่วแน่ในการทำความดี โดยการเสด็จออกผนวชเพื่อกำจัดทุกข์ของตนเองและผู้อื่น แม้ เป้าหมายจะยิ่งใหญ่แค่ไหนก็ตาม แต่เมื่อทรงตั้งจิตอุชิฐฐานเอาไว้แล้วก็จะทรงพยายามทำให้สำเร็จให้ จงได้ ในพระชาตินี้พระเนมิราชทรงละทิ้งความสุขในพรหมโลก ยอมมจติ (ตาย) มาบังเกิดเป็นมนุษย์ เพื่อสืบทอดวงศ์บรรพชิต (ตระกูลนักบวช) ของพระองค์ไว้ ดังที่ทรงเคยอุชิฐฐานไว้ในอดีตชาติการ บำเพ็ญอุชิฐฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาตินี้ จึงเข้าทำนองว่า “ยอมตาย ไม่ยอมเปลี่ยนใจ” นั้นเอง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจะได้ยึดพระสูตรเหล่านี้เป็นกรณีศึกษาวิจัย ดังนี้ในเทวทูตสูตร มีคำสอน เกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของบุคคลผู้ได้ทำความชั่วว่า เมื่อเขาไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก นายนิรยบาลก็จับแขนเขาไปแสดงต่อพญายมว่า ผู้นี้ไม่เกื้อกูลมารดาบิดา ไม่เกื้อกูลสมณะและ พราหมณ์ และไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล ขอให้พระองค์จงลงโทษคนผู้นี้เถิด พญายมก็จะสอบถาม เขาว่าเคยเห็นเทวทูตที่ ๑ (คนแก่) เทวทูตที่ ๒ (คนเจ็บ) เทวทูตที่ ๓ (คนตาย) ไหม และเมื่อได้เห็นคน แก่ คนเจ็บและคนตายแล้วได้คิดว่าตนเองก็ต้องแก่ เจ็บและตายอย่างนั้น ฉะนั้น จึงควรทำความดี ไหม เมื่อเขาตอบว่าไม่ เพราะมัวประมาทอยู่ นายนิรยบาลก็จะลงโทษสัตว์นรกนั้นตามกรรมที่ได้ทำ

ไว้^{๓๙}

^{๓๙} วจ.ทูก. (ไทย) ๒๐/๓๖/๑๙๑-๑๙๓.

พระเจ้าปายาสีผู้ครองนครเสตัพพะเป็นมิจฉาภิภูฏี คือทรงเห็นว่า โลกอื่นไม่มี สัตว์ผู้ผิด เกิดไม่มี และวิบากกรรมก็ไม่มี วันหนึ่งพระองค์ได้เสด็จเข้าไปตรัสบอกถึงทศนะของพระองค์ที่มีต่อ โลกและชีวิตดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ท่านพระกุมารกัสสปเถระจึงอุปมาเรื่องโลกหน้าด้วยความมีอยู่แห่ง พระอาทิตย์และพระจันทร์ในโลกอื่น พระองค์ก็ตรัสว่ายังไม่ทรงเชื่อด้วยเหตุผลเหล่านี้คือ

(๑) พวกญาติสาโลหิตที่ทำความชั่ว เมื่อตายไปแล้ว (หากเขาต้องไปอบาย) ก็ไม่กลับมา บอกว่าตนได้ไปเกิดในอบายตามที่ได้ปฏิญาณไว้กับพระองค์ก่อนตาย (ในข้อนี้ได้ตอบปัญหาอุปมาด้วย เถระได้ตอบปัญหาอุปมาด้วยโจรขอฟ่อนผืนเพชฌฆาต)

(๒) พวกญาติสาโลหิตที่ทำความดี เมื่อตายไปแล้ว (หากเขาต้องไปสุคติ) ก็ไม่กลับมา บอกว่าตนได้ไปเกิดในสุคติตามที่ได้ปฏิญาณไว้กับพระองค์ก่อนตาย (ในข้อนี้ได้ตอบปัญหาอุปมาด้วย บุรุษตกหลุมคูถ เมื่อได้ทำความสะอาดร่างกายแล้วก็ไม่ปรารถนาจะแปดเปื้อนคูถอีก)

(๓) พวกญาติสาโลหิตที่ทำความดี เมื่อตายไปแล้ว (หากเขาต้องไปเกิดในสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์) ก็ไม่กลับมาบอกว่าตนได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ตามที่ได้ปฏิญาณไว้กับพระองค์ก่อน ตาย (ในข้อนี้ได้ตอบปัญหาอุปมาด้วยเทวดาชั้นดาวดึงส์)

(๔) เหล่าสมณพราหมณ์ผู้มีศีล ประพฤติธรรม หากรู้ว่าเมื่อละสังขารไปแล้ว คุณงาม ความดีจะปรากฏ ท่านเหล่านั้นก็คงทำลายชีวิตตนแล้ว แต่คงรักสุขเกลียดทุกข์และรักตัวกลัวตาย ดังนั้น จึงปรารถนาที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป ไม่ปรารถนาจะทำลายชีวิตตน (ในข้อนี้ได้ตอบปัญหาอุปมา ด้วยสตรีมีครรภ์)

(๕) พระองค์รับสั่งให้ประหารชีวิตโจรด้วยการให้ต้มในหม้อที่ปิดฝาอย่างมิดชิด เมื่อเปิด ฝาหม้อออกดู ก็ปรากฏว่าไม่เห็นชีวะแต่อย่างใด (ในข้อนี้ได้ตอบปัญหาอุปมาด้วยการที่คนอื่นไม่เห็น ชีวะของคนนอนฝัน)

(๖) พระองค์รับสั่งให้ชั่งน้ำหนักโจรก่อนถูกประหารชีวิตกับหลังถูกประหารชีวิตแล้ว ปรากฏว่าตอนที่เสียชีวิตแล้วน้ำหนักมากกว่าตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ (ในข้อนี้ได้ตอบปัญหาอุปมาด้วยความ เบาของเหล็กร้อนแดง)

(๗) พระองค์รับสั่งให้ฆ่าโจรโดยไม่ให้ร่างกายตั้งแต่ผิวหนังจนถึงเยื่อในกระดูกซ้ำ หลังจากนั้นก็รับสั่งให้พลิกร่างกายไปมา ใช้ก้อนดินเป็นต้นทุบและลากไปมา ก็ปรากฏว่าไม่เห็นชีวะ (ในข้อนี้ได้ตอบปัญหาอุปมาด้วยการค้นหาเสียงสังข์จากสังข์)

(๘) พระองค์รับสั่งให้เชือดตั้งแต่ผิวหนังจนถึงเยื่อในกระดูกของโจร ก็ปรากฏว่าไม่เห็น ชีวะ (ในข้อนี้ได้ตอบปัญหาอุปมาด้วยการที่เด็กถากไม้สีไฟเพื่อหาเชื้อไฟ, อุปมาด้วยนายกองเกี่ยว ๒ คนกับยักษ์ในทางกันดาร, อุปมาด้วยคนโง่ทูนห่ออุจจาระเพื่อเป็นอาหารสุกร, อุปมาด้วยนักเลงสก

กลืนสกาเคลือบยาพิษ, อุปาด้วยคนหอบเปลือกป่าน ไม่กล้าทิ้งแม่ได้พบสิ่งที่ดีกว่า เพราะเสียดายว่าตนเองได้หอบมาไกลแล้ว ในที่สุดพระเจ้าปายาสีก็ทรงถึงไตรสรณคมน์ ต่อมาพระองค์ได้ทรงถวายทานโดยไม่เคารพ เมื่อสิ้นพระชนม์ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ก็ได้วิมานว่างเปล่าด้วยผลแห่งทานนั้น^{๔๐}

พระเจ้าปายาสีทรงเป็นนักปรากฏการณ์นิยม คือทรงเชื่อในสิ่งที่พิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัสเท่านั้น ไม่ทรงเชื่อในสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ แต่เมื่อได้ทรงรับฟังการตอบปัญหาของท่านพระมหากัสสปเถระแล้วจึงค่อยทรงเชื่อ แต่ก็ยังไม่ถึงกับเป็นผู้เลื่อมใสและหนักแน่นในพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงได้ทรงถวายทานที่ไม่ประณีต ผลของความเชื่อดังกล่าวนี้จึงทำให้ได้สมบัติที่ไม่ประณีตตามด้วย

สมัยหนึ่ง พระเจ้าเนมิแห่งกรุงวิเทหะทรงสงสัยว่าทานกับพรหมจรรย์อย่างไหนจะมีผลมากกว่ากัน ท้าวสักกะจึงเสด็จมาตอบปัญหานั้น ต่อมา มาตลีบุตรได้นำรถทิพย์มานำพระองค์ไปเที่ยวชมนรกและสวรรค์พร้อมทั้งถามตอบปัญหาเกี่ยวกับกรรมอันเป็นเหตุให้ไปบังเกิดในนรกและสวรรค์ เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นสัตว์นรกและเทวดาพร้อมทั้งได้สดับถึงบุรพกรรมของสัตว์นรกและเทวดาเหล่านั้นแล้ว ก็ได้ทรงตั้งอธิษฐานว่า เมื่อเสด็จกลับไปยังโลกมนุษย์แล้วจะทรงบำเพ็ญทานและสำรวมระวังให้มากขึ้น^{๔๑} ความเชื่อต่ออนรกและสวรรค์ทำให้พระองค์ได้ทรงไม่ประมาทในการดำรงพระชนม์และเป็นหนึ่งในทศชาติบารมี (อธิษฐานบารมี) ของพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย

๒.๔ ความสำคัญของนรกและสวรรค์ในทัศนะของพระพุทธศาสนา

ในทัศนะของศาสนาทั่วไป นรกและสวรรค์เป็นนิรันดร เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ และเป็นจุดสุดท้ายแห่งการเดินทางของชีวิตมนุษย์ซึ่งไม่มีทางแก้ไขได้ แต่ในทัศนะของพระพุทธศาสนาความสำคัญของนรกและสวรรค์กลับลดลงไป กล่าวคือสวรรค์ไม่ใช่จุดหมายของพระพุทธศาสนา นรกและสวรรค์เป็นเพียงส่วนหนึ่งในวัฏสงสารคือการเวียนว่ายตายเกิด ชีวิตมนุษย์เดินทางไปในสังสารวัฏ สังสารวัฏมีการเปลี่ยนแปลงได้ เป็นของชั่วคราว มีหมุนขึ้น หมุนลงไปมาระหว่างนรกและสวรรค์ เพราะจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาคือนิพพานและเป็นสิ่งที่บรรลุได้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ในชาตินี้^{๔๒}

^{๔๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๖-๔๔๑/๓๔๑-๓๗๑.

^{๔๑} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๕๑-๕๘๙/๒๕๑-๒๗๓.

^{๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก. บรรยายแก่คณะอาจารย์และนักศึกษาวิทยาลัยครูสวนดุสิต ในรายการสนทนาธรรมของภาควิชาปรัชญาและศาสนา ระหว่างภาคที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๒๒ ณ วัดพระพิเรนทร์, มปป. หน้า ๑-๔.

ทัศนะพระพุทธศาสนา เห็นว่า นรก สวรรค์ ไม่ใช่เป็นที่สิ้นสุดของชีวิต เป็นแต่เพียงสถานที่ที่มนุษย์ผู้กระทำความชั่ว-ดีเวียนไปอยู่สถานที่นั้นๆ ตามโทษานุโทษอันเป็นผลกรรมที่เกิดจากการกระทำความชั่ว-ดีของมนุษย์แต่ละบุคคลที่มีความแตกต่างกันในขณะที่ยังเวียนว่ายในวัฏฏสงสารเท่านั้น แต่สิ่งที่พระพุทธศาสนายืนยันที่สุดของชีวิตคือนิพพาน ซึ่งเป็นภาวะที่ดับกิเลส เป็นจุดสิ้นสุดของเส้นทางชีวิตมนุษย์ นรก-สวรรค์ เป็นเพียงภพภูมิหนึ่งใน ๓๑ ภพภูมิอันเป็นสถานที่ไปเกิดของสรรพสัตว์เท่านั้น ซึ่ง สามารถเว้นได้ด้วย การเข้าถึงโศดาปัตติมรรค แต่สวรรค์ พรหม และอรุปรหม เป็นสิ่งที่เว้นไม่ได้ เพราะเป็นเหมือนกับเส้นทางที่บุคคลผู้ไปสู่ นิพพาน จะต้องผ่านไปเสมอ

ประเด็นการพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนรกและสวรรค์

จากทัศนะของพระพุทธศาสนาที่ไม่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ไว้เป็นอันดับต้นๆ เหมือนกับทัศนะของศาสนาทั่วไป จึงมีคำถามที่เป็นประเด็นพิจารณา ๒ ประการ คือ นรกและสวรรค์มีอยู่จริงหรือไม่ และท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์เป็นอย่างไร

๑) นรกและสวรรค์มีอยู่จริงหรือไม่

จากอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน มีคำถามที่เกี่ยวกับนรกและสวรรค์มากมาย เช่น นรกและสวรรค์มีอยู่จริงหรือไม่ ทำอย่างไรจึงจะได้ไปสวรรค์และไม่ตกนรก มีใครเคยเห็นแหล่งที่อยู่หรือสถานที่ของนรก และสวรรค์บ้าง ฯลฯ เป็นต้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า ^{๔๓} นรกสวรรค์เป็นเรื่องพิสูจน์ไม่ได้ สำหรับคนสามัญทั้งในแง่บวกและแง่ลบ คือจะพิสูจน์ว่ามีก็ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นไม่ได้ จะพิสูจน์ว่าไม่มีก็ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นว่า พุทไม่ได้ทั้งสองอย่างว่ามีหรือไม่มี ในการพิสูจน์นั้นต้องพิสูจน์ด้วยอายตนะที่ตรงกัน สำหรับเรื่องนรกและสวรรค์จะพิสูจน์ด้วยด้วยตา ด้วยหู ด้วยจมูก ลิ่น กายไม่ได้ มันต้องพิสูจน์ด้วยชีวิตที่ใจ เราถือว่าจิตเป็นแกนของชีวิต เป็นตัวทำหน้าที่เกิด จะพิสูจน์เรื่องนรกและสวรรค์ว่า ตายแล้วไปเกิดหรือไม่ ก็ต้องพิสูจน์ด้วยจิต คือลองตายดูด้วยตนเอง เมื่อจะพิสูจน์ด้วยการที่ต้องตาย เราก็กทำไม่ได้ ไม่มีใครกล้าทำ เกิดเป็นปัญหาที่พิสูจน์ไม่ได้ สำหรับเรื่องที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ มันสำคัญที่การปฏิบัติ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ เรามีวิธีปฏิบัติต่อสิ่งที่ยังพิสูจน์ไม่ได้โดยให้ถือการปฏิบัติที่ไม่ผิด การวางท่าทีหรือการที่จะปฏิบัติต่อเรื่องนี้อย่างไร ถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งกว่า นรกและสวรรค์ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ ๓ ระดับ ได้แก่

๑.๑) นรกและสวรรค์หลังตาย คือเรื่องนรกและสวรรค์ที่พูดกันทั่วๆ ไปว่า หลังจากชาตินี้ตายแล้วไปรับผลกรรมที่ดีและไม่ดี ถ้ารับผลกรรมดีก็ถือว่าไปสวรรค์ ถ้ารับผลกรรมชั่วก็ถือว่าไปนรก พระไตรปิฎกกล่าวว่า มีนรกและสวรรค์หลังจากตายแล้ว แต่ไม่ค่อยมีคาบบรรยาย หาได้

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก, หน้า ๖.

ในพระไตรปิฎกในคำสรุปท้ายสูตรที่แสดงผลของการประพฤติดี ประพฤติชั่ว คือถ้าทำดี เมื่อแตกกายทำลายขันธไปแล้วจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ส่วนถ้าทำไม่ดี เมื่อแตกกายทำลายขันธไปแล้วจะเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก^{๔๔}

นอกจากนี้ ก็ยังมีบางแห่งพูดถึงอายุเทวดาในชั้นต่าง ๆ แต่ละชั้นมีอายุอยู่นานเท่าไร^{๔๕} อย่างนี้ บางแห่งแสดงเรื่องราวว่าในวัน ๘ คำ ท้าวโลกบาล ๔ จะส่งอำมาตย์มาดูหนุ่มมนุษย์ ว่ามนุษย์ประพฤติดีหรือเปล่า ถ้าเป็นวัน ๑๔ คำ โอรสมาเที่ยวดู ถ้าเป็นวัน ๑๕ คำ ก็เสด็จมาตรวจดูเอง แล้วกลับไปแจ้งข่าวต่อที่ประชุมเทวดาในสุธรรมสภาสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมีพระอินทร์เป็นประธานว่า เตี้ยวันนี้มนุษย์โดยมากประพฤติดีหรือประพฤติชั่ว ถ้ามนุษย์ประพฤติดี เทวดาก็ดีใจว่า ต่อไปสวรรค์จะมีคนมาเกิดเยอะ ถ้าหากมนุษย์ประพฤติชั่วมาก เทวดาจะเสียใจว่า ต่อไปฝ่ายเทวโลกจะมีแต่เสื่อมลง^{๔๖} บางเล่มเป็นการกล่าวแทรกแต่มีไม่มาก นอกจากนี้ก็มีเล็ก ๆ น้อย ๆ ชื่อนรก ๑๐ ชุม^{๔๗} อันนี้ก็พื้นฐานให้orroรถกตาได้นำมาชี้แจงอธิบายเรื่องนรกต่างๆ แจกแจงให้เห็นเรื่องราวพิสดารยิ่งขึ้น

คัมภีร์ในกลุ่มชาดก คือในขุททกนิกาย เป็นแหล่งที่หาคำบรรยายเกี่ยวกับสภาพในนรกและสวรรค์ได้มากกว่าที่อื่น เนมิราชชาดก^{๔๘} เป็นเรื่องการไปทัศนาจรรนรกและสวรรค์โดยตรง ในมขเทวสูตร^{๔๙} ก็มีเรื่องที่พระเจ้านิมิราช กษัตริย์ทรงธรรม เป็นธรรมราชาแห่งมิลินนคร ได้รับเชิญจากพระอินทร์ไปพบกับเหล่าเทวดาในสุธรรมเทวสภา ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ คัมภีร์เปตวัตถุที่ว่าด้วยเรื่องของเปรต แม้จะต่างภพกับนรก แต่ก็อยู่ในประเภทอบายเหมือนกัน ถ้ารับเข้ามาพิจารณาด้วยก็จะได้ คัมภีร์วิมานวัตถุ^{๕๐} และเปตวัตถุ^{๕๑} เข้ามาร่วมในกลุ่มนี้ด้วย

๑.๒) นรกและสวรรค์ที่อยู่ในใจ เรามักจะพูดกันว่า "สวรรค์ในอก นรกในใจ" คือระดับจิตของเราที่อยู่ในนรกหรือสวรรค์ ถ้าระดับจิตของเราอยู่ในนรก ก็เป็นนรกและไปนรก ถ้าระดับจิตของเราอยู่ในสวรรค์ก็เป็นสวรรค์และไปสวรรค์ เราทำกรรมดีหรือกรรมชั่วไว้ เรารู้ เรามีความรู้สึก เป็นประสบการณ์เฉพาะตัวเกี่ยวกับกรรมดีกรรมชั่วที่ทำไว้ ถ้าทำกรรมชั่วไว้ เราารู้สึกเดือดร้อนใจ ที่เรียกว่า "วิปฏิสาร" ความวิปฏิสารคือสภาพจิตที่เป็นทุกข์นับเป็นนรก หรืออีกอย่างหนึ่ง ในนิวรรณ์ ๕ มีข้อหนึ่งว่า "กุกกัจจะ" คือความไม่สบายใจ เดือดร้อนใจว่า สิ่งที่ดีเราไม่ได้ทำไว้ ได้ทำแต่สิ่งที่ชั่ว

^{๔๔} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๔๖-๒๖๐/๒๙๐-๓๐๘, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๖๑-๒๗๑/๓๐๙-๓๑๘.

^{๔๕} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๗๙-๒๙๐ อจ.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๔๒/๓๐๖-๓๐๙.

^{๔๖} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๘/๑๙๕-๑๙๗.

^{๔๗} อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๘๘/๒๐๐, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๘๓/๔๗.

^{๔๘} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๒๑-๕๘๘/๒๔๖-๒๗๓.

^{๔๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๘-๓๑๖/๓๗๒-๓๘๑.

^{๕๐} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑-๑๒๘๘/๑-๑๖๕.

^{๕๑} ขุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๑-๘๑๔/๑๖๗-๓๐๑.

ที่ไม่ดี ในทางตรงข้าม ถ้าทำกรรมดีก็เกิดปราโมทย์ มีปีติ มีความอบอุ่นใจ จิตใจอยู่ในระดับสวรรค์ อย่างนี้ก็เป็นเรื่องสวรรค์ในอก นรกในใจ ถ้าพูดถึงเรื่องวิปัสสนาและเรื่องปีติปราโมทย์ในการทำชั่ว และทำดีอย่างนี้ มันก็มีในพระไตรปิฎกมากมายเช่นเดียวกัน เป็นอันว่านรกและสวรรค์แห่งนี้เป็นเรื่องระดับจิต ซึ่งมีอยู่แล้วตั้งแต่ปัจจุบัน^{๕๒}

๑.๓) นรกและสวรรค์แต่ละขณะจิต คือการที่เราปรุงแต่งสร้างนรกสวรรค์ของเราเองตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน ด้วยอายตนะของเรา คือด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เมื่อเรายังเป็นปุถุชนก็ยังปรุงแต่งด้วยกิเลส มีความดี ความชั่ว มีกุศล อกุศลในจิตของเรา เรื่องนรกและสวรรค์ในแง่ของการปรุงแต่งในชีวิตประจำวันนี้ มีปรากฏในพระไตรปิฎก คือนรกที่เกิดพร้อมกับการได้เห็น ได้ยิน ได้รับรู้ทางอายตนะ ได้รับรู้สิ่งที่ไม่ดี เรียกว่า “ฉฬสสายตนิคนรก” หรือในทางตรงข้ามก็เป็น “ฉฬสสายตนิกสวรรค์” แล้วแต่ว่าเป็นฝ่ายนรกหรือสวรรค์^{๕๓} อีกแห่งหนึ่งคล้าย ๆ กันเฉพาะเรื่องนรกคือ “มหาปริฬาहनรก”^{๕๔} นรกที่ว่าไม่หนักหนาเท่าที่ประสบอยู่ในปัจจุบันที่ผู้มีวิชาไม่รู้ อริยสังแล้วปรุงแต่งทุกข์ขึ้นมาแผดเผาตัวเอง

นรก สวรรค์ที่เกิดจากการปรุงแต่งนี้ พุทธศาสนาเน้นมาก เพราะเป็นเรื่องของปฏิภิกิริยา ต่อสิ่งที่รับเข้ามา เป็นเรื่องของการรับอารมณ์ เช่นเมื่อเราได้เห็นสิ่งสวยงาม ชอบใจก็มีความสุข เห็นสิ่งที่ไม่ชอบ เราขัดใจก็เกิดทุกข์ บางทีเราปรุงแต่งขึ้นเองในภายใน เช่น ใจคอเราไม่ดี เราเกิดความโกรธ เห็นอะไรขัดใจทั้งที่คนหรือของนั้นไม่ได้ทำอะไรเราด้วยซ้ำ เพราะใจเราปรุงแต่งเอง อาศัยพื้นจิตของเราไม่ดี มีอกุศลขึ้นมาในใจ มองอะไรขัดใจไปหมดมีทุกข์เรื่อย ๆ ถ้าจิตใจเรามีภูมิธรรมดี สร้างกุศลไว้มาก ทำจิตใจให้อิ่มเอิบเป็นสุข รู้จักมองในแง่ดี ก็รับอารมณ์ที่เป็นสุขไว้ได้มาก แต่ถ้าเราสร้างพื้นภูมิจิตสะสมไว้ในทางที่จิตเศร้าหมองบ่อย ๆ เราก็สร้างนรกของเราเรื่อยไป ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็ยังไม่ต้องคิดเลยไปถึงนรกและสวรรค์ชาติหน้าเพราะปัจจุบันเป็นเรื่องที่ควรเอาใจใส่มากกว่าและสำคัญว่า เพราะเราได้รับผลอยู่ตลอดเวลา นรกและสวรรค์ข้างหน้ายังไกล ในทางพุทธศาสนาถือว่าเรื่องปัจจุบันสำคัญเพราะได้รับผลทันที และอนาคตก็เป็นผลสืบเนื่องไปจากปัจจุบันนี้ เอาปัจจุบันไปทำนายข้างหน้าก็ได้^{๕๕}

สรุปความได้ว่า จากคำถามว่า นรก สวรรค์ในพระไตรปิฎกมีอยู่จริงหรือไม่ ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงนรก สวรรค์ในพระไตรปิฎก ยืนยันว่า มีทั้งลายลักษณ์อักษรและโดยสถานที่ซึ่งเป็นรูปธรรมที่ทรงบรรยายถึงสภาพนรก-สวรรค์ที่เป็นสถานที่แต่ละเป็นประเภทอีกด้วย

^{๕๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก, หน้า ๑๒-๑๓.

^{๕๓} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๓๕/๑๖๙-๑๗๐.

^{๕๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๑๓/๖๒๕-๖๒๗.

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก, หน้า ๑๓-๑๖.

และนอกจากนั้นแล้ว พระพุทธองค์ ก็ยังชี้ให้เห็นว่า นรก-สวรรค์ที่ทรงบรรยายสภาพให้เป็นบุคลาธิษฐานเหล่านั้น สามารถประยุกต์น้อมนำมาสู่เป็นธรรมาธิษฐานที่มนุษย์แต่ละคนสามารถสัมผัสได้ด้วยตนเอง พิสูจน์ได้ด้วยตนเองอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นนรก-สวรรค์ประเภทที่อยู่ในใจ และประเภทแต่ลักษณะจิต ดังที่กล่าวอ้างอิงไว้แล้ว

๒) ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อเรื่องนรกและสวรรค์ เป็นอย่างไร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า การวางท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อเรื่องนรกและสวรรค์สำคัญกว่าเรื่องความมีจริงของนรกและสวรรค์ในแง่ที่พูดถึงหลังตาย แต่จะไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับนรกและสวรรค์ระดับที่ ๓ นรกและสวรรค์แต่ละขณะจิต เพราะการวางท่าทีที่เราจะปฏิบัติอย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งที่ปฏิบัติได้ ซึ่งจะอยู่ในความเชื่อเกี่ยวกับนรกและสวรรค์แต่ละขณะจิต หรือรองลงไปก็ระดับที่ ๒ นรกและสวรรค์ที่อยู่ในใจ มีองค์ประกอบ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) ต้องมีศรัทธา(๒) ต้องพิจารณาเหตุผล (๓) ต้องมั่นใจไม่อ้อนวอน และ (๔) ต้องไม่หวังผลตอบแทน^{๕๖} โดยมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

๒.๑) ศรัทธา คือการไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น หมายความว่า เราไม่รู้ ไม่เห็นด้วยตนเอง จึงไปยอมรับความรู้ของคนอื่น ไว้วางใจในความรู้ของเขา เราก็เชื่อ เราก็ฝากปัญญาไว้กับเขา โดยมากคนเราจะอาศัยสิ่งต่อไปนี้ เป็นเครื่องช่วยชักจูงให้มอบความไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น คือ

(๑) ด้านที่หนึ่ง ดูที่ปัญญา คือดูว่า ตามปกติคนผู้นี้เป็นคนมีความรู้ มีปัญญาจริงหรือไม่ คำสั่งสอนของศาสนานี้ เช่น พระพุทธศาสนา ก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่สอนหลักธรรมโดยทั่วไป มีเหตุผลหรือไม่ เป็นความจริงหรือไม่ ถ้าเห็นว่า คำสอนของท่านเท่าที่เรารู้และเข้าใจได้เป็นความจริง เราคิดว่าสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสมานั้นเป็นความจริง เราจึงเห็นว่า พระองค์มีปัญญาพอที่เราจะฝากปัญญาไว้กับท่านได้ เราจึงเกิดศรัทธาขึ้นเป็นขั้นที่หนึ่ง

๒) ด้านที่สอง ดูที่เจตนา ความปรารถนาดีเป็นเหตุแห่งความไว้วางใจอีกด้านหนึ่ง ถ้ามีปัญญาแต่ไม่หวังดี เขาอาจจะหลอกเรา แต่ถ้าเขาต้องการช่วยเหลือเรา เขามีแต่เมตตา ปรารถนาดีอย่างจริงใจ เราก็ศรัทธาได้ ฉะนั้น เรื่องศรัทธาหลักใหญ่อยู่ที่ว่า บุคคลผู้นั้น (๑) มีความรู้จริง มีปัญญาจริง สมควรเชื่อหรือไม่ (๒) เป็นผู้มีความปรารถนาดี มีเมตตากรุณาจริงใจหรือไม่

การที่จะมีเมตตากรุณาและจริงใจหรือไม่ ก็อยู่ที่เหตุปัจจัยประกอบ เช่น ท่านมีเบื้องหลังที่จะหวังได้อะไรจากเรา ถ้าจะหลอก ท่านจะหลอกเราไปทำไม หรือตามปกติท่านเป็นผู้มีความประพฤติบริสุทธิ์ที่ทำให้เราเห็นว่า เป็นผู้มีความหวังดีปรารถนาดีต่อเราอย่างแท้จริงเหมือนอย่างพ่อแม่ที่เมื่อเราเป็นเด็กที่ยังมีความรู้ไม่พอ เราก็ต้องทำโดยอาศัยความเชื่อพ่อแม่เท่านั้น เราอยู่ในโลก

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก, หน้า ๑๙-๒๘.

อยู่ด้วยอาศัยศรัทธา ทั้งที่ความจริงเราไม่ได้พิสูจน์ เราไม่ได้รู้เห็นอะไรทุกอย่าง เราเชื่อโดยเห็นว่า เขาไม่ได้หลอกลวงอะไร

สำหรับในทางพุทธศาสนา ก็พิจารณากันว่า (๑) พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีปัญญามาก แสดงออกเป็นคำสั่งสอนต่าง ๆ เป็นจริง มีเหตุผล (๒) พระองค์มีความปรารถนาดี มีเมตตากรุณา สอนเราโดยบริสุทธิ์พระทัยต้องการให้เราได้รับประโยชน์ หากเรามั่นใจในพระองค์โดยเหตุผลทั้งสองประการ เราก็มีศรัทธา พระองค์สอนเรื่องนรก-สวรรค์ว่า ขาดินหน้ามีจริง ถ้าเรามีศรัทธาเราก็น้อมไปทางที่จะเชื่อตามที่มีหลักฐานว่า พระองค์ได้ตรัสไว้ เรื่องก็เป็นอย่างนั้น เป็นอันตกลงว่า นรกและสวรรค์ชั้นนี้อยู่ที่ศรัทธา

๒.๒) ต้องพิจารณาเหตุผล พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า จะเชื่อหรือไม่ก็ไม่เป็นไร ไม่ได้ถือเป็นเรื่องที่ต้องเชื่อ ในพุทธศาสนาไม่มีการบังคับ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพบกับคนที่ยังไม่เชื่อ ไม่มีศรัทธา พระองค์ก็ทรงสอนให้ทำที่อย่างอื่น ๒ คือในกรณีที่ยังไม่มีศรัทธา ต้องพิจารณาเหตุผล เช่นที่ พระพุทธเจ้าตรัสในเกสปุตตนิสสูตรว่า

“...กาลามชนทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย อย่าได้ปลงใจเชื่อ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์

อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ(การคิดเอาเอง)

อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান๑

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล

อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว

อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้

อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา...”^{๕๗}

ตอนท้ายพระสูตร พระองค์ตรัสยกตัวอย่าง เรื่องนรกและสวรรค์ และกรรมดี-กรรมชั่ว กุศลอกุศล ทรงสอนให้พิจารณาในปัจจุบันว่า กุศล ทำแล้วมันเกื้อกูลแก่ชีวิต ดีต่อตนและผู้อื่น เป็นผลดีต่อทั้งสองฝ่าย แต่ถ้าเป็นอกุศล มันไม่ดีต่อและผู้อื่น เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น บางทีดีต่อตน แต่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น หรือมันดีเพียงที่เราเห็นในชั่วสายตามองสั้น ๆ แต่ที่จริงเป็นผลร้ายแก่ตัวเอง สิ่งที่เป็นกุศลดีงาม ก็คือเป็นประโยชน์ต่อชีวิต เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจในระยะยาวและแก่ผู้อื่นแก่สังคม เมื่อพิจารณาและมองเห็นอย่างนี้แล้ว ถ้ามว่า อย่างไหนควรทำ อย่างไหนควรเว้น ก็เห็นว่า สิ่งที่ดีงามคือสิ่งที่ทำด้วยจิตใจที่เมตตา เผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี มีปัญญา ทำด้วยจิตแบบนี้ ควรทำ นี้เป็นเหตุผล

^{๕๗} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕-๒๖๓.

พระพุทธองค์ตรัสเพื่อย้ำเป็นแนวปฏิบัติต่อไปอีกว่า ถ้าเราทำดีบังเกิดผลดี เป็นสิ่งที่เกื้อกูลในปัจจุบันแล้ว หากว่า สวรรค์มีจริง นรกมีจริง เราก็ไม่ต้องไปตกรนง ไม่ต้องไปปรับผลร้าย เราจะไปสวรรค์ได้รับผลดีก็เป็นกำไรเพิ่มเติมขึ้น แต่ถ้าเป็นฝ่ายอกุศล ปัจจุบันนี้มันก็ไม่เกื้อกูลแก่จิตใจ และไม่เกื้อกูลแก่สังคม ผลเสียเกิดขึ้นในโลกตั้งแต่ชาติที่แล้ว เมื่อตายไปถ้านรกสวรรค์มีจริง เราก็ไม่ได้ไปสวรรค์แต่ไปนรกแน่นอน ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า ถึงแม้ไม่ต้องใช้ศรัทธา แต่ใช้เหตุผลพิจารณาก็ควรทำกรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว นี่เป็นแนวกาลามสูตร ซึ่งเป็นการวางท่าทีในชั้นปัญญา

๒.๓) ต้องมั่นใจไม่อ่อนวอน พระพุทธเจ้าตรัสถึงผลของการทำความดี ความชั่ว ว่า การทำชั่วนั้นมีผลเป็นข้อหนึ่ง สอง สาม ๆ โดยผลที่ระบุนั้น มีหลายข้อเป็นผลในชาตินี้ ส่วนผลในชาติหน้าที่จะตามมาหลังจากการตายนั้น ยกไว้ข้อสุดท้าย แม้จะผลดีก็ตาม นี้สื่อไปถึงลักษณะการวางท่าทีทรงแสดงว่า ผลอะไรก็ตามย่อมเป็นไปตามเหตุ หลักพระพุทธศาสนาถือเรื่องกรรม เป็นเรื่องของเหตุปัจจัย เป็นกฎธรรมชาติของธรรมชาติ ที่เป็นเรื่องแค่การรับรู้เท่านั้น เราไม่ต้องไปวิงวอนให้ผลอย่างนั้นเกิดในเมื่อมันเป็นกฎเพราะถึงจะอ่อนวอนมันก็ไม่เป็นไปตามคำอ่อนวอน แต่มันเป็นไปตามเหตุ ไม่เป็นไปตามคำอ่อนวอน ชาวพุทธต้องอย่าเสียเวลาอ่อนวอน ต้องพิจารณาสิ่งที่ทำว่า ทำดีรอบคอบหรือยัง ทำเหตุปัจจัยครบถ้วนหรือยัง เป็นประโยชน์ทั้งบัดนี้และเบื้องหน้าไหม เกื้อกูลแก่ชีวิต แก่สังคมแค่ไหน นี่เป็นท่าทีระดับที่สาม^{๕๘}

๒.๔) ต้องไม่หวังผลตอบแทน เรื่องนรกและสวรรค์ก็ยังมีส่วนเหมือนกับจะเป็นผลตอบแทน นรกนั้นเป็นผลร้าย เป็นการลงโทษสำหรับกรรมชั่ว และสวรรค์เป็นผลตอบแทนของกรรมดี ถ้าเรายังทำกรรมดีและเว้นกรรมชั่วโดยหวังผลอยู่ เราก็ยังไม่เป็นอริยชน เป็นแค่โลกียชน ชาวพุทธแท้จริงต้องเป็นอริยชน คือคนที่ทำความดีโดยไม่ต้องหวังผล แต่ทำความดีเพื่อให้สิ่งที่ดีงามเกิดขึ้นเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจตั้งแต่ในปัจจุบัน และมีผลดีต่อสังคม ต่อโลก นี่เป็นการรักธรรม รักความดีงาม รักสิ่งถูกต้อง เป็นขั้นดำเนินตามอริยสาวกแล้ว เป็นเรื่องของธรรมแท้ๆ แล้ว ถึงตอนนี้ก็มาเข้าสู่ นรกและสวรรค์ระดับที่สาม ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลาที่เราปรุงแต่ง ดังนั้น ท่าทีที่มีต่อ นรกและสวรรค์ กับความมีอยู่ของนรกและสวรรค์ในขั้นสุดท้ายก็มารับกัน คือผลที่สุดก็มาอยู่ที่ปัจจุบันที่เราจะต้องสร้างขึ้นเป็นสำคัญ

หลักพุทธศาสนาที่สอนว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” เป็นการตีความตามคำเปรียบเทียบหวานพีชเช่นไรได้ผลเช่นนั้น ทำดีได้ดี เรามองเป็นเรื่องได้กำไร กล่าวคือทำดีได้ดี ความดีเกิดขึ้น สร้างเมตตาเมตตาก็เกิดขึ้น ความรักเกิดขึ้นจิตใจก็แจ่มขึ้นเย็นสบาย ปลูกเมตตา เมตตาก็เกิดและแผ่ไป ปลูกอะไรก็ได้อันนั้น ทำความดีก็ได้ผลที่ดี มันทำดีได้ดีตรงนี้ อย่างนี้ แต่คนส่วนใหญ่ไปหวังว่า ทำความดีได้ดีคือได้ตำแหน่ง ถูกถอดเตอริรางวัลที่หนึ่ง เป็นต้น กลายเป็นปลูกพีชแล้วได้เงินเป็นกำไร

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก, หน้า ๒๔-๒๖.

ซึ่งตอนนี้ไม่ได้ขึ้นต่อปัจจัยเพียงแค่นี้แล้ว แต่ไปขึ้นกับองค์ประกอบภายนอก ลาก ยศ สุข สรรเสริญ สุข ที่อิงอยู่กับรูปธรรมหรือวัตถุแทน

สรุปได้ว่า ถึงแม้เราจะพูดถึงผลตามเหตุ คล้ายกับเป็นผลตอบแทน แต่ความจริงนั้นเรารู้ไว้เพื่อเกิดความมั่นใจต่างหาก ทำดีในชาตินี้ให้สบายใจ เมื่อจิตติระดับจิตพร้อมอยู่แล้ว แม้แต่คนที่ไม่เชื่อ ถ้าชาติหน้ามีมันก็ไปดีเอง ไม่ต้องห่วงล่วงหน้า นี่คือคติพระพุทธศาสนา และทำความดีจนไม่ต้องห่วงล่วงหน้านั่นเองจึงจะแสดงให้เห็นได้ว่า เรามั่นใจในหลักความจริงและความดีแล้ว ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า เรามีความมั่นใจในหลักความจริงและความดีนั้นหรือเปล่า ถ้ามีความมั่นใจแล้วไม่ต้องห่วง เวลาตายจะไม่ใช่ไปหรอก ถ้าเราทำใจปรุงแต่งมันให้พร้อมดีอยู่แล้ว ส่วนการทำดีอยู่ทุกขณะ ปรุงแต่งสวรรค์ตลอดเวลา สวรรค์ก็อยู่ในกำมือ หรือจะเลยสวรรค์ไปให้ขึ้นสู่ระดับของอริยสาวก พระพุทธศาสนาถือหลักการปฏิบัติ ไม่ต้องอิงอยู่กับเรื่องรอกการพิสุจน์ แต่เน้นเรื่องทำที่ว่า ให้มีความมั่นใจ ทำดีที่ปฏิบัติเห็นผลได้ในชีวิตนี้ พร้อมทั้งมีความมั่นใจในผลดีที่จะมีข้างหน้า ด้วยการปรุงแต่งไว้พร้อมแล้ว เมื่อสภาพจิตของเราดี อยู่ในระดับที่สูงขึ้นไปแล้วก็ต้องไปดี ไม่ห่วงเรื่องนรกสวรรค์ที่มาชุกกันอยู่ ถ้าจิตเราประณีตจนรักความบริสุทธิ์ รักธรรม และต้องการให้ธรรมแผ่ไป ก็อยู่กันได้ด้วยความดี ชั้นนี้ถึงธรรมแล้ว ก็ไม่ต้องหวังผลตอบแทนอีกต่อไป

๒.๕ อิทธิพลความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ที่มีต่อสังคมไทย

พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ตามคำสอนพระพุทธศาสนา อิทธิพลคำสอนเรื่องนรกและสวรรค์ที่มีต่อสังคมไทยนั้น ดังนี้

๒.๕.๑ มีอิทธิพลด้านความเชื่อ คือทำให้พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่านรกเป็นภาวะลงโทษผู้ทำความชั่ว สวรรค์เป็นสถานที่สุขสบายของผู้ทำกรรมดี ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสงสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน ว่าพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบันมีความเชื่อเรื่องกรรมและสงสารวัฏ เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากพระไตรปิฎกและจากวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ ได้แก่ ไตรภูมิพระร่วงและภูมิวิลาสินี วรรณกรรมเหล่านี้ได้กล่าวถึงเรื่องนรกและสวรรค์อันเป็นสถานที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลายหลังจากตายไปแล้ว โดยแสดงให้เห็นว่านรกเป็นสถานที่ทรมานสัตว์ที่ทำความชั่ว สวรรค์เป็นสถานที่สุขสบายของสัตว์ที่ทำความดี^{๕๙}

^{๕๙} พระมหาพิเชษฐ์ ธีรว โส, “วิเคราะห์เรื่องกรรมและสงสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔),

๒.๕.๒ มีอิทธิพลด้านพฤติกรรม คือทำให้มีการละเว้นความชั่ว เพราะกลัวการถูกลงโทษ ในนรก และชวนชวยในการทำบุญ เพราะต้องการไปสวรรค์

๒.๕.๓ มีอิทธิพลด้านวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ เช่น จักรวาลทีปนี, ไตรภูมิพระร่วง, ประเพณีสิบสองเดือน (เกี่ยวกับการทำบุญ) เป็นต้น

๒.๕.๔ มีอิทธิพลด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาวิจัยเรื่อง อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อแนวคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไท ว่า "ไตรภูมิพระร่วงแม้จะกล่าวว่าเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาดังปรากฏอยู่ในบานแพนงถึงจุดมุ่งหมายของการแต่ง แต่ก็ยังเป็นพื้นฐานของสังคม เป็นพื้นฐานของศีลธรรมและจริยธรรม ซึ่งนำไปสู่แนวความคิดทางการเมืองและการปกครอง"

๒.๕.๕ มีอิทธิพลด้านจิตรกรรมเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ คือ ภาพวาดเกี่ยวกับการเสวยกรรมของสัตว์นรก, ภาพเขียนเกี่ยวกับการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดร เป็นต้น

๒.๕.๖ มีอิทธิพลด้านประติมากรรม คือรูปปั้นเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ เช่น รูปปั้นเทพบุตร นางฟ้า เป็นต้น

๒.๕.๗ มีอิทธิพลด้านการนำไปสร้างบทธละครเกี่ยวกับผลกฏแห่งกรรม เช่น เจ้ากรรมนายเวร, เปรตวัดสุทัศน์ เย้ยฟ้าทำดิน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาวิจัยเรื่อง เย้ยฟ้าทำดิน ว่าในบทธละครเรื่องเย้ยฟ้าทำดิน ผู้วิจัยเห็นว่า มีอีกประการหนึ่งที่บทธละครเรื่องเย้ยฟ้าทำดิน ต้องการสะท้อนหรือต้องการสื่อออกมาตลอดเวลา นั่นก็คือการประกอบอาชีพที่ทุจริตของพวกของนายเมฆา ซึ่งเป็นหัวหน้าของแก๊งอินทรี ในพระพุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นว่าการประกอบอาชีพที่ทุจริตย่อมนำไปสู่อบายภูมิ ทางออกของการแก้ปัญหาให้ดับได้จึงต้องหันมาประกอบสัมมาอาชีพ จึงจะสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงชีวิตที่มีความสุขอย่างแท้จริง สามารถนำไปสู่การพ้นทุกข์ในชีวิต พ้นการเวียนว่ายในสังสารวัฏได้^{๖๐}

๒.๖ สรุป

สวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทจากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่าสวรรค์คือแดนที่เพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ เป็นที่อยู่ของเทวดา แบ่งเป็นชั้น ๆ ตามบุญกรรมที่ได้ทำไว้มากน้อยแตกต่างกัน

แนวคิดเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาพบว่านรกและสวรรค์มีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาโดยปรากฏข้อความชัดเจนว่ามีนรกขุม

^{๖๐} พระฤกษ์ดำรงค์ ปญญาธโร (จันทร์แสง), "ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและรูปแบบการนำเสนอ เรื่องกฏแห่งกรรมที่ปรากฏในละครโทรทัศน์: เรื่องเย้ยฟ้าทำดิน", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ใหญ่ๆ ทั้งหมด ๘ ชุม แต่ละชุมก็มีลักษณะแตกต่างกัน และสวรรค์ก็มีทั้งหมด ๖ ชั้นแต่ละชั้นก็เป็นสถานที่รองรับผลการกระทำของบุคคล ในภพภูมิของมนุษย์ที่แตกต่างกัน โดยนรกและสวรรค์เป็นภพภูมิหรือเป็นสถานที่ไปเกิดของมนุษย์ นรกเป็นทุคติภูมิ ส่วนสวรรค์เป็นสุคติภูมิ หลังความตาย

บทที่ ๓

ความปรารถนาของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความปรารถนาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทหมายถึงความปรารถนาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง วิธีการปฏิบัติเพื่อกำหนดรู้ ในธรรมชาติของรูปนาม ชั้น ๕ ในความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปตลอดเวลาไม่สามารถเข้าไปยึดถือให้เป็นไปตามที่ตนปรารถนาได้ตลอดไป การหลุดพ้นหรือนิพพานเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติด้วยตนเอง ตามหลักแห่งมหาสติปัฏฐาน ๔ และหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญา เมื่อปฏิบัติแล้ว จะสามารถบรรลุความรู้แจ้งและหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง การวิจัยครั้งนี้มีประเด็นที่นำศึกษาดังต่อไปนี้

๑. ความหมายของคำว่าความปรารถนา
๒. ความปรารถนาในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๓. ความสำเร็จความปรารถนาของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
๔. สรุป

๓.๑ ความหมายของคำว่าความปรารถนา

การหลุดพ้นหรือนิพพานเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติด้วยตนเอง ตามหลักแห่งมหาสติปัฏฐาน ๔ และหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญา เมื่อปฏิบัติแล้ว จะสามารถบรรลุความรู้แจ้งและหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ซึ่งการปฏิบัติเพื่อบรรลุความปรารถนານี้เน้นถึงความบริสุทธิ์ของตนเอง ๓ ประการ คือ การละความชั่วทั้งปวง การกระทำความดี และการทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส

นิพพาน คือ ความปรารถนาสูงสุดของพระพุทธศาสนา หลักธรรมคำสั่งสอนทั้งหลายในพระพุทธศาสนา เป็นไปเพื่อขจัดเกลาคความประพฤติ การปฏิบัติธรรมทั้งหมด เป็นไปเพื่อหนทางไปสู่พระนิพพาน พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่อง “นิพพาน” แก่พระราชาในราชสังยุตความว่า “พรหมจรรย์ คือการประพฤติอันประเสริฐที่ประพฤติอยู่นี้ย่อมหยั่งลงสู่นิพพานเป็นเบื้องหน้า และมีนิพพานเป็นที่สุด”^๑

^๑ ส.ข. (ไทย) ๑๗/๑๖๐/๒๕๔.

พระธัมมโชติกะธัมมาจริยะได้อธิบายคำว่า “นิพพาน” ในหนังสือปรมัตถโชติกะ^๒ ดังนี้ คำว่า “นิพพาน” มาจากคำว่า “นิวาน” สามารถแยกคำได้เป็น ๒ ส่วน คือ นิ + วาน คำว่า “นิ” แปลว่า พ้น ส่วนคำว่า “วาน” แปลว่า ธรรมที่เป็นเครื่องเกี่ยวโยงไว้ หมายถึง ตัณหา เมื่อรวมกันแล้วคำว่า “นิพพาน” จึงแปลว่า ธรรมชาติที่พ้นจากตัณหา

เรื่องนี้พระพุทธองค์ทรงมีความดำริว่า “ภาวะนิพพาน” ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้นั้น เป็นธรรมที่เห็นได้ยาก หยิ่งรู้ตามได้ยากสำหรับบุคคลนั้นยังไม่สามารถเข้าถึงความปรารถนา ดังแสดงในพรหมยาจนกถา ความดังนี้

ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้เป็นเรื่องลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ สำหรับหมู่ประชาผู้รุกรมด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัย ฐานะอันนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือหลักอิทัปปัจจยตา หลักปฏิจสมุปบาท ถึงแม้ฐานะอันนี้ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ยากนัก กล่าวคือความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา วิจารณ์โรธะ นิพพาน ก็ถ้าเราจะพึงแสดงธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ข้อนั้นก็จะเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่าแก่เรา จะพึงเป็นความลำบากเปล่าแก่เรา^๓

พระพุทธองค์ทรงสอนว่าการที่เราจะพัฒนาไปสู่ความปรารถนาได้ จะต้องทำความรู้จัก และเรียนรู้เรื่องทุกขในชีวิตพระพุทธศาสนามีวิธีดับทุกข์ ด้วยหนทางแห่งอริยสัจ ๔ เพื่อให้เป็นคนที่คิดดี พูดดี ทำดี มีจิตที่เป็นสมาธิเพื่อทำประโยชน์ให้แก่ตนเอง ครอบครัวและสังคม และที่สุดคือการเข้าถึงความปรารถนาแห่งตนได้พระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อว่า มนุษย์ทุกรูปทุกนามมีศักยภาพในการพัฒนาตนให้บรรลุความปรารถนาได้เท่าเทียมกันด้วยการประพฤติปฏิบัติด้วยตนเองตามพุทธวิธีทีละขั้นตอน จะสามารถเรียนรู้ความจริง และเห็นความเป็นจริงได้ด้วยตนเอง ดังแสดงไว้ในมหาสาโรปมสูตรและจุฬสาโรปมสูตร^๔ ดังนี้ “ความปรารถนาของพระพุทธศาสนา ไม่ใช่มีเพื่อให้ผู้บรรลุความปรารถนาได้รับลาภสักการะและความสรรเสริญแต่เป็นความสมบูรณ์แห่งศีลมีความถึงพร้อมแห่งสมาธิหรือการมีญาณที่ชนะตามที่มุ่งหมาย ทำให้มีจิตที่หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงคือการมีจิตเป็นเจโตวิมุตติ^๕ หรือพระนิพพาน”

^๒ พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ (ปริเฉทที่ ๑-๒-๖), (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ สัทธัมมโชติกะ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๗-๓๒๔/๓๔๐-๓๕๖.

^๕ เจโตวิมุตติหมายถึง ความหลุดพ้นแห่งจิตจากราคะด้วยกำลังสมาธิ; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๐), หน้า ๗๔.

ดังนั้นพระนิพพานจึงเป็นความปรารถนาของพระพุทธศาสนาเถรวาทหลักธรรมคำสั่งสอนทั้งหลายเป็นไปเพื่อขัดเกลาความประพฤติทั้งหมด เป็นไปเพื่อหนทางสู่พระนิพพาน พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่อง “นิพพาน” แก่พระราชาในราชสังยุต^๖ ความตอนหนึ่งว่า “การประพฤติดันประเสริฐย่อมเข้าถึงพระนิพพานเป็นที่สุด”

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะได้อธิบายถึงคุณลักษณะและแสดงความหมายของคำว่าพระนิพพานในหนังสือปรมัตถโชติกะปริเฉทที่ ๑-๒-๖^๗ คือ ภาวะธรรมชนิดหนึ่งที่สามารถเข้าถึงได้ มีอยู่โดยเฉพาะไม่เกี่ยวข้องกับสังขตธรรม^๘ ไม่มีความตายและความผันไปจากขันธ ๕ ที่ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัย ๔ เป็นธรรมที่ประเสริฐสูงสุดและเป็นธรรมชาติที่พ้นจากตัณหา

สรุป ความหมายของพระนิพพานคือ ความปรารถนาของพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึงการมีชีวิตที่ปราศจากกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน การละเว้นจากความชั่วทั้งปวง ประกอบแต่ความดี และการชำระจิตให้สะอาด สว่าง สงบ เมื่อชีวิตสิ้นสุด กระแสชีวิตก็สิ้นสุดลงด้วยคือ ไม่เกิด แก่ เจ็บและตายอีกต่อไป

๓.๒ ความปรารถนาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยมถือว่ากฎธรรมชาติหรือกฎแห่งเหตุผล เป็นกฎที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ไม่มีใครสร้างหรือกำหนดขึ้นและไม่อยู่ใต้อำนาจของใครหรือสิ่งใด จึงไม่มีสิ่งใดจะได้รับการยกเว้นแต่ต้องดำเนินไปตามกฎธรรมชาติสำหรับใครหรือสิ่งใดแม้แต่พระพุทธเจ้าก็ต้องอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติเช่นเดียวกับสิ่งที่มีอยู่ทั้งปวง^๙ มีแนวคิดที่ว่าพระพุทธเจ้าเป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาและบริสุทธิ์แต่มีศักยภาพสามารถพากเพียรบำเพ็ญตนให้บรรลุอรุณยัสัจธรรมซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีของพุทธศาสนิกชนสมควรที่ดำเนินชีวิต ตามแบบอย่างของพระศาสดา^{๑๐} ทั้งนี้เพราะ “พระพุทธเจ้าได้

^๖ ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑๖๐/๒๕๔.

^๗ พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๑-๒-๖**(จิต เจตสิก รูป นิพพาน), หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

^๘ คำว่า สังขตธรรมหมายถึง ธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้นตรงกับสังขารในคำว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๑๐-๔๑๑.

^๙ สุนทร ฦ รั้งสี, **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔.

^{๑๐} แสง จันทร์งาม, **ศาสนศาสตร์ (The Science of Religion)**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๑๒๐.

แล้วในโลกเพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขเพื่อความอนุเคราะห์แก่คนหมู่มากเพื่อประโยชน์ ความสุขแก่ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๑๑}

หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท เชื่อว่ามนุษย์มีฐานะสูงสุด เป็นนายของ ตัวเองการบรรลุนิพพานเป็นหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่ต้องประพฤติปฏิบัติด้วยตนเองส่วนพระพุทธเจ้า ทรงเป็นเพียงผู้บอกทางในสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบเท่านั้น^{๑๒} เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว จึงทรงประกาศพระองค์ว่า “พระพุทธองค์ทรงเป็นพระสยัมภู ไม่มีครูบาอาจารย์ได้ตรัสรู้สัจธรรมใน ธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน ด้วยพระองค์เองทรงบรรลุความเป็นพระสัพพัญญูในสังขารธรรมนั้น และถึง ความเป็นผู้ทรงชำนาญในพละญาณทั้งหลาย”^{๑๓}

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องของ “ทุกข์” ว่าเป็นเหตุสำคัญของปัญหา ทั้งหลายพระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องนี้แก่พระอนูราธะความว่า “ในอดีตหรือในปัจจุบันก็ดีพระพุทธ องค์ทรงสอนแต่เรื่องของทุกข์ และวิธีดับทุกข์เท่านั้น”^{๑๔}

คำว่า “ทุกข์” ตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ ทุกข์ในอริยสัจ^{๑๕} พระพุทธ องค์ทรงแสดงไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๑๖} ดังนี้ “ทุกขอริยสัจหมายถึงความเกิด ความแก่ความไข้ ความตายความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักและความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาเป็นเหตุแห่งทุกข์ นั่นคือ อุปาทานชั้น ๕ เป็นตัวทุกข์”

พระองค์ทรงอธิบายถึงคุณลักษณะของ “ทุกข์” คือ เป็นสภาพที่ทนอยู่ได้ยาก เพราะถูก บีบคั้นด้วยความเกิดขึ้น และความดับสลายตามเหตุแห่งปัจจัยในไตรลักษณ์^{๑๗} ลักษณะอาการที่ทุกข์ ปรากฏขึ้น หรือปรากฏขึ้นแก่คนในทุกข์อริยสัจ ส่วนที่เป็น “สภาพที่ทนได้ยาก” นั้น หมายถึง ความ ไม่สบายกายไม่สบายใจ เป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นภายในกายและใจของตนเอง^{๑๘} เป็นที่น่าสังเกตว่าสิ่งที่ พระพุทธองค์ทรงค้นพบเรื่องของพระไตรลักษณ์ คือ “ธาตุทั้งหลายมีความเสื่อมเป็นไปเป็นธรรมดา ความที่มีอยู่ของสิ่งนั้น เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ก็คงอยู่อย่างนั้นเมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้วจึงนำมา

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐/๔๑.

^{๑๒} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗๓/๑๑๗.

^{๑๓} ขุ.ป. ๓๑/๑๖๑-๑๖๒/๒๕๒-๒๕๓.

^{๑๔} ส .ส. (ไทย) ๑๘/๔๑๑/๔๗๗.

^{๑๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๗-๓๘๘/๓๒๔-๓๒๕.

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอาร์เอสพริ้นติ้งแมสโปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๙-๑๒๐.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕.

แสดงให้พุทธบริษัทได้เข้าใจได้ง่าย และประพจน์ปฏิบัติตามบุคคลนั้นก็สามรถบรรลุธรรมของพระพุทธองค์ได้เช่นกัน”^{๑๙}

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าอริยสัจ ๔ ประการ^{๒๐} คือ (๑) ทุกขอริยสัจ (๒) ทุกขสมุทยอริยสัจ (๓) ทุกขนิโรธอริยสัจ และ (๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ, ส่วนคำว่า “ทุกข์” พระพุทธองค์หมายถึง ทุกข์ในอริยสัจ ๔ ได้แก่ชาติ คือ ความเกิด, ชรา คือ ความแก่, มรณะ คือ ความตาย, โสกะ คือ ความโศก, ปรีทเวะ คือ ความคร่ำครวญ, ทุกข์ คือ ความทุกข์กาย, โทมนัส คือ ความทุกข์ใจ, อุปายาส คือ ความคับแค้นใจ, การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รัก, การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักการไม่ได้สิ่งที่ต้องการ

ดังนั้นอริยสัจ ๔ หมายถึง ความจริงที่ทำให้บุคคลห่างไกลจากกิเลส ตัณหา และกองทุกข์ทั้งหลาย ไม่ต้องตกอยู่ในหมุนเวียนไปตามรูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณอีกต่อไป กลายเป็นพระอริยะเจ้าได้บรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพานพระพุทธองค์ฐานะพระศาสดาผู้ทรงค้นพบสัจธรรมข้อนี้ เรียกว่า “พระธรรมวินัย” เป็นศูนย์กลางคำสอนและการปฏิบัติเพื่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดในอริยสัจ ๔

แนวการสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับทุกข์ในอริยสัจและวิธีการนำตนให้พ้นจากทุกข์เท่านั้น ในการปฏิบัติตนเพื่อถึงความสิ้นทุกข์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท มีแสดงในอรรถกถาสุตตนิเทศ^{๒๑} ความว่า “ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่และแปรผันไป นอกจากทุกข์แล้วไม่มีสิ่งอื่นเกิดขึ้นและไม่มีอะไรดับไปเลย” หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท

อริยสัจ ๔ จึงเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาท และมีความสำคัญในฐานะเป็นผลของการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า จุดมุ่งหมายของการปฏิบัติธรรมทั้งปวงในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือการปฏิบัติธรรมเพื่อความรู้อย่างแจ้งในอริยสัจ ๔^{๒๒}

พระผู้มีพระภาคได้แสดงเรื่องของอริยสัจในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๒๓} ซึ่งมี ๔ ประการ คือ (๑) ทุกข์อริยสัจ (๒) ทุกข์สมุทยอริยสัจ (๓) ทุกข์นิโรธอริยสัจ (๔) ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ดังนี้

^{๑๙} สุภีร์ ทุมทอง, **สัจจะแห่งชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๓๑, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๗-๓๙๙/๓๒๔-๓๗๒.

^{๒๐} บ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๘๖/๕๒๘.

^{๒๑} บ.ช. (ไทย) ๒๙/๑๘๖/๕๒๘

^{๒๒} เดือน คำดี, **ศาสนศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓๖.

^{๒๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒-๕๙๖.

(๑) ทุกขอริยสัจ คือ ทุกข์ที่มีลักษณะที่เกิดจากชาติ (ความเกิด) ชรา (ความแก่) มรณะ (ความตาย) โสกะ (ความโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ความทุกข์กาย ทุกข์ใจ อุปายาส (ความคับแค้นใจ) ความประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก และความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น กล่าวโดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เรียกว่า ทุกขอริยสัจ^{๒๔}

ทุกขอริยสัจนี้ พระพุทธเจ้าบอกความจริงว่า เป็นความจริงที่มีอยู่เป็นธรรมดา เป็นธรรมชาติเช่นนั้นแต่ความจริงแล้วตัวเราผู้เป็นทุกข์นั้นไม่มี^{๒๕} ให้เรามองตามความเป็นจริงว่าสิ่งต่างๆ ทั้งหลายทั้งปวงนั้น เป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ดังพุทธพจน์แสดงว่า “ทุกขอริยสัจนี้เป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้”

สรุปว่าชีวิตรูปนามและชั้น ๕ นี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นไปตามเหตุปัจจัยตามกระบวนการแห่งปฏิจสมุปบาทฝ่ายเกิดทุกข์ ส่วนตัวเราจริงๆ นั้นไม่มี สิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยล้วนไม่เที่ยง ไม่สามารถคงทนอยู่ได้ตลอดไปย่อมทำไม่ได้ มันจึงมีทุกข์อยู่ในตัวของมันเองสังขารทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้เป็นตัวทุกข์ ล้วนไม่มีตัวตน เป็นอนัตตาไม่สามารถบังคับบัญชาได้

(๒) ทุกขสมุทยอริยสัจคือ เหตุให้เกิดทุกข์ โดยทั่วไปพระพุทธองค์ทรงแสดงว่า เป็นตัณหา ดังพุทธพจน์แสดงว่า “เหตุให้เกิดทุกข์ คือ ตัณหาทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพติดเพลินและความกำหนัด มีปรกติมีความเพติดเพลินในอารมณ์นั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา”

เหตุให้เกิดปัจจัยให้เกิดทุกข์เกิดจากกระแสแห่งเหตุปัจจัยในปฏิจสมุปบาทฝ่ายสมุทย-วาระดังแสดงในติดถายตนสูตรว่า

เพราะอริชชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สฬายตนจึงมี
เพราะสฬายตนเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจจัย	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสจึงมี

^{๒๔} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔/๒๕๒.

^{๒๕} สุภีร์ ทุมทอง, สัจจะแห่งชีวิต, หน้า ๓๙.

เพราะนามรูปดับ	สหายตนจึงดับ
เพราะสหายตนดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข โทมนัส อุปายาสจึงดับ

กองทุกข์ทั้งมวลนี้ย่อมมีความดับด้วยอาการอย่างนี้ นี้เรียกว่าทุกขนิโรธอริยสัง^{๒๘}

สรุป ทุกขนิโรธคือความสิ้นอวิชชา ตัณหา เป็นการดับสิ้นไปอย่างไม่เกิดอีกด้วย อริยมรรค อวิชชาและตัณหาดับหมดสิ้นไม่มีเชื้ออีกด้วยอรหัตตมรรค โดยสภาวะ พระนิพพาน

(๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้ถึงทุกขนิโรธ ด้วยการประพฤติพรหมจรรย์ ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมัตตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ดังนี้

อริยมรรคมีองค์ ๘ คำว่า “อริยมรรค” หมายถึง ทางอันประเสริฐ^{๒๙} เป็นทางที่นำไปสู่ความหลุดพ้น คือ พระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนิกชน มัชฌิมาปฏิปทานั้น เมื่อนักปฏิบัติระลึกรู้เท่าทันสภาวะธรรมปัจจุบันที่เป็นกองรูป เวทนา จิตหรือสภาวะธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมเกิดขึ้นในขณะนั้น พระผู้มีพระภาคได้แสดงธรรมเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ แก่ภิกษุทั้งหลายในนिरยัสคคสูตร^{๓๐} ดังนี้

(๔.๑) สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นว่าทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผลการเช่น สรวงที่เช่นสรวงแล้วมีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วมี โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามีคุณ บิดามีคุณสัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติดีชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้า ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นให้รู้แจ้งตาม มีอยู่ในโลก ส่วนในสังจวิภังคสูตร^{๓๑} ได้อธิบายถึง สัมมาทิฐิว่าเป็นความรู้ในอริยสัง ๔ คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในเหตุแห่งทุกข์ ความรู้ในความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

^{๒๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๒/๒๔๓.

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๑๗.

^{๓๐} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑๑/๓๔๖-๓๔๘.

^{๓๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๒-๔๒๓.

(๔.๒) สัมมาสังกัปปะ คือความดำริในการออกจากกาม ความดำริในความไม่พยายาบท และความดำริในการไม่เบียดเบียน

(๔.๓) สัมมาวาจา คือ การมีเจตนาเป็นเหตุให้เว้นจากการพูดเท็จ การมีเจตนาเป็นเหตุให้เว้นจากการพูดส่อเสียด การมีเจตนาเป็นเหตุให้เว้นจากการพูดคำหยาบ การมีเจตนาเป็นเหตุให้เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

(๔.๔) สัมมากัมมันตะ คือ การเจตนาเป็นเหตุให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การเจตนาเป็นเหตุให้งดเว้นจากการลักทรัพย์ การเจตนาเป็นเหตุให้งดเว้นจากการประพฤตินิन्दในกาม

(๔.๕) สัมมาอาชีวะ คือการเจตนาเป็นเหตุให้งดเว้นจากมิจฉาอาชีวะประกอบแต่สัมมาอาชีวะ

(๔.๖) สัมมาวายามะ คือ ความพยายามของผู้ประพฤติ ในสังจวิภังคสูตรพระผู้มีพระภาคทรงแสดงถึง ความพยายามไม่ให้บาปอกุศลที่ยังไม่เกิด ให้บังเกิดขึ้น พยายามละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว มีความพยายามให้กุศลธรรมที่ยังไม่บังเกิด ให้บังเกิดขึ้น และพยายามรักษากุศลธรรมที่มีอยู่ให้ดำรงอยู่

(๔.๗) สัมมาสติ คือความมีสติของผู้ประพฤติ มีความเพียรพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และสภาวะธรรมในสภาวะธรรม

(๔.๘) สัมมาสมาธิคือความตั้งมั่นไม่ซัดส่ายของจิตจนบรรลุปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ตามลำดับ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงถึงผลของการปฏิบัติตามมรรคมืองค์ ๘^{๓๒} ดังต่อไปนี้

ผู้มีสัมมาทิฐิสัมมาสังกัปปะสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะสัมมาอาชีวะสัมมาวายามะ สัมมาอาชีวะ สัมมาสติสัมมาสมาธิ สัมมาญาณะก็มีพอเหมาะผู้มีสัมมาญาณะและมีสัมมาวิมุตติก็มีพอเหมาะผู้นั้นย่อมประกอบด้วยมรรคมืองค์ ๘ นี้ จึงสามารถเป็นพระอรหันต์สามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน.

พระคันธสาราภิงค์ได้อธิบายถึงมรรคมืองค์ ๘ ตามแนวของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา และตามหลักของศีลสมาธิและปัญญา ดังนี้ อริยมรรคหมวดศีล จำแนกเป็น (๑) สัมมาวาจา (๒) สัมมัมมันตะ (๓) สัมมาอาชีวะ

๑) สัมมาวาจา หมายถึง การงดเว้นวจีทุจริต ๔ ได้แก่ การพูดแต่คำสัตย์จริง การไม่พูดส่อเสียด การพูดแต่คำอ่อนหวานและพูดแต่สิ่งที่มีสาระ

^{๓๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๔-๑๘๓.

(๒) สัมมากำมัมมันตะหมายถึง การงดเว้นจากกายทุจริต ๓ ได้แก่ การไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย การไม่ลักทรัพย์ และการไม่ประพฤติผิดในกาม

(๓) สัมมาอาชีวะ หมายถึง การงดเว้นจากกายทุจริต ๓ และวจีทุจริต ๔ ที่เนื่องด้วยการเลี้ยงชีพเป็นการดำรงชีวิตด้วยความถูกต้อง เหมาะควร ปราศจากมลทิน ได้แก่ การเว้นจากมิฉฉา อาชีพ ประกอบสัมมาอาชีพ การขจัดอกุศลกรรมสามประการนี้ทำให้บุคคลสามารถควบคุมกิเลสที่เป็นศัตรูของเรา ซึ่งบุคคลควรจะระลึกรู้และพิจารณาเนืองๆ หากปราศจากศัตรู บุคคลนั้นจะปราศจากอันตราย

ผู้ที่งดเว้นจากทุจริตเหล่านี้ ย่อมหลีกเลี่ยงจากการเบียดเบียนผู้อื่น ทางกายและวาจา ในขณะที่เกิดความโลภอยากได้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง คนทั่วไปมักต้องการเบียดเบียนผู้อื่น เพื่อให้สิ่งที่ต้องการหรือในขณะที่คนมาเบียดเบียนกล่าวร้ายตน โดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม ตามวิสัยปุถุชนมักเกิดความไม่พอใจ ประารถนาจะตอบโต้ ในทางตรงกันข้าม การงดเว้นจากกายทุจริตและวจีทุจริตเหล่านี้ เป็นการสำรวมกายและวาจา เพื่อหลีกเลี่ยงจากการเบียดเบียนผู้อื่น

ผู้ปฏิบัติที่กำลังเจริญวิปัสสนาภาวนาอยู่ ไต้งงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกามและการงดเว้นจากการพูดเท็จ เป็นต้น จึงจัดว่าประกอบด้วยสัมมาวาจา สัมมากำมัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ

อริยมรรคหมวดสมาธิ จำแนกเป็น (๔) สัมมาวายามะ (๕) สัมมาสติ (๖) สัมมาสมาธิ

(๔) สัมมาวายามะ หมายถึง ความเพียรจตจ่อสภาวะธรรมปัจจุบัน สัมมาวายามะนี้จะมีกำลังแรง ทำให้จิตจตจ่อไม่ซัดสายฟุ้งซ่านออกไปได้แก่ความเพียรระวังความชั่วไม่ให้เกิดขึ้น ความเพียรกำจัดความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว ความเพียรทำความดีให้เกิดขึ้น และความเพียรรักษาความดีไว้

(๕) สัมมาสติ เป็นการระลึกรู้เท่าทันสภาวะธรรม ๔ อันได้แก่ กอรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรมอย่างต่อเนื่องชัดเจนโดยปราศจากสมมุติบัญญัติใด ๆ

ตั้งข้อความในปทภาชนีย์ (คำอธิบายบท) ในมหาสติปัฏฐานสูตร กล่าวว่า “สัมมาสติ คือ การตามรู้ในกองรูปว่าเป็นกองรูปอยู่ ตามรู้ในเวทนาว่าเป็นเวทนาอยู่ ตามรู้ในจิตว่าเป็นจิตอยู่ ตามรู้ในสภาวะธรรมว่าเป็นสภาวะธรรมอยู่ มีความเพียรเพิกกิเลส มีปัญญาหยั่งเห็นมีสติข่มอกิฉฉาและโทมนัสในโลกอยู่ มิใช่การรับรู้อารมณ์อื่นนอกจากอารมณ์ทั้ง ๔ นี้”^{๓๓}

(๖) สัมมาสมาธิ เป็นความตั้งมั่นไม่ซัดสายฟุ้งซ่านไปในอดีต หรืออนาคต มีความตั้งใจมั่นปราศจากนิเวรณรบกวนจิตใจให้เศร้าหมอง จัดเป็นขณิกสมาธิ คือ สมาธิชั่วขณะ ในระยะแรกของ

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

การปฏิบัติธรรม จิตของนักปฏิบัติมักถูกนิเวศน์รบกวน ทำให้จิตไม่มีกำลังเหมือน คนคิดหนี คนป่วยหนัก คนถูกจองจำ ทาส และคนเดินทางไกลผู้มีทรัพย์^{๓๔} เมื่อจิตหมดจดจากนิเวศน์ สงบนิ่งด้วยอำนาจของสมาธิ จิตก็จะมีกำลังมากขึ้น และพัฒนาปัญญาไปตามลำดับวิปัสสนาญาณ เมื่อน้ำนิ่งปูปลาที่อยู่ใต้น้ำย่อมประจักษ์ชัดแก่บุคคลผู้มองเห็น

อริยมรรคหมวดปัญญา จำแนกเป็น (๗) สัมมาทิฏฐิ (๘) สัมมาสังกัปปะ

(๗) สัมมาทิฏฐิ ที่เข้าใจในกรรมและผลแห่งกรรม จัดเป็นความเห็นชอบขั้นพื้นฐาน เพื่อก่อให้เกิดความเพียรปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร พระผู้มีพระภาคทรงเน้นเรื่องของกรรมในฐานสูตร^{๓๕} ดังนี้ เหล่าสัตว์มีกรรมเป็นสมบัติของตน มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัยของตน เราทำกรรมอันใดที่ดีหรือชั่วย่อมได้รับผลของกรรมนั้น

เมื่อบุคคลมีสัมมาทิฏฐิที่เข้าใจกรรมและผลของกรรมเป็นพื้นฐานแล้วและเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนได้บรรลุวิปัสสนาญาณขั้นต่าง ๆ โดยการหยั่งเห็นอริยสัจ ๔ เห็นไตรลักษณ์หรือปฏิบัติจนอุปบาท เป็นการหยั่งเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ตามลำดับวิปัสสนาญาณนักปฏิบัติย่อมบรรลุมรรคญาณที่สามารถละกิเลสได้โดยเด็ดขาด ผลญาณที่เกิดต่อจากมรรคญาณและปัจเจกขณญาณที่พิจารณามรรคผลนิพพานที่ละกิเลสได้แล้วและกิเลสที่ยังคงเหลืออยู่ทั้งหมดนี้เป็นสัมมาทิฏฐิเช่นกัน

(๘) สัมมาสังกัปปะคือความดำริชอบ โดยองค์ธรรม ได้แก่ วิตกเจตสิก หมายถึง การยกจิตเข้าสู่สภาวะธรรมปัจจุบันได้อย่างแม่นยำ ดังในวิภังค์ของมหาสติปัฏฐานสูตร กล่าวว่า “ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่มีความพยาบาท และความดำริจากการไม่เบียดเบียนนี้ เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ^{๓๖} เป็นการน้อมจิตสู่สภาวะธรรม เหมือนการเล็งเป้าในเวลายิงธนู”^{๓๗}

ธรรมที่กล่าวมาแล้วนี้ คือ มัชฌิมาปฏิบัติ เป็นธรรมที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิบัติก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน พระผู้มีพระภาคได้แสดงในมหาโควินทสูตร ถึงความสำคัญของอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นพรหมจรรย์ที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ

^{๓๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๘-๒๒๒/๗๔-๗๕.

^{๓๕} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๙๙-๑๐๐.

^{๓๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๓๗} พระคันธสาราภังค์ (ธรรมจาริยะ อภิวังสะ), โพธิปักขิยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๔-๑๗๕.

เพื่อความสงบระงับ เพื่อความรู้อย่างยิ่ง เพื่อการตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน^{๓๘} พระผู้มีพระภาคได้สรุปธรรมทั้งหลายที่ได้กล่าวมาแล้วว่ามีความสัมพันธ์และมีความเกี่ยวเนื่องกัน^{๓๙} ดังนี้

ทฤษฎีของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น ย่อมเป็นสัมมาทฤษฎี ความดำริของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสังกัปปะ ความพยายามของบุคคลผู้มีธรรมย่อมเป็นมรรคในข้อสัมมาวายามะ ความมีสติของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนี้ย่อมเป็นสัมมาสติ สมาธิของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสมาธิส่วนกายกรรม วาจากรรมและอาชีวะของเขาจัดว่าบริสุทธิ์เบื้องต้นทีเดียว สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะและสัมมาอาชีวะ ผู้ปฏิบัติได้สมาทานศีลแล้ว ก่อนลงมือปฏิบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ อริยมรรคมีองค์ ๘ ของเขาจะถึงความเจริญเต็มที่ ดังนั้น

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา^{๔๐} นี้ จึงเป็นอริยสังคยาที่ควรเจริญสรุป อริยสังคยา ๔ หมายถึงความจริงของชีวิต ตั้งแต่เกิดขึ้นมาจนกระทั่งสิ้นชีวิต ความทุกข์เกิดเพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย ทุกข์ดับเพราะการสำรอกอวิชชาให้ดับไปไม่มีส่วนเหลือที่ได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติในอริยสังคยา ๔ ย่อมได้รับประโยชน์^{๔๐}

ดังนี้ (๑) ทำให้หยุดท่องเที่ยวในวัฏฏสงสาร ถ้ารู้แจ้งแทงตลอดโดยสมบูรณ์เป็นพระอรหันต์ (๒) ทำให้ไม่ประสบกับภาวะที่ไม่น่าปรารถนา ได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส (๓) ผู้ที่รู้อริยสังคยาตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไปเป็นผู้แน่นอนแล้ว จะไปเกิดในสุคติภูมิและไปสู่กระแสพระนิพพาน (๔) ทำให้เป็นผู้ไม่หลงสร้างทุกข์ ความเร่าร้อนให้ตนเอง (๕) เป็นผู้มีหลักในตนเอง มีความรู้ที่มั่นคง ไม่หลงเชื่อผู้อื่น (๖) เป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

พระพุทธรองค์ทรงจำแนกอริยสังคยาออกเป็น ๔ ประการ คือ

(๑) ทุกขอริยสังคยา คือ การรู้จักมองความทุกข์ในตนตามความเป็นจริงและกำหนดรู้ในทุกข์นั้น

(๒) ทุกขสมุทยอริยสังคยา คือ อวิชชาและตัณหาซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ ทำให้ต้องไปเวียนเกิดเวียนตายอย่างไม่มีสิ้นสุด จึงควรละทุกข์นั้นเสีย

(๓) ทุกขนิโรธอริยสังคยา คือ พระนิพพาน ซึ่งเป็นสภาวะดับทุกข์และเหตุให้เกิดทุกข์นั้น จึงควรกระทำให้แจ้ง

(๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ต้องฝึกฝนให้เกิดขึ้น เป็นทางดำเนินของจิต นำพาให้จิตพ้นจากความทุกข์ บรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน อริยสังคยา ๔ เป็นหัวใจ

^{๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๙/๒๕๗-๒๕๘.

^{๓๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๓๑/๔๘๙.

^{๔๐} สุภีร์ ทุมทอง, อริยสังคยา ๔, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๑๖๐-๑๗๑.

สำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาท และมีความสำคัญในฐานะเป็นผลของการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า จุดมุ่งหมายของการปฏิบัติธรรมทั้งปวงในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การปฏิบัติธรรมเพื่อความรู้แจ้งในอริยสัจ ๔^{๔๑} ดังนั้น อริยสัจ ๔ จึงเป็น

- (๑) ศูนย์กลางแห่งหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาและเป็นที่รวมแห่งกุศลธรรมทั้งปวง
- (๒) เป็นธรรมแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกทั้งหลาย
- (๓) เป็นธรรมอันบุคคลทั่วไปรู้ได้ยาก
- (๔) ผู้ยังไม่บรรลุนิยามอริยสัจ ๔ บุคคลนั้นย่อมตกอยู่ในอำนาจแห่งความทุกข์ของความเกิด

ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และเป็นเหตุให้ ทุกชีวิตทั้งหลายยังเที่ยวเร่ร่อนไปในสังสารวัฏอันหาที่สุดไม่ได้

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีแนวคิดเรื่อง การพัฒนาตนเพื่อการเข้าถึงความปรารถนาของชีวิตมนุษย์แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ (๑) ระดับโลกียะ และ (๒) ระดับโลกุตระ

(๑) ระดับโลกียะ คือ ความปรารถนาที่ต้องทำให้เกิดความสำเร็จ แต่ละช่วงชีวิตเมื่อทำงานนั้นได้สำเร็จสมตามความปรารถนาแล้ว อาจจะรู้สึกอึดใจหรือเฉยๆ แต่ก็มีความปรารถนาอย่างอื่นเกิดขึ้นอีกเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด

สิ่งที่บุคคลส่วนมาก มักปรารถนาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัตถุหรือสิ่งนอกตัว ได้แก่ทรัพย์สิน เงินทอง บ้านเรือนและยังปรารถนาสิ่งที่ได้รับการยกย่อง สรรเสริญ อันเป็นธรรมที่ครอบงำสัตว์โลกให้ เป็นไปตามโลกธรรม ๘^{๔๒} ผู้ที่มีปัญญาย่อมมองเห็นสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ไร้สาระ ไม่มีแก่นสาร ไม่สามารถคงทนถาวรที่ตนสามารถยึดถือได้ตลอดไปแต่มนุษย์ในปัจจุบันส่วนใหญ่ ยังคงตกอยู่ในความครอบงำของโลกธรรม ๘ อยู่นั่นเอง

พระพุทธศาสนาเถรวาท มิได้สอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนกอยู่แต่ในเรื่อง การเข้าถึงความปรารถนาสูงสุดเท่านั้น เพราะการแสวงหาปัจจัย ๔^{๔๓} ก็เป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นต่อชีวิตของมนุษย์ในเบื้องต้น เพื่อการดำรงตนอยู่อย่างสะดวกสบายตามอัตภาพ แต่มิใช่แสวงหาเครื่องอำนวยความสะดวกมากเกินความจำเป็นของชีวิตเพราะจะทำให้เสียเวลาในการพัฒนาตนให้เข้าถึงขั้นเพิ่มพูนความรู้ คุณธรรมที่ประณีตและยั่งยืนยิ่งขึ้น

^{๔๑} เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, หน้า ๑๓๖.

^{๔๒} โลกธรรมคือ ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลก ทำให้สัตว์โลกเป็นไปตามนั้น มี ๘ อย่าง คือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อาร์ เอส พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕๒.

^{๔๓} คำว่า ปัจจัย ๔ หมายถึง สิ่งจำเป็นในชีวิตมี ๔ อย่าง คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๒๘-๒๒๙.

การพิจารณาหาเหตุผลจนเข้าใจ ลักษณะของงานที่ตนต้องทำอย่างชัดเจนบุคคลนั้น ย่อมเข้าใจถึงประเด็นสำคัญของงาน จะสามารถสนองตอบความต้องการตามวัตถุประสงค์ขององค์กร ที่ตนสังกัดและบรรลุความปรารถนาของชีวิตของตนเองได้ เรื่องนี้พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงแก่พระเจ้าพิมพิสารและกุมภโฆสกในกุมภโฆสกสูตร^{๔๔} ความว่า “ยศ คือ ความเป็นใหญ่ความมีโภคสมบัติ ความนับถือ ความมีเกียรติและการสรรเสริญ ย่อมเจริญแก่บุคคลที่ขยันหมั่นเพียร มีสติ มีการทำงานที่สะอาด รู้จักใคร่ครวญก่อนทำมีความสำรวม รู้จักดำรงชีวิตโดยธรรม และไม่ประมาท”

เมื่อวางรากฐานของชีวิตได้ด้วยดีแล้ว พระพุทธองค์ทรงสอนให้พุทธศาสนิกชน กระทำความดียิ่งขึ้นไป ซึ่งเป็นการทำความดีที่มีใช้เพื่อความสุขสบายในชาติปัจจุบันเท่านั้น เพราะเราจะต้องเวียนเกิดเวียนตายใน ๓๑ ภพภูมิ^{๔๕} แม้ว่าเขาจะยังไม่สามารถบรรลุความปรารถนาในชาตินี้ได้ ก็สมควรสั่งสมบุญไว้เป็นเสบียงติดตัวในชาติภพต่อ ๆ ไป

(๒) ระดับโลกุตระหมายถึง ความปรารถนาตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพราะพุทธศาสนาเถรวาทถือว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพเท่าเทียมกันในการบรรลุความปรารถนา^{๔๖} ถ้าเขาเหล่านั้นสามารถปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงวิธีการไว้แล้ว

พระพุทธศาสนาเถรวาทได้แสดงในหลายพระสูตรถึง ประวัติของบุคคลผู้บรรลุความปรารถนา ซึ่งเขาอาจจะเป็นเด็ก คนชรา บุรุษ หรือสตรี เช่น นางวิสาขา พระสิวลี เป็นต้น ท่านเหล่านั้นสามารถบรรลุความปรารถนาเมื่ออายุเพียง ๗ ขวบ แต่บางท่านก็บรรลุความปรารถนาแม้เข้าสู่วัยชรา เช่น พระราธะ พระโสณภิกษุณี เป็นต้น บางท่านเป็นถึงพระมหากษัตริย์ เมื่อมาบวชก็สามารถบรรลุความปรารถนาได้เช่น พระภัททิยะเถระ เป็นต้นบางท่านเคยฆ่าคนตายก็สามารถบรรลุธรรมสูงสุดได้ เช่น พระองคุลิมาล พระภัททากุลนทลเกสิเถรี เป็นต้น

ความสำคัญของความปรารถนา

นิพพานเป็นความปรารถนาของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดของพุทธศาสนิกชนทุก ๆ คน สมควรจะฝึกตามที่พระพุทธองค์ทรงประกาศ เรื่องนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงในเอรอกปัตตนาคราชวัตถุ^{๔๗} ถึงสิ่งที่เกิดขึ้นยากมากในโลกมี ๔ อย่าง คือ ๑) การเกิดมาเป็นมนุษย์ ๒) การดำรงชีวิตของสัตว์เหล่านั้น ๓) การได้มีโอกาสฟังพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า ๔) การอุบัติเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งหลายดังต่อไปนี้

๑) การเกิดมาเป็นมนุษย์ พระพุทธองค์ทรงแสดงในทุติยฉิคคยุคคสูตร ถึงโอกาสที่จะได้มาเกิดเป็นมนุษย์เปรียบเหมือนกับบุรุษนำแอกที่มีรูเดียวโยนลงไปในมหาปฐพี แอกนั้นถูกลมพัดไปมาทุกทิศทุกทางมีแต่ตาบอดตัวหนึ่ง ๑๐๐ ปี จึงจะไพล่หัวออกมาจากกระตองหนึ่งครั้ง โอกาสที่แอก

^{๔๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๓๒.

^{๔๕} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๘๒/๙๐.

นั้นจะลอยมาสวมหัวเต่าให้พอดีนั้นเป็นไปได้ยากมากเช่นใดโอกาสที่ได้มาเกิดมาเป็นมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน^{๔๖}

๒) การดำรงชีวิตของหมู่สัตว์เป็นเรื่องยาก ทั้งนี้เพราะบางคนมีอายุสั้น มีอายุยืนโรคมามาก หรือมีโรคน้อย มีผิวพรรณทรามหรือมีผิวพรรณงาม มีอำนาจมากหรือมีอำนาจน้อย ทั้งนี้เพราะสัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรมเรื่องนี้พระพุทธองค์แสดงในจุฬามณีวาทสูตร^{๔๗}

๓) โอกาสได้รับฟังพระสัทธรรมของพระพุทธองค์ผู้ทรงเป็นพระสยัมภูได้ตรัสรู้สัจจะในธรรมที่ไม่มีมาก่อนได้ด้วยตนเอง สามารถทรงบรรลุความเป็นพระสัพพัญญูในสัจจะนั้น และเป็นผู้ชำนาญในพละญาณทั้งหลาย^{๔๘} พระสัทธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ค้นพบนั้นแม้พระพุทธองค์เกิดขึ้นหรือไม่ก็ตามสิ่งนั้นยังคงตั้งอยู่ตามธรรมดาเป็นไปตามธรรมดา และยังคงตั้งอยู่อย่างนั้นเมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้วจึงนำ สิ่งนั้นมาบอก อธิบายให้ง่ายและทรงชักชวนให้ “ท่านทั้งหลายจงมาดูเถิด”^{๔๙} แต่พระสัทธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้นั้นเป็นเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้งยากที่บุคคลธรรมดาจะสามารถเข้าใจได้ง่าย ๆ

๔) การอุบัติเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นเรื่องยาก เพราะจะต้องบำเพ็ญบารมีด้วยความเพียรอย่างยิ่งใหญ่ จึงจะสำเร็จได้ และต้องใช้เวลาหลายพันโกฏิกัป จึงจะเสด็จอุบัติขึ้นได้^{๕๐}

เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว จึงทรงประกาศพระองค์ว่า “พระพุทธองค์ทรงเป็นพระสยัมภู ไม่มีครูบาอาจารย์ ได้ตรัสรู้สัจจะธรรมในธรรมที่ไม่มีใครเคยได้ยินมาก่อนด้วยพระองค์เอง พระพุทธองค์ทรงบรรลุความเป็นพระสัพพัญญูในสัจจะธรรมนั้นเองและถึงความเป็นผู้ทรงชำนาญในพละญาณทั้งหลาย”^{๕๑}

สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงแสดงข้างต้นเพื่อให้พุทธศาสนิกชนเกิดความสลดใจ ในความจริงว่านอกจากความยากที่จะเกิดขึ้น ๔ ประการข้างต้นแล้ว ชีวิตของมนุษย์น้อยนัก มีอายุอย่างมากเพียง ๑๐๐ ปี^{๕๒} เมื่อเปรียบเทียบกับเวทนาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ เช่น เวลาของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เวลา

^{๔๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๑๘/๖๓๑.

^{๔๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙-๒๙๗/๓๔๙-๓๕๗.

^{๔๘} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๖๑-๑๖๒/๓๐๑-๓๐๒.

^{๔๙} สนิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔.

^{๕๐} พ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๙๓.

^{๕๑} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๖๑-๑๖๒/๒๕๒-๒๕๓.

^{๕๒} พ.สุ. (ไทย) ๒๕/๘๑๑/๖๙๕.

วันหนึ่งกับคืนหนึ่งเท่ากับเวลาในมนุษยโลก ๑๐๐ ปี เป็นต้น ดังแสดงในธัมมปัทฏฐกถาเรื่องนางปติปูชิตา^{๕๓} ดังนี้

นางปติปูชิตาเคยเกิดเป็นนางเทพธิดาอยู่ในสำนักของมาลาภารีเทพบุตรต่อมานางเทพธิดาได้จุติจากสวรรค์มาเป็นมนุษย์ เมื่ออายุ ๑๖ ปีได้แต่งงานและมีบุตรหลายคน ทุกครั้งเมื่อนางทำกุศลถวายทาน ทำการบูชา ฟังธรรม รักษาสิกขาบท จะตั้งความปรารถนาไปเกิดในสำนักของสามีต่อมา นางปติปูชิตาเกิดโรคลมปัจจุบันนางจึงไปเกิดในสำนักของมาลาภารีเทพบุตรตามเดิม เพื่อนนางเทพธิดาทักนางว่าเมื่อเข้านี้เธอหายไปไหนมา

๓.๓ ความสำเร็จความปรารถนาของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

หลวงพ่อดัตตชีโว ได้ให้ความหมายของความสำเร็จไว้ว่าความสำเร็จของการทำงานทุกอย่างจึงเริ่มที่ความเข้าใจถูก ที่เกิดจากการฝึกความดีสากลด้วยใจที่สะอาด ระเบียบสุภาพ ตรงต่อเวลา เป็นสมาธิ แล้วจะเจริญไม่มีที่สิ้นสุดทุกคน

งานเป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิต^{๕๔} โดยบางคนทำงานเพื่องานเพราะงานนั้นเป็นสิ่งซึ่งทำให้ได้มีการแสดงออก และมีคุณค่าภายในตัวของมันเอง แต่สำหรับบางคนการทำงานเป็นเพียงเครื่องมือ คือเป็นวิธีทางอันหนึ่งเพื่อจะหาเงินให้มากขึ้น ให้ได้มาซึ่งความมั่นคงในงานมากขึ้น หรือบางคนก็ทำงานเพราะเป็นสิ่งที่น่าสนใจหรือท้าทายความสามารถ จุดมุ่งหมายของการทำงานจึงเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละบุคคล แต่ไม่ว่าจะเป็นพนักงานคนงานหรือเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ต่างก็มีความพยายามที่จะให้ได้มาซึ่งความสำเร็จและคุณภาพของชีวิตตน

ชีวิตกับงานเป็นสิ่งคู่กัน เราจะอยู่โดยไม่ทำงานไม่ได้ ทุกคนต้องทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่ตนเองถนัด งานนำความสุขความเจริญมาให้แก่ผู้ประกอบงานเสมอ การทำงานคือชีวิต การเปลี่ยนรูปแบบของการทำงานเป็นการเปลี่ยนรูปแบบของชีวิต ชีวิตที่ดี คือ ชีวิตที่ใช้ความรู้ สติปัญญาและทักษะเพื่อตอบสนองในโลกของการทำงาน บรรดาบุคคลสำคัญทั้งหลายนั้นส่วนใหญ่จะรักการทำงาน ขยันขันแข็งทำงานโดยไม่เห็นแก่กินแค้นนอน นอนไปเสียนมหาราชทรงใช้เวลาอนเพียงวันละ ๓-๔ ชั่วโมง เวลาที่เหลือก็ใช้ในการทำงาน โทมัส อัลวา เอดิสัน นักวิทยาศาสตร์และนักประดิษฐ์คนสำคัญ บางครั้งทำงานเพลินจนลืมเวลารับประทานอาหาร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงใช้เวลาไสยาสน์เพียง ๓ ชั่วโมง และใช้เวลาตลอดทั้งวันและคืนในการเผยแผ่ธรรมและอนุเคราะห์แก่สัตว์โลก

^{๕๓} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ธัมมปัทฏฐกถา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๐-๔๕.

^{๕๔} บุญมี บุญเยี่ยม, วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔.

นอกจากนี้ท่านพุทธทาส^{๕๕} ยังได้ย้ำว่า “งานคือชีวิต ชีวิตคืองาน บันดาลสุข” ซึ่งถ้ามองให้ลึกแล้ว การทำงานคือการปฏิบัติธรรมไม่ว่าจะเป็นการทำงานอะไร ระดับไหน ถ้าเป็นการทำงานที่บริสุทธิ์แล้ว เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัว

ความก้าวหน้าของบุคคลแต่ละคนก็ตี^{๕๖} ความก้าวหน้าของหน่วยราชการก็ตี ย่อมมาจากความสำเร็จของงาน หมายความว่าได้ทำงานสำเร็จบรรลุผลที่มุ่งหมายของตน หรือสมความมุ่งหมายของหน่วยงาน คนที่ทำงานไม่สำเร็จความมุ่งหมายยากที่จะมีความเจริญก้าวหน้า มีแต่จะเป็นผู้ถอยหลัง

หลักทำงานที่พระพุทธเจ้าสอนไว้มีสี่ข้อ เรียกว่า อิทธิบาท นี้ถ้าดูเผิน ๆ พุดกันเพียงสั้น ๆ ก็ดูเป็นหน้าปากคอก แต่ถ้าพิจารณาอย่างละเอียดแล้วเห็นได้ชัดว่า เป็นสูตรทำงานที่สมบูรณ์ที่สุด แฝงจิตวิทยาการวิจัย และพลังแห่งความสำเร็จไว้ครบครันในหลักเพียงย่อ ๆ สี่ข้อเท่านั้น คือ ความเต็มใจทำ (ฉันทะ) ความแข็งแรงใจทำ (วิริยะ) ความตั้งใจทำ (จิตตะ) และความเข้าใจทำ (วิมังสา) ทั้งสี่ข้อนี้เป็นเรื่องของใจทั้งนั้น เต็มใจ แข็งใจ ตั้งใจ เข้าใจ นี่คือสูตรสำหรับนักทำงาน ในโลกนี้ประวัติศาสตร์ยืนยันว่า^{๕๗} ได้มีนักทำงานชั้นยอดเยี่ยมอยู่คนหนึ่ง สามารถทำงานที่ยุ่งยากลำบากที่สุด แต่ได้รับผลสมความมุ่งหมายเป็นอย่างดี ท่านผู้นั้นคือพระพุทธเจ้า ยกตัวอย่าง พระองค์ทรงออกผนวช ทรงตั้งวัตถุประสงค์ไว้ว่าจะแสวงหาโมกขธรรมให้ได้ พระองค์ก็ได้โมกขธรรมสมประสงค์ ครั้นได้ตรัสรู้แล้วจะทรงประกาศพระศาสนา ก็ทรงตั้งวัตถุประสงค์ไว้ว่า จะทรงประดิษฐานพระศาสนาให้มั่นคง มีบริษัทครบสี่แล้วจึงจะปรินิพพาน พระองค์ก็ทรงทำได้สำเร็จ งานที่ยกมาเป็นตัวอย่างทั้งสองนี้ไม่ใช่ง่าย ๆ เลย ยุ่งยากลำบากเหลือประมาณ ทั้งมีศัตรูคู่แข่งอยู่รอบทิศ เราจึงยกย่องได้เต็มปากว่า พระองค์เป็นนักทำงานชั้นยอดเยี่ยมของโลก เมื่อทรงทำงานจนทรงมีประสบการณ์อย่างเพียงพอแล้ว พระองค์ทรงสรุปลงว่าสาเหตุแห่งความล้มเหลวของคนทำงานมีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. ความเบื่อหน่าย
๒. ความเกียจคร้าน
๓. ความทอดธุระ
๔. ความโง่เขลา

สี่อย่างนี้คือสาเหตุแห่งความล้มเหลวที่สำคัญที่สุดของอิทธิบาท ๔ จากความสันตติจิตเจเนของพระบรมศาสดานี้แหละ พระพุทธองค์จึงได้ทรงสรุปวิธีปฏิบัติไว้ ๔ ประการเหมือนกัน เรียกว่า อิทธิบาท ๔ โดยชี้แนวทางล้มเหลวและแนวทางแก้ไข ดังนี้ คือ

^{๕๕} พุทธทาสภิกขุ, *การทำงานที่เป็นสุข*, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๒๖.

^{๕๖} พ.อ.ปิ่น มุกทุกันต์, *มงคลชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร:อมรการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๑๔๐.

^{๕๗} พันเอกปิ่น มุกทุกันต์, *แนวสอนธรรม: ตามหลักสูตรนักธรรมตรี*, (กรุงเทพมหานคร:คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๒๖.

- ความเปื้อน่าย   แก้วด้วย   ฉันทะ
- ความเกียจคร้าน   แก้วด้วย   วิริยะ
- ความทอดธุระ   แก้วด้วย   จิตตะ
- ความไม่ใส่ใจ   แก้วด้วย   วิมังสา

ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา สี่อย่างนี้ท่านจึงเรียกว่า อิทธิบาท แปลว่า ทางแห่งความสำเร็จ การเรียนอิทธิบาทแต่ละข้อนี้ ควรสนใจในจุดสำคัญ คือ

- ๑) ความหมาย ๒) ประโยชน์ของอิทธิบาทข้อนั้น ๓) โทษของการขาดอิทธิบาทข้อนั้น ๔) วิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดมีอิทธิบาทข้อนั้น

๓.๓.๑ อิทธิบาท ๔

พันเอกปิ่น มุกทุกันต์^{๕๘} ได้แยกคำว่า อิทธิบาท ออกเป็นสองคำ คือ อิทธิ แปลว่า ฤทธิ์ บาท แปลว่า ทางปฏิบัติ รวมกันเข้าเป็นศัพท์เดียวกันเป็น อิทธิบาท แปลว่า ทางปฏิบัติเพื่อให้บังเกิดฤทธิ์

พุทธทาสภิกขุ^{๕๙} ได้อธิบายว่า อิทธิบาท แยกเป็น อิทธิ แปลว่า ความสำเร็จ บาท แปลว่า ฐาน เจริญรุ่งเรือง ดังนั้น อิทธิบาท จึงแปลว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี ๔ อย่างคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

พระธรรมปิฎก^{๖๐} ได้อธิบายว่า อิทธิบาท แปลว่า ธรรมเครื่องให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์หรือความสำเร็จ) หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ หรือแปลง่าย ๆ ว่าทางแห่งความสำเร็จ กล่าวโดยสรุปแล้ว อิทธิบาท ๔ หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จหรือทางแห่งความสำเร็จ มีอยู่มี ๔ อย่างคือ

๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
๒. วิริยะ ความเพียรพยายามทำในสิ่งนั้น
๓. จิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น
๔. วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในสิ่งนั้น แปลให้จำง่ายตามลำดับว่ามีใจรัก พากเพียรทำ เอาใจฝักใฝ่ ใช้ปัญญาสอบสวน

^{๕๘} พันเอกปิ่น มุกทุกันต์, แนวสอนธรรม: ตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๔) หน้า ๒๒๗.

^{๕๙} พุทธทาสภิกขุ, การงานที่เป็นสุข, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

^{๖๐} พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔๒.

๑. ลักษณะของฉันทะ

๑.๑) ฉันทะ ชเนติ ยังฉันทะให้เกิด เป็นผู้เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น เพื่อความเจริญ เพื่อความบริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๑.๒) วายมตี ย่อมพยายาม เพื่อป้องกันบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

๑.๓) วิริย อารกตี ย่อมปรารภความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

๑.๔) จิตต ปคคณฺหาตี ย่อมระคองจิตไว้ เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

๑.๕) ปทหตี ย่อมตั้งจิตให้มั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น

๒. ประโยชน์ของฉันทะ^{๖๑} ฉันทะนี้เป็นข้าศึกโดยตรงกับความเบื่อหน่าย เมื่อมีฉันทะแล้วทำให้ไม่เบื่อหน่าย ไม่รู้สึกท้อแท้ในการทำงาน ตรงกันข้าม ฉันทะทำให้เกิดกำลังภายในที่จะต่อสู้ ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก เพราะฉะนั้น เมื่อมีความรักเกิดขึ้นแล้ว งานที่หนักก็กลายเป็นเบา ที่ยากก็จะกลายเป็นง่าย ดูแต่หนุ่ม ๆ สาว ๆ รักกันก็แล้วกันถึงแม้จะต้องบุกน้ำลุยโคลนหรือผ่านป่าช้าดงเสือไปหาคนรักก็กล้าทำได้ และเมื่อได้คู่กับคนรักก็ลืมง่วง ลืมเหนื่อย ลืมหิว ถึงคนรักงานที่ตนทำก็แสดงลักษณะคล้าย ๆ กัน ไม่ต้องอื่นไกล ดูแต่พระสงฆ์นี้ก็แล้ว เพราะรักสมณะธรรมมิใช่หรือ ถึงกับยอมโกนผมโกนคิ้ว ทรมานตัวอยู่อย่างอดอยากปากแห้ง ประโยชน์ของฉันทะเป็นอย่างนี้

๓. โทษของการขาดฉันทะ โทษของการขาดฉันทะ ก็ทำให้คนขาดกำลังใจ เบื่องานอันเป็นหน้าที่ของตน เมื่อเบื่อแล้วก็ทอดทิ้ง กลายเป็นคนทำงานจืดจาง ทั้งนี้ คว้าโน่นแต่ไม่ได้เรื่องสักอย่าง คนอย่างนี้ไม่มีทางก้าวหน้าในกิจการ

๔. วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับฉันทะ เมื่อเราคิดจะทำงานสิ่งใด ต้องปลุกฉันทะขึ้น คือทำความพอใจรักใคร่ในงานนั้นก่อน ที่ท่านใช้ภาษาบาลีว่า ฉันทะ ชเนติ (ทำความพอใจให้เกิดขึ้น) การที่จะทำเช่นนั้นได้ต้องพิจารณาให้เห็นผลได้ผลเสีย คือถ้าทำงานนั้นจะเกิดผลดีอย่างไรและถ้าไม่ทำจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อเห็นผลได้ผลเสียแล้วฉันทะย่อมจะเกิดขึ้น โดยทำนองเดียวกัน ถ้าเราจะให้คนอื่นทำงานสิ่งใด เราก็ควรจะต้องชี้ผลได้ผลเสียให้เขาเข้าใจ เพื่อช่วยปลุกฉันทะขึ้นในใจของเขา ซึ่งถ้าเป็นงานใหญ่อาศัยคนหมู่มากเช่น ทำสงคราม การปลุกฉันทะก็ยิ่งต้องทำเป็นการใหญ่ จนรู้สึกว่าการกระทำทั้งหลายเกิดขวัญและกำลังใจเพียบพร้อมแล้วจึงประกาศสงคราม ในหมวดธรรมทั้งหลายที่

^{๖๑} พันเอกปิ่น มุกทุกันต์, แนวสอนธรรม: ตามหลักสูตรนักรัทธิธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๒๗.

พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงไว้เราก็จะสังเกตได้ว่า พระองค์ทรงแสดงผลได้ผลเสียไว้มาก เพื่อให้เกิดฉันทะแก่ผู้ปฏิบัติ

ฉะนั้น ในทางปฏิบัติการทำงานใด ๆ ก็ตาม เราจะต้องปลูกฉันทะ คือความพอใจในงานนั้นให้เกิดขึ้นก่อนเสมอคือ^{๖๒}

ก. ในฐานะที่เราเป็นผู้มอบงาน ผู้มอบงานที่ดีจะต้องชี้แจงให้ผู้รับมอบมองเห็นผลได้เสียด้วย เพื่อปลูกฉันทะขึ้นในใจของเขา ยิ่งเป็นงานที่ต้องทำด้วยความเหนื่อยยากมากความเป็นในการสร้างความพอใจก็ยิ่งมีมากขึ้น เช่น จะส่งทหารไปทำการรบซึ่งต้องเสี่ยงภัย ผู้บังคับบัญชาจะต้องหาวิธีปลูกฉันทะจนเกิดกำลังใจเพียงพอ จึงจะได้ผล

ข. ในฐานะผู้รับมอบงาน ก็จะต้องพิจารณาให้เห็นผลของงาน เพื่อให้เกิดฉันทะในงานนั้น การทำงานจะได้ผลดีเป็นพิเศษ

เรื่องนี้มีเคล็ดลับที่น่ารู้อย่างหนึ่ง คือ หัวหน้างานทุกคนเวลามอบงานให้ผู้ใดผู้หนึ่งแล้ว เขาจะต้องคอยสังเกตดูว่า ผู้รับมอบแสดงกิริยาอาการอย่างไร ถ้ารู้สึกว่าคุณรับมอบไม่พอใจแม้แต่น้อย เช่น แสดงทางสีหน้าหรือกิริยาว่าไม่พอใจ เขาจะรู้สึกน้อยใจและไม่ต้องการคนเช่นนั้นอยู่ร่วมวงงานกับเขา แต่ถ้าผู้รับมอบงานรับด้วยความเต็มใจ ผู้มอบงานก็จะมี ความสบายใจ และรักใคร่ในผู้นั้น

๕. การเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิประธานสังขาร^{๖๓}

จากหนังสือพระไตรปิฎก กล่าวถึงการเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิประธานสังขาร ดังนี้

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทาให้มาก ซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท

ก็ภิกษุเจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วยฉันทสมาธิประธานสังขารเป็นอย่างไร

ถ้าภิกษุหาฉันทะให้เป็นอธิบดี แล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมานนี้เรียกว่า ฉันทสมาธิ ภิกษุนั้นทำฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิดพยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สาบสูญ ความภิญโญยิ่ง ความ

^{๖๒} โรงเรียนการศาสนาและศีลธรรมทหารบก, **วิชาการศาสนาและศีลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, ๒๕๒๙), หน้า ๒๗๖-๗.

^{๖๓} กรมศาสนา, **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พระอภิธรรมปิฎก** เล่มที่ ๓๕, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๑), หน้า ๒๙๔.

ไพบูลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร

ฉันทสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ประมวญย่อ ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนั้นว่า ฉันทสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

พระธรรมปิฎก^{๖๔} ได้อรรถาธิบายว่า ฉันทะ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำและพอใจใฝ่รัก ในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จอยากให้งานนั้นบรรลุถึงจุดหมาย พุดง่าย ๆ ว่า รักงานและจุดหมายของงาน พุดให้ลึกลงไปทางธรรมว่าความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้นๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีที่งดงาม ที่ประณีตที่สมบูรณ์ที่สุดของมัน หรืออยากให้อาณาเขตดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้น ๆ ของงานนั้น ๆ เกิดมีเป็นจริงขึ้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น ความอยากที่เป็นฉันทะนี้เป็นคนละอย่างกับความอยากได้สิ่งนั้นๆ มาเสพเสวยหรืออยากเอามาเพื่อตัวตนในรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเป็นตัณหา ความอยากของฉันทะนั้น ให้เกิดความสุขความชื่นชมเมื่อเห็นสิ่งนั้น ๆ งานนั้นๆ บรรลุความสำเร็จเข้าถึงความสมบูรณ์

๓.๓.๒ วิริยะ

๑. ความหมายของคำว่าวิริยะ ความเพียรพยายามในการทำงานนั้น คือเมื่อตนมีฉันทะที่จะทำงานใดแล้ว ก็ลงมือทำและตามธรรมดาการทำงานนั้น เราจะต้องประสบกับสิ่งที่ไม่พอใจหลายอย่าง เช่น ความเหน็ดเหนื่อย ความร้อน ความหนาว ความทิวกระหาย ความง่วง และบางอย่างก็ขาดความเพลิดเพลินเจริญใจ วิถีทางของการทำงานเป็นอย่างนี้ จะต่างกันบ้างก็แต่จะมากหรือน้อยเท่านั้น เพราะฉะนั้น คนทำงานที่ดีจึงต้องมีความกล้าหาญ คือกล้าที่จะเผชิญกับอุปสรรคดังกล่าวแล้ว เพื่อมุ่งทำงานให้สำเร็จความกล้าเผชิญอุปสรรคนั้นแหละที่ท่านเรียกว่า วิริยะ

วิริยะ คือ ความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน ความเพียรตรงกันข้ามกับความเกียจคร้าน โดยปกติคนเกียจคร้านเป็นคนฉลาดต่อเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ชอบอ้างกิเลสต่าง ๆ กลัวหนาว กลัวร้อน กลัวแดด กลัวฝน รวมความว่า คนเกียจคร้านคือคนฉลาด ส่วนคนที่มีวิริยะเป็นคนกล้า คือกล้าสู้กับความเหนื่อยยากลำบากและเหตุการณ์ที่คนเกียจคร้านชอบอ้างนั้น

๒. ประโยชน์ของวิริยะ ประโยชน์ของวิริยะโดยตรงก็คือกำจัดความเกียจคร้านเสียได้ ถ้าพิจารณาให้ยาวความไปเราจะเห็นว่า งานต่าง ๆ ที่จะสำเร็จได้ผลดี ผู้ทำจะต้องทำให้ถูกต้องตามหลักวิชา ถูกตามจังหวะ และเหตุการณ์แวดล้อมของแต่ละงาน ยกตัวอย่างเช่นเราชุดบ่อจะเอาน้ำก็จะต้องชุดต่อเนื่องลงไปจนถึงน้ำและใส่ปลอกกัน บ่อพุ่งเรื่อยบร้อยแล้วจึงหยุด ถ้าใครชุดบ่อแบบทำ ๆ

^{๖๔} พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔๒.

หยุด ๆ เดือนละสองกะคือจะเป็นอย่างไร บ่อที่ขุดแล้วก็ทับถมลงไปต้องขุดกันใหม่ซ้ำไป แต่การที่คนเราจะทำงานต่อเนื่องได้ดังนี้ต้องอาศัยวิริยะในใจ

๓. โทษของการขาดวิริยะ โทษของการขาดวิริยะ คือ จะเป็นคนอ่อนแอ หนีที่อยากลำบากไปหาแต่ที่ง่ายไม่มีทางทำอะไรสำเร็จเป็นขึ้นเป็นอัน และนั่นก็หมายความว่า เขาจะขาดความก้าวหน้าในงานของตน ผลร้ายอย่างหนึ่งที่จะตามมา ก็คือคนประเภทนี้จะเป็นคนที่เต็มไปด้วยงานอากุล(งานค้ำ) ถ้าเป็นข้าราชการทอดทิ้งให้งานค้ำไว้มาก ๆ ก็ไม่ได้เลื่อนชั้น เลื่อนตำแหน่งกลับจะถูกลงโทษ ถ้าเป็นพลเมืองทั่วไปในครอบครัวก็จะเต็มไปด้วยงานค้ำ ก่องานไว้ร้อยแปดแต่ไม่มีอะไรเห็นผล คนที่มีงานอากุลมาก ๆ นั้นจะกลายเป็นคนสมองเสื่อม จนเป็นคนหย่อนสมรรถภาพในที่สุด

๔. วิธีปฏิบัติให้เกิดวิริยะ^{๖๕} ในทางปฏิบัติ การปลูกฝังความเพียรในการทำงานเราจะต้องพิจารณาถึงเหตุผล ๒ ทาง คือ

๑) นึกถึงความจำเป็นของงาน คือ เราต้องการความสำเร็จของงาน แต่ปัจจัยสำคัญที่จะให้เราถึงความสำเร็จคือความเพียร การที่เราจะต้องการความสำเร็จ แต่ไม่สร้างความเพียรกลับไปเกียจคร้านเสีย เป็นการชดตัวเอง ความสำเร็จของงานนั้นก็แล้วแต่งาน ถ้างานใหญ่มากสำคัญมาก ผู้ทำก็ยิ่งต้องปรารถนาความเพียรมากจึงจะพอกัน เหมือนเราจะขับรถไปยังจุดหมายปลายทาง จะใช้น้ำมันมากน้อยเท่าไรก็แล้วแต่จุดหมายของเราจะอยู่ใกล้หรือไกล อยากจะไปไกลแต่จะใช้น้ำมันน้อยก็ย่อมไม่สำเร็จ

๒) นึกถึงคุณค่าของชีวิต คนเกียจคร้านที่หลบเลี่ยงงานมักจะอ้างความกลัวแก่กลัวตาย แต่ถ้าพิจารณาโดยรอบคอบแล้วถึงจะไม่ทำงานเลยก็แก่ก็ตายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะให้มันแก่เปล่าตายเปล่าทำไม คุณค่าของชีวิตอยู่ที่งาน เราทำงานเสียจะไม่ดีกว่าหรือ

๕. การเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยะสมาธิปธานสังขาร คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท จากหนังสือพระไตรปิฎก กล่าวถึง การเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยะสมาธิปธานสังขารดังนี้

ก็ภิกษุเจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วยวิริยะสมาธิปธานสังขารเป็นอย่างไร

ถ้าภิกษุทำความเพียรให้เป็นอธิบดี แล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมาธินี้เรียกว่า วิริยะสมาธิ ภิกษุนั้นทำฉันทะให้เกิด พยายามปรารถนาความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิดพยายามปรารถนาความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายามปรารถนาความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สาบสูญ ความภิญโญยิ่ง ความ

^{๖๕} กรมศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พระอภิธรรมปิฎก, เล่มที่ ๓๕, หน้า ๒๙๔-๕.

ไพบูลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร

วิริยะสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนับว่า วิริยะสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้ พระธรรมปิฎก^{๖๖} ได้อรรถาธิบายว่า ความเพียรได้แก่ความอาจหาญแกลั้วกล้าบากบั่นก้าวไปใจสู้ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนับมีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่าหนึ่งปี เท่านี้เดือน เขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ ส่วนผู้ขาดความเพียร อยากรบรรลุความสำเร็จเหมือนกัน แต่พอได้ยินว่าต้องใช้เวลาเป็นปีก็หมดแรง ถอยหลัง คนที่มีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่ มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้เรียกว่าเป็นวิริยะสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

๓.๓.๓ จิตตะ^{๖๗}

๑. ความหมายของคำว่าจิตตะ

จิตตะ คือ ความใส่ใจกับงานที่ทำ ผึกฝึกกับธุรกิจของตนตรงกันข้ามกับการทอดธุระและความปล่อยปละละเลย

จิตตะ เป็นปัจจัยสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับคนทำงานทุกตำแหน่งหน้าที่ ขอให้นึกถึงลักษณะของคนที่ขาดจิตตะนี้ก่อนว่า จะเป็นคนทำให้งานเสียหายได้อย่างไร และเพียงไรคนขาดจิตตะมีลักษณะอย่างนี้คือ

๑) ไม่รับผิดชอบในการทำงาน มักจะโยนความรับผิดชอบไปไว้ที่คนอื่น ตนเป็นผู้ใหญ่ก็คิดไปว่า มีผู้น้อยคอยดูแลแล้ว ถ้าบกพร่องก็จะเล่นงานเอากับผู้น้อย หรือตนเป็นผู้มีน้อยก็คิดเสียว่า ผู้ใหญ่เป็นผู้รับผิดชอบงานจะเสียหายก็ช่างปะไร

๒) ไม่เข้าใจความต้องการของงาน คือไม่ได้อ่านงานโดยละเอียดว่า เป็นงานประเภทใด และต้องใช้คน ใช้เวลา ใช้เครื่องมืออย่างไร จึงจะตรงกับความต้องการของงาน ผลที่สุดก็บกพร่อง

^{๖๖} พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔๓.

^{๖๗} กรมศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พระอภิธรรมปิฎก เล่มที่ ๓๕, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๒๙๔.

๓) ไม่ระมัดระวังความเสียหาย งานทุกอย่างผู้ทำต้องคอยระวังไม่ให้เกิดความเสียหาย จนกว่าจะบรรลุผล เหมือนกับปลูกต้นไม้แล้วต้องล้อมรั้ว ต้องคอยกำจัดศัตรูพืช และป้องกันอันตรายทางอื่น ๆ จนกว่าต้นไม้จะโต

การไม่รับผิดชอบงาน ไม่เข้าใจความต้องการของงานและไม่ระมัดระวังงาน เป็นปมด้อยของคนทำงาน สรุปสั้นๆของคำว่า จิตตะ หมายถึงความเอาใจใส่กับงานที่ตนทำ พุดง่าย ๆ คือหมั่นตรวจตราดูแล เอาใจจ่อไว้กับงานของตน

๒. ประโยชน์ของจิตตะ

เรื่องการทำงานนั้นเป็นทฤษฎีพิเศษ คืองานแทบทุกอย่างมักมีความเปลี่ยนแปลง หรือแปรสภาพไป ผิดจากที่ผู้ทำคาดการณ์ไว้ ทั้งนี้เพราะขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมหลายประการ ยกตัวอย่าง เช่น เราปลูกบ้านเรือน เราคิดเหมือนกันว่าประตูหน้าต่างจะต้องติดกลอนไว้ เพื่อกันขโมย แล้วก็ได้มอบหมายให้คนเฝ้ารักษาคอยปิดเปิดแล้วด้วย ถึงกระนั้นก็นอนใจไม่ได้ เพราะว่าตัวคนเฝ้านั่นเองอาจเผลอเลอ ไม่ได้ลงกลอน ขโมยก็เข้าบ้านได้ นี่ยกตัวอย่าง เราจะป้องกันเหตุดังกล่าวได้ก็ด้วยตนเองเป็นคนที่มีอิทธิบาทข้อจิตตะ คือเอาใจใส่ตรวจตราอยู่เสมอ จริงอยู่ความเสียหายบางอย่างย่อมอยู่นอกวิสัย แม้เราจะตรวจตราอยู่อย่างไรก็เสียหายจนได้ แต่ถ้ามีจิตตะเอาใจฝักใฝ่อยู่แล้ว คนก็จะแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันท่วงที เหมือนคนที่ดูแลบ้านเรือนของตนดี ย่อมขนของมีค่าออกจากบ้านได้ทันก่อนที่ไฟจะลามมาถึง

๑) โทษของการขาดจิตตะ โทษของการขาดจิตตะ คืองานที่ตนลงทุนลงแรงทำไว้นั้นจะเสียหายโดยไม่รู้ตัว หรือรู้ตัวเมื่อมันสายเกินแก้เสียแล้ว

๒) วิธีปฏิบัติของจิตตะ เมื่อท่านจะทำงานสิ่งใด จงพยายามศึกษารายละเอียดของงานนั้นให้เข้าใจ เราใช้สำนวนอีกอย่างหนึ่งว่า “ความต้องการของงาน” คือให้รู้งานที่เราจะทำนั้นมันต้องการอะไรบ้าง ยกตัวอย่างเช่น จะปลูกต้นไม้เราก็ต้องรู้ความต้องการของงานปลูกต้นไม้ที่ว่า ต้องรดน้ำเวลาไหน ให้ปุ๋ยกี่วันครั้ง อากาศอย่างไร อะไรเป็นศัตรูพืช ต้องการร่วมแสงแดด อากาศ เป็นอย่างไร เมื่อได้ศึกษาความต้องการของงานดีแล้วก็ตรวจตราให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ ในวงการขนาดใหญ่ เขาถึงกับจ้างผู้ตรวจงานไว้ และผู้ตรวจงานก็วางแผนการตรวจ ทำตารางการปฏิบัติงานไว้พร้อม เพื่อกันเผลอ แม้ทางปฏิบัติธรรมพระพุทธเจ้าก็ทรงวางแผนไว้กันเผลอ นั่นคือทรงวางหลักกอธิณหปัจจเวกขณไว้ให้ ฉะนั้นในทางปฏิบัติ

๒.๑) เมื่อทำงานใดเราจะต้องมีความรับผิดชอบต่อในงานนั้น คือ มุ่งความสำเร็จของงาน

๒.๒) พยายามตรวจตราสอบดูความต้องการของงานอยู่เสมอ

๒.๓) ระวังความเสื่อมต่าง ๆ อันจะเกิดขึ้นแก่งานนั้น

๒.๔) การเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิประธานสังขาร คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาทจากหนังสือพระไตรปิฎก กล่าวถึง การเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิประธานสังขารดังนี้

ก็ภิกษุเจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วยจิตตสมาธิประธานสังขารเป็นอย่างไร

ถ้าภิกษุทำจิตให้เป็นอธิบดี แล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมานี้เรียกว่า จิตตสมาธิ ภิกษุนั้นทำฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิดพยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สาบสูญ ความภิญโญยิ่ง ความไพบุลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ประธานสังขาร

จิตตสมาธิและประธานสังขารดังกล่าวมานี้ประมวญย่อ ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนั้นว่า จิตตสมาธิประธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

พระธรรมปิฎก ได้อรรถาธิบายว่า ความคิดจดจ่อหรือเอาใจใส่ฝักใฝ่ได้แก่ความมีจิตผูกพันจดจ่อเฝ้าเรื่องนั้น ใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อยไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืองานอย่างใดอย่างหนึ่งคนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่น ๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่น ๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องนั้นงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำเรื่องนั้น งานนั้น ชลุกง่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ ๆ บางทีก็ไม่รู้ ทำงานลืมนวันลืมนคืน ลืมกินลืมนอน ความมีใจจดจ่อเช่นนี้ย่อมทำให้สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่แนบสนิทในกิจที่ทา มีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกเป็นจิตตสมาธิ พร้อมนั้นก็เกิดประธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

๓.๓.๔ วิมังสา

๑) ความหมายของคำว่า วิมังสา

วิมังสา หมายถึง การใช้ปัญญาประกอบการทำงาน ปัญญาที่ว่านี้ก็ได้แก่วิชาความรู้ และความรู้สำคัญที่จะนำออกใช้ก็คือความรู้เรื่องงานที่ตนทำนั่นเอง เริ่มแต่รู้จักงานที่ทำว่าเราทำอะไร มีขอบเขตแค่ไหน รู้จักผลได้ผลเสียของงาน รู้จักวิธีทำงานให้ได้ผลดี วิธีทุ่มแรงทุ่มเวลาและเพิ่มผลงาน การใช้ปัญญาพิจารณางานของตนนี้แหละที่เรียกว่า วิมังสา

วิมังสา คือ การใช้ปัญญาพิจารณางาน หมายความว่า คิดค้นหาเหตุผลในการทำงานให้ได้ผลดีขึ้น รวมความว่าทำงานอย่างคนมีหัวคิด คุณธรรมข้อนี้เป็นผลดีโดยตรง คือ

๑.สามารถเลือกทำงานที่ดี และทำในทางที่ถูกไม่ให้คนอื่นหลอกลวงหลวงหน่วงเหนี่ยวในทางที่ผิด พุดสั้น ๆ คือรู้ผิดรู้ชอบด้วยตนเอง

๒.สามารถวิจัยเหตุผลในการทำงาน ให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ทหาวิธีทุ่มแรง ทุ่มเวลา ทุ่มวัตตุดุอุปกรณ์ และค่าใช้จ่ายซึ่งเป็นผลที่ต้องการในงานทุกอย่าง

๒) ประโยชน์ของคำว่า วิมังสา

วิมังสาก็คือปัญญา เป็นแสงสว่างพอใจ ถอยออกมาเทียบกับสิ่งภายนอกเสียก่อนก็ได้ คนเรามักจะมีมือมีเท้าสมบูรณ์ แต่ก็ยังจำเป็นต้องมีอวัยวะอื่นอีกอย่างหนึ่งคือ ตา เวลาทำงานเราจะต้องอาศัยลิ้มตาดูด้วย เราจึงจะรู้ว่าตัวหนังสือที่เขียนนั้นเรียบร้อยหรือไม่ และแม้มีตาแล้วในบางแห่งยังต้องมีแสงสว่างช่วยให้มองเห็นอีกด้วย จึงจะทำไม่ผิด วิมังสาถ้าจะเปรียบก็เหมือนตาหรือเหมือนแสงสว่างนั่นเอง นอกจากช่วยให้เราทำงานไม่ผิดแล้วยังช่วยให้เรามองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดีขึ้นด้วย ซึ่งให้เห็นความเจริญของโลกในส่วนรวมด้วยก็ได้ ในสมัยก่อนยานพาหนะอย่างดีก็มีม้า โค ช้าง เกวียน เรืออ้อเรือแจว แต่อาศัยที่มนุษย์เราใช้วิมังสาประกอบการทำงาน คิดค้นเรื่อยมา จนถึงมีรถยนต์ เรือยนต์ รถไฟ เครื่องบิน ฯลฯ ที่เราเห็นอยู่ทุกวันนี้ วิวัฒนาการมาด้วยแรงวิมังสาทั้งสิ้น

๓) โทษของการขาดวิมังสา

โทษของการขาดวิมังสา คือทำงานอย่างผิดๆ ถูกๆ ทำผิดจังๆ ทำด้วยความมมงาย เปลืองทุน เปลืองแรง และเปลืองเวลา เพราะผู้ทำโง่เขลา

๔) วิธีปฏิบัติของวิมังสา

เมื่อจะทำงานสิ่งใดต้องศึกษาวิธีทำให้แม่นยำ และวิจัยหาวิธีทำที่ดีกว่า ถ้าเป็นงานใหญ่หรือตนไม่แน่ใจ ก็จัดให้มีการประชุมระดมปัญญาของหมู่คณะเข้าช่วย หรือปรึกษาหารือท่านผู้รอบรู้ประกอบด้วย

ในทางปฏิบัติ จะต้องแบ่งงานออกเป็นขั้น ๆ คือ

๑. วางแผนงาน
๒. ทำงานตามแผน
๓. ตรวจสอบวิจัยผลงาน

รวมความว่าทำงานด้วยสมองมิใช่สักแต่จะใช้กำลังแรง

๕) การเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท จากหนังสือพระไตรปิฎก กล่าวถึง การเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขารดังนี้

ก็ภิกษุเจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขารเป็นอย่างไร

ถ้าภิกษุทำปัญญาให้เป็นอธิบดี แล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมาธินี้เรียกว่า วิมังสาสมาธิ ภิกษุนั้นทำฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิดพยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สับสน ความภิญโญยิ่ง ความไพบุลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร

วิมังสาสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ประมวलय ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนั้นว่า วิมังสาสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

พระธรรมปิฎก^{๖๘} ได้บรรยายอธิบายว่า ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่การใช้ปัญญาพิจารณา หมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องหรือขัดข้อง เป็นต้นในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชกนาสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมังสาชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไรก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านั้น ถ้าชกองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างไร ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างไร ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมายเป็นเพราะอะไร จะแก้ไขจุดไหน การคิดหาเหตุผลและสอบสวนทดลองอย่างนี้ ย่อมช่วยรวมจิตให้คอยกำหนดและติดตามเรื่องที่พิจารณาอย่างติดเจตตลอดเวลา เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นดิ่งไปกับเรื่องที่พิจารณาไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และมีกำลัง เรียกว่าเป็นวิมังสาสมาธิ ซึ่งก็จะมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย

๓.๔ สรุป

ความปรารถนาในพระพุทธศาสนาเถรวาทจากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่าความปรารถนาหมายถึง การมีชีวิตที่ปราศจากกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน การละเว้นจากความชั่วทั้งปวง ประกอบแต่ความดี และการชำระจิตให้สะอาด สว่าง สงบ เมื่อชีวิตสิ้นสุด กระแสชีวิตก็สิ้นสุดด้วย คือ ไม่เกิด แก่ เจ็บและตายอีกต่อไป

ความปรารถนาในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่านิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดของพุทธศาสนิกชนทุก ๆ

^{๖๘} พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔๓.

คน สมควรจะฝึกตามที่พระพุทธองค์ทรงประกาศ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงในเอรอกปัตตนาคราช
วัตถุ ถึงสิ่งที่เกิดขึ้นยากมากในโลกมี ๔ อย่าง คือ (๑) การเกิดมาเป็นมนุษย์ (๒) การดำรงชีวิตของ
สัตว์เหล่านั้น (๓) การได้มีโอกาสฟังพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า (๔) การอุบัติเกิดขึ้นของ
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย

บทที่ ๔

วิธีการบรรลุความปรารถนาสวรรค์ของมนุษย์

ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความปรารถนาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทหมายถึงความปรารถนาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง วิธีการปฏิบัติเพื่อการกำหนดรู้ ในธรรมชาติของรูปนาม ชั้น ๕ ในความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปตลอดเวลาไม่สามารถเข้าไปยึดถือให้เป็นไปตามที่ตนปรารถนาได้ตลอดไปจากการศึกษา ความสำเร็จความปรารถนาของมนุษย์ มีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

๑. นิยามและความหมายของความปรารถนาและสวรรค์
๒. ความสำคัญของความปรารถนา
๓. ความสำคัญของสวรรค์
๔. วิเคราะห์หลักธรรมเกี่ยวกับความปรารถนาและสวรรค์
๕. สรุป

๔.๑ นิยามและความหมายของความปรารถนาสวรรค์

๔.๑.๑ ความหมายของคำว่าความปรารถนา

การหลุดพ้นหรือนิพพานเป็นเรื่องที่ต้องปฏิบัติด้วยตนเอง ตามหลักแห่งมหาสติปัฏฐาน ๔ และหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญา เมื่อปฏิบัติแล้ว จะสามารถบรรลุความรู้แจ้งและหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ซึ่งการปฏิบัติเพื่อบรรลุความปรารถนານี้เน้นถึงความบริสุทธิ์ของตนเอง ๓ ประการ คือ การละความชั่วทั้งปวง การกระทำความดี และการทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส

นิพพาน คือ ความปรารถนาสูงสุดของพระพุทธศาสนา หลักธรรมคำสั่งสอนทั้งหลายในพระพุทธศาสนา เป็นไปเพื่อขัดเกลาความประพฤติ การปฏิบัติธรรมทั้งหมด เป็นไปเพื่อหนทางไปสู่พระนิพพาน พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่อง “นิพพาน” แก่พระราชาในราชสังยุตความว่า “พรหมจรรย์ คือการประพฤติอันประเสริฐที่ประพฤติอยู่นี้ย่อมหยั่งลงสู่นิพพานเป็นเบื้องหน้า และมีนิพพานเป็นที่สุด”

พระธัมมโชติกะธัมมาจริยะได้อธิบายคำว่า “นิพพาน” ในหนังสือปรมัตถโชติกะ ดังนี้ คำว่า “นิพพาน” มาจากคำว่า “นิวาน” สามารถแยกคำได้เป็น ๒ ส่วน คือ นิ + วาน คำว่า “นิ” แปลว่า พ้น ส่วนคำว่า “วาน” แปลว่า ธรรมที่เป็นเครื่องเกี่ยวโยงไว้ หมายถึง ตัณหา เมื่อรวมกันแล้วคำว่า “นิพพาน” จึงแปลว่า ธรรมชาติที่พ้นจากตัณหา

๔.๑.๒ ความหมายสวรรค์ สวรรค์ ในความเชื่อทางศาสนาพุทธ แปลว่า ภูมิหรือดินแดนที่มีอภิมภลเลิศด้วยดี จำแนกออกได้เป็น ๖ ชั้น^๑ คือ (๑) จาตุมาหาราชิกา (๒) ดาวดึงส์ (๓) ยามา (๔) ดุสิต (๕) นิมมานรดี และ (๖)ปรนิมิตตวสวัตดี ซึ่งสวรรค์ทั้ง ๖ นี้ เป็นภูมิอันเป็นที่อยู่ของเทวดาผู้ได้สร้างบุญกุศลไว้ครั้งเป็นมนุษย์ เมื่ออุบัติขึ้นก็ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาวทันที ไม่มีความแก่บังเกิดขึ้นเหมือนในเมืองมนุษย์ วิมานเป็นที่อยู่อาศัย มีความวิจิตรงดงาม มีขนาดแตกต่างกัน มีอาหารทิพย์บังเกิดขึ้น มีบริวารรับใช้ มีเสื้อผ้าเป็นทิพย์ กิจกรรมแต่ละวันเที่ยวเพลิดเพลินกับการชมสวน มีสังสรรค์ระหว่างทวยเทพทั้งหลาย ส่วนจะอุบัติขึ้นสวรรค์ชั้นไหน เป็นเทวดาประเภทใด และอยู่ในฐานะอะไรนั้นขึ้นอยู่กับบุญที่สั่งสมมาเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์

คำว่า สวรรค์ เป็นคำที่คนส่วนใหญ่ที่นับศาสนาที่มีความปรารถนาที่จะไปเกิดหรือไปสถิตอยู่ โดยสามารถพิจารณาได้จากความหมายของคำว่าสวรรค์ (สะหวัน) ที่หมายถึงโลกของเทวดา เมืองฟ้า ศัพท์ว่า สคค ตามหลักภาษาบาลีในส่วนที่เป็นไวยากรณ์ สามารถวิเคราะห์รูปศัพท์ได้ว่า (หรือวิ.ว่า) โสภณ อคโค สคโค.^๒ (ภพ อังงาม คือเลิศ ชื่อว่า สวรรค์) อช ธาตุ ในความไป แปลง ช เป็น ค ซ้อน ค ลบพทหน้า เหลือแต่ ส

จากความหมายที่กล่าวมาเป็นเหตุผลให้กล่าวได้ว่า สวรรค์ ได้แก่ โลกที่เลอเลิศไปด้วยกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นโลกที่เพียบพร้อมด้วยสิ่งที่ดี เป็นแดนที่อยู่ของเหล่าเทวดา^๓

คำว่า สวรรค์ มาจากคบาลีว่า สคคะ แปลว่า โลกที่เลอเลิศเพียบพร้อมไปด้วยกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โภจทรัพย์อันน่าปรารถนาน่าใคร่ สวรรค์คือโลกที่งดงามเลอเลิศเพียบพร้อมด้วยสิ่งที่ดี และสิ่งที่เป็นบุญ สวรรค์คือเมืองฟ้า เป็นโลกของเทวดา สวรรค์นั้นเป็นดินแดนที่บริบูรณ์ไปด้วยความสุขล้วนหมุ่สัตว์ที่เกิดในสวรรค์ เรียกว่า เทวดา เพราะเป็นบุคคลจากพวกที่เล่นสนุกสนานด้วยกามคุณ ๕ ประการ และด้วยคุณพิเศษมีฌานและอภิญญา เป็นต้น^๔

จากการศึกษาความหมายของสวรรค์ สรุปความได้ว่า สวรรค์คือแดนที่เพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ เป็นที่อยู่ของเทวดา แบ่งเป็นชั้น ๆ ตามบุญกรรมที่ได้ทำไว้มากน้อยแตกต่างกัน

^๑ อ.อ.ภูจชก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔-๒๕๖.

^๒ ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคอ -ไทย, หน้า ๖๘๒.

^๓ พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญจโน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

^๔ พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ, “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๖๐.

๔.๒ ความสำคัญของความปรารถนา

นิพพานเป็นความปรารถนาของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดของพุทธศาสนิกชนทุก ๆ คน สมควรจะฝึกตามที่พระพุทธองค์ทรงประกาศ

๔.๒.๑ นิพพานในฐานะความปรารถนาสูงสุดของชีวิต

ในพระพุทธศาสนา นิพพานเป็นความปรารถนาสูงสุดของชีวิต ไม่มีความปรารถนาอะไรที่ยิ่งไปกว่านี้ เป็นที่สุดเป็นที่สรุปลงแห่งการประพฤติปฏิบัติทั้งหมด พรหมจรรย์คือการประพฤติอันประเสริฐนั้น ก็มีพระนิพพานนี้เป็นความปรารถนา เช่นที่ตรัสว่า “ราธะ ด้วยว่าพรหมจรรย์ ที่ประพฤติกันอยู่นี้แลย่อมหยั่งลงสู่นิพพาน มีนิพพานเป็นจุดสุดท้าย” ในที่อื่นก็ตรัสว่า “พรหมจรรย์ที่บุคคลอยู่จบแล้ว มีนิพพานเป็นที่หยั่งลง มีนิพพานเป็นเบื้องหน้า มีนิพพานเป็นที่สุด”

พระบัญญัติทั้งหมดในนามของพระวินัยหรือศีลทั้งสำหรับบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่พระพุทธเจ้าบัญญัติ ก็เพื่อป้องกันมิให้ขัดขวางต่อพระนิพพานหรือออกนอกกระแสแห่งพระนิพพานมากนัก ความจริงทั้งหมดในนามของธรรมที่พระองค์แสดง ก็เป็นไปเพื่อนิพพิทา ความเบื่อหน่าย วิราคะ ความคลายกำหนัด วิมุตติ ความหลุดพ้น วิมุตติญาณทัสสนะ ความรู้เห็นในวิมุตติ คือเพื่อดำเนินไปสู่พระนิพพาน

นิพพานอันหมายถึงวิมุตติคือความหลุดพ้นอันเป็นความปรารถนาสูงสุดของชีวิต ในบางแห่ง ท่านกล่าวไว้ในฐานะเป็นแก่นแท้ของพรหมจรรย์หรือพระศาสนา กล่าวคือในมหาสาริปมสูตร และจุฬสาริปมสูตร อันเป็นสูตรว่าด้วยอุปมาพรหมจรรย์กับแก่นไม้ ท่านกล่าวไว้ว่า วิมุตติ คือ ความหลุดพ้นเป็นแก่นของพรหมจรรย์ บุคคลผู้เข้ามาบวชมุ่งหวังแก่นต้องรู้จักและคว้าเอาแก่นของพระศาสนาให้ถูกเหมือนผู้เข้าไปป่าต้องการแก่นไม้ต้องรู้จักและถือเอาแก่นไม้จริง ๆ ในพระสูตรดังกล่าว ท่านเปรียบเทียบพรหมจรรย์นี้กับต้นไม่ว่า ผู้เข้ามาบวชที่ยินดีในลาภสักการะและการสรรเสริญ เท่ากับไปคว้าเอากิ่งและใบของต้นไม้อันหากินดีแต่รักษาศีลให้บริบูรณ์ เท่ากับไปคว้าเอาสะเก็ดไม้ หากพอใจเพียงแค่การได้ปฏิบัติและติดสุขในสมาธิเท่ากับไปคว้าเอาเปลือกไม้ หากประมาทอยู่เพียงแค่วญาณทัสสนะ คือความรู้ความเห็นหรือปัญญาในระดับหนึ่ง ซึ่งยังไม่ถึงที่สุด เท่ากับไปคว้าเอากระพี้ หากแต่ผู้ใดเพียรพยายามจนถึงที่สุด เข้าถึงวิมุตติคือความหลุดพ้นสิ้นกิเลสอาสวะทั้งปวงเสียได้ ผู้นั้นถือว่าได้แก่นของไม้ที่แท้จริงนิพพานเป็นความปรารถนาสูงสุดของชีวิตเพราะเหตุผลดังต่อไปนี้

๑) นิพพานเป็นที่สุดแห่งทุกข์

ความจริงข้อสำคัญข้อหนึ่ง คือ ชีวิตเป็นความทุกข์ การได้ชีวิตมาที่เริ่มต้นจากการเกิดก็เป็นความทุกข์ และเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์อีกมาก ตามพระบาลีในธัมมจักกภักปวัตตนสูตรที่ว่า “ความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความเจ็บไข้ก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์ ความประจวบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นก็ เป็นทุกข์ โดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์ การเกิดเป็นความทุกข์เพราะจะต้องทำงานหนัก

บริหารเลี้ยงดูชีวิตนี้ตลอดชั่วอายุขัย ซึ่งเป็นภารกิจที่หนักหนา ความแก่ก็เป็นทุกข์เพราะความคร่ำคร่า แก่ชราไปแห่งสังขารคือร่างกาย เป็นเหตุแห่งความเจ็บปวด แห่งความไม่สะดวกสบายในการดำเนินชีวิต ความเจ็บป่วยเป็นทุกข์เพราะสังขารร่างกายถูกเสียดแทงด้วยโรคเจ็บปวดไม่สบายกายไม่สบายใจ ขาดปกติภาพ ความตายเป็นทุกข์เพราะเป็นเหตุแห่งความกลัว กลัวความขาดไปสูญเสียไปแห่งชีวิต เป็นสิ่งที่ไม่ปรารถนาอย่างยิ่งแต่หลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้

ความประสพกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ สิ่งนั้น ก็เป็นทุกข์เพราะไม่เป็นไปตามความปรารถนา ขัดกับสิ่งที่ปรารถนา กล่าวโดยสรุป อุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในชีวิต คือขั้น ๕ นั้นแหละเป็นความทุกข์ ความทุกข์เหล่านี้ มีสาเหตุมาจากตัณหา คือความอยาก กล่าวคือ ความอยากได้อะไรก็มี ความอยากเป็น ความอยากในวิภพคืออยากไม่มีไม่เป็น สิ่งนี้สิ่งนี้ อยากขาดสูญพรากพ้นไปจากภาวะที่ตนเกลียดชังไม่ปรารถนา เมื่อมีตัณหาก็กทำให้มี อุปาทาน เมื่อมีอุปาทานยึดมั่นถือมั่น ถ้าไม่เป็นไปตามความอยากก็เป็นทุกข์ เป็นทุกข์เพราะยึดถือ ยึดถือเพราะความอยาก ทั้งหมดก็มีพื้นฐานมาจากอวิชชาความไม่รู้จริง ความขาดปัญญาจรรยาทุกขจึง เกิดอยู่รำไป

ชีวิตเป็นทุกข์ ความทุกข์เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่ปรารถนาเสมอมา และมนุษย์เราก็พยายามที่จะหลีกเลี่ยงพยายามที่จะทำลายให้หมดไป ความหมดทุกข์หรือสิ้นทุกข์จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนา อย่างยิ่ง トラบใดที่ยังมีความทุกข์ ยังไม่สามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ トラบนั้นก็ยังไม่ถือว่าถึงที่สุดหรือบรรลุถึงสูงสุดที่พึงปรารถนา

พระนิพพานเป็นที่สุดแห่งทุกข์เป็นภาวะสิ้นทุกข์ บางที่ท่านใช้ในความหมายว่า การดับทุกข์ เช่น ในข้อที่ว่าด้วยความจริงเกี่ยวกับความดับทุกข์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า ความดับสนิทเพราะความจางคลายไปโดยไม่เหลือของตัณหา ความละไปของตัณหา ความสลัดคืนของตัณหา ความหลุดพ้นไปของตัณหา ความไม่มีอาลัยในตัณหา อันนี้เราเรียกว่า ความจริงอันประเสริฐ คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์”

เมื่อตัณหาดับไม่เหลือ ทุกข์ก็ดับไม่เหลือ นิพพานจึงเป็นความปรารถนาสูงสุดของชีวิต เป็นภาวะสูงสุดที่มนุษย์มีปัญญาย่อมปรารถนา เพื่อบรรลุถึงความดับเสียได้ซึ่งความทุกข์ของชีวิตและเป็นอยู่อย่างสุข ผู้บรรลุนิพพานชื่อว่า เป็นผู้หมดทุกข์ถึงซึ่งบรมสุข เพราะนิพพานเป็นภาวะที่เป็นสุขอย่างยิ่ง เช่นที่ตรัสว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”

๒) นิพพานเป็นความดับไปแห่งภพชาติและวัฏสงสาร

ชีวิตของมนุษย์เกิดมาได้อย่างไร เป็นคำถามที่หาคำตอบได้ยาก พระพุทธศาสนาไม่สนใจที่จะตอบคำถามนี้ ยุติปัญหาเสียว่า มันไม่เป็นไปเพื่อดับทุกข์ มันไกลตัวมากไป เราควรจะสนใจกับชีวิตที่ได้มาแล้วมากกว่า และหากจะถือว่าเป็นคำตอบ พระพุทธศาสนาถือว่า เป็นเรื่องของธรรมชาติ

ชีวิตของมนุษย์จะเกิดมาอย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดมาแล้วพระพุทธศาสนามองว่า มันตกอยู่ภายใต้กระบวนการของธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุปัจจัย มีความเปลี่ยนแปลง มีเกิด มีตาย มีภพ มีชาติ หาเบื้องต้นและที่สุดมิได้ トラバโตที่ยังมีกิเลสคืออวิชชาและตัณหาอยู่ トラบนั้นก็ต้องท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสาร “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นที่กำกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ”

ชีวิตในสังสารวัฏนี้จึงวนเวียนถ่ายโอนกันของภาวะของชีวิต ตั้งแต่ภพภูมิที่ต่ำคืออบายภูมิ ได้แก่ นรก สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย ระดับกลางคือมนุษยโลกจนถึงระดับสูงคือเทวโลก และพรหมโลก ความถ่ายโอนกันแห่งภาวะของชีวิตในสังสารนี้ บัณฑิตท่านถือเอาความตามหลักพระพุทธศาสนาได้กล่าวเป็นเชิงยืนยันไว้ว่า ทุกชีวิตเคยเปลี่ยนถ่ายและเป็นอะไรกันมามากมาย “บุคคลผู้ไม่เคยเป็น(บิดามารดา บุตร) ภรรยาสามีกันในวัฏสงสารอันหาเบื้องต้นและที่สุดไม่ได้นี้ ย่อมไม่มี”

พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า “ชีวิตนี้คือการเดินทาง”.....การเดินทางนี้แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ การเดินทางที่เป็นวงกลมอยู่ในโลก และการเดินทางที่ไม่เดินเป็นวงกลมคือเดินออกไปนอกโลก... การเดินทางที่เป็นวงกลมอยู่ในโลกนี้ เป็นการเดินทางอยู่ในวัฏสงสารคือวงกลมแห่งการวนเวียนของการเดินทางของชีวิต แม้จะไปเกิดในเทวโลก พรหมโลก ก็ยังเป็นการเดินวนอยู่ในโลก นั่นคือยังวนเวียนอยู่ยังต้องเจอทุกข์อีกไม่ถึงที่สุด

พระพุทธศาสนาสนใจว่า ทำอย่างไรจึงจะพ้นไปจากการเวียนว่ายในวัฏสงสารนี้ เพราะการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอย่างนี้เป็นความทุกข์ เช่นที่ตรัสว่า “ความเกิดบ่อยๆ เป็นความทุกข์” ทุกข์เพราะจะต้องมีการเกิดต้องบริหารชั้น ๕ และต้องประสบกับความทุกข์อันเกิดจากความแก่ความเจ็บป่วย การประสบสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา การพลัดพรากจากสิ่งที่ปรารถนา และการไม่ได้ตามที่ปรารถนา การพ้นไปจากวัฏสงสารเสียได้จึงเป็นความดี

นิพพานเป็นการดับไปแห่งภพ ชาติและวัฏสงสาร ความหมายในแง่นี้ หมายถึงเอาความดับภพดับชาติและดับวัฏสงสารในความหมายแห่งวงจรปฏิบัติสมบูรณ์ปบาท ทั้งแบบปัจจุบันขณะแห่งวงจรของความคิดหนึ่งในชาตินี้ด้วย และแบบข้ามภพข้ามชาติในความหมายแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารด้วย อันที่จริงแล้วความดับในแบบหลังเป็นสิ่งที่เนื่องมาจากแบบแรก นั่นคือหากดับความเป็นภพเป็นชาติในวงจรแห่งความคิดในปัจจุบันได้ ก็เป็นอันดับภพดับชาติดับวัฏสงสารในแบบข้ามภพข้ามชาติได้ไปโดยปริยาย

ความหมายแบบปัจจุบันขณะแห่งวงจรความคิดนี้ เป็นกระบวนการปฏิบัติสมบูรณ์ปบาทสายดับ คือดับตัณหาคือดับความอยากอันเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งอวิชชาเสีย ขบวนการตัวอื่นก็จะดับตามไปด้วย เช่น ในทุกขนิโรธสูตร เป็นต้น ว่าด้วยวงจรแห่งการเกิดขึ้นและการดับแห่งทุกข์อันเกิดขึ้นจากตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส ใจนึกคิดอารมณ์ เฉพาะขบวนการดับเมื่อตาเห็นรูป เป็น

ต้น ซึ่งแสดงว่า ตากับรูปเกิดการกระทบกัน(จักขุผัสสะ) และเกิดเป็นการรับรู้ทางตา(จักขุวิญญาณ) เกิดเวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา แต่เพราะตัณหาดับไม่เหลือ อุปาทานก็ดับ และส่งผลให้ภพชาติขรามณะโสภกปริเทวทุกขโทมนัส และอุปายาสดับตามลำดับด้วย เมื่อดับขบวนการแห่งทุกข์ได้เช่นนี้ ท่านก็เรียกว่า บรรลุธรรมเข้าถึงนิพพาน อีกตัวอย่างหนึ่งที่ท่านกล่าวว่า นิพพานคือการดับภพเสีย คือ พระอานนท์สนทนารธรรมกับพระสารีบุตรในเรื่องการเข้าสู่สมาธิ โดยเนื้อหาว่า การเข้าสู่สมาธิโดยไม่ปรุงแต่งหรือไม่ถือเอาอะไรเป็นอารมณ์ แต่มีสัญญาอยู่ เพียงแต่ว่าสัญญามีความเกิดดับๆ อยู่ตลอดเวลา ในตอนท้ายท่านสารีบุตรจึงกล่าวว่า เมื่อท่านเข้าสู่สมาธิในลักษณะอย่างนี้ สัญญาหนึ่งเกิดขึ้นแก่ท่านว่า “การดับภพเป็นนิพพาน” ความหมายก็คือเมื่อดับการปรุงแต่ง ดับความหมายมั่นเอา ภพหรือความเป็นก็ไม่เกิด เมื่อเป็นเช่นนี้ก็คือเข้าถึงนิพพาน

ในความหมายแบบข้ามภพข้ามชาติ ถือเอาความหมายตามลักษณะผู้บรรลุนิพพานที่ท่านเรียกว่า เป็นผู้ข้ามโอชะเสียได้ ซึ่งหมายถึงโอชะคือสงสารในบรรดาโอชะ ๔ คือ กาโมชะ ภโวชะ ทิฏฐโฐชะ และอวิชโชะ ผู้ปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์หลุดพ้นแล้วนั้น ถือว่าเป็นผู้มีชาติสิ้นแล้ว ท่านพุทธทาสเรียกการบรรลุนิพพานว่า เป็นวิวิฏฐะ คือไม่วนเป็นวงกลมเป็นการเดินออกจากโลก เหนือโลก ไม่เป็นวัฏสงสาร

ความดับแห่งชาติก็ชื่อว่า ดับภพและวัฏสงสาร เพราะเมื่อไม่มีชาติคือการเกิด ก็ไม่มีการตาย ไม่มีการท่องเที่ยวไปในวัฏสงสาร ถึงความระงับดับสนิทแห่งสังขาร นิพพานจึงเป็นการดับภพดับชาติดับการเวียนว่ายตายเกิดเสียได้ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสูงสุดเป็นที่สิ้นสุดแห่งการเดินทางของชีวิต ดังนั้น นิพพานจึงเป็นความปรารถนาสูงสุดของชีวิต

๓) นิพพานเป็นความดับไม่เหลือแห่งกิเลส

ความสิ้นไปแห่งทุกข์ก็ดี ความดับไปแห่งภพ ชาติและวัฏสงสารก็ดี เป็นสิ่งที่เนื่องมาจากความดับสนิทแห่งกิเลส ชีวิตมนุษย์ที่มีความทุกข์มีภพมีชาติ และท่องเที่ยวไปในสงสารก็เพราะยังมีกิเลสเป็นสาเหตุอยู่ หากกิเลสดับสิ่งเหล่านั้นก็ดับตามไปด้วย

กิเลสเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมองของชีวิต กล่าวกันว่า โดยสภาวะพื้นฐานของชีวิตส่วนที่เป็นจิตนั้น จิตเดิมแท้เป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ แต่ที่เศร้าหมองกลายสภาพไปเพราะกิเลสที่เข้ามาแปดเปื้อนภายหลัง “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ผุดผ่อง แต่ว่าจิตนั้นแล เศร้าหมองด้วยอุปกิเลสที่จรมา” เมื่อจิตมีความเศร้าหมอง ชีวิตก็เป็นไปตามจิตที่เศร้าหมองบงการ ทำถูกบ้างผิดบ้างตามแต่ความหนาบางมากน้อยของกิเลส ในแง่นี้กิเลสจึงถือเป็นสาเหตุแห่งปัญหาทั้งปวง ท่านพุทธทาสกล่าวว่า “ปัญหาต่างๆ ในโลกมันเกิดขึ้นมาจากสิ่งๆ เดียวคือกิเลส” เมื่อคนมีกิเลสก็สามารถทำความเลวร้ายได้ทุกชนิด สร้างปัญหาต่าง ๆ มากมายขึ้นในโลก ความโหดร้าย การเบียดเบียน การประหัตประหารทำสงครามกันก็ดี ความอยากได้ปล้นจี้แย่งชิงทรัพย์สินวัตถุสิ่งของกันก็ดี ความเลวร้ายชนิดอื่น ๆ ก็ดี ล้วนเกิดขึ้นในนามของกิเลสทั้งสิ้น

กิเลสคือความเศร้าหมองนี้มีชื่อเรียกมากมาย มีความหยาบความละเอียดต่างกัน หากว่าถึงต้นตอแห่งกิเลสทั้งปวง ในทางพุทธศาสนาถือว่ากิเลสเกิดจากอวิชชาคือความไม่รู้ ความโง่หรือความขาดปัญญา เครื่องรู้แจ้ง ความไม่รู้เป็นเหตุแห่งการปฏิบัติผิดๆ ต่อสิ่งทั้งปวง การปฏิบัติผิดเหล่านั้นเรียกว่า กิเลส มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน และกลายมาเป็นอาสวะเป็นมวลรวมแห่งความเศร้าหมอง เป็นอาหารหรือเป็นสาเหตุแห่งอวิชชาหรือพอกพูนอวิชชาให้หนาแน่นยิ่งขึ้น โดยตัวมันเองแล้วอวิชชา ก็ถือเป็นกิเลสและถือว่าเป็นกิเลสตัวสำคัญด้วย เพราะก่อให้เกิดการปฏิบัติผิดหรือกิเลสตัวอื่น ๆ อีกมากมาย เป็นกระบวนการที่เรียกเป็นหลักว่า อิทัปปัจจยตาบ้าง ปฏิจจสมุปบาทบ้าง

กิเลสทั้งหมดทั้งปวง เมื่อเกิดแล้ว ก็เป็นไปเพื่อความทุกข์ก่อให้เกิดความทุกข์ มีความทุกข์เป็นผลปรากฏ ไม่ว่าจะเกิดความทุกข์ที่เกิดเพราะผลของกิเลสตัวนั้น ๆ โดยตรง เช่น ความโลภ ความโกรธ ความอยาก ความยึดมั่น เป็นต้น หรือความทุกข์ที่เกิดขึ้นในนามของการมีภพมีชาติมีขรามรณะโสกะปริเทวะ อันเป็นทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะกิเลสเป็นเหตุให้ท่องเที่ยวอยู่ในสังสาร เมื่อกิเลสเป็นความเศร้าหมองของชีวิต เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นเหตุแห่งการวนเวียนอยู่ในวัฏสงสาร โจทย์ใหญ่ของมนุษย์เราจึงอยู่ที่ว่า “ทำอย่างไรจะทำลายกิเลสให้หมดไปได้ จะต้องนำพาชีวิตดำเนินไปถึงจุดไหนจึงจะเรียกว่า ดับกิเลสเสียได้”

เมื่อตั้งโจทย์ชีวิตอย่างนี้ นิพพานจึงดำรงอยู่ในฐานะเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เพราะนิพพานคือความดับไม่เหลือแห่งกิเลส นิพพานในความหมายของความดับไม่เหลือแห่งกิเลสนี้ ศึกษาได้จากภาวะของพระอรหันต์ผู้บรรลุพระนิพพาน ซึ่งมีการกล่าวไว้หลายลักษณะว่า ชินาสวะ เป็นผู้มีอาสวะ (คือกิเลสอันเป็นมวลรวมแห่งความเศร้าหมอง) สิ้นแล้ว ตัณห์หักขะ เป็นผู้สิ้นตัณหาแล้ว รากักขะ โทสั๊กขะ โมหักขะ คือเป็นผู้สิ้นราคะโทสะโมหะ ปริกชีณภวสังโยชนะ เป็นผู้มีสังโยชน์เครื่องประกอบไว้ในภพสิ้นแล้ว อนุปาทานะ เป็นผู้ไม่มีอุปาทาน ปุญญาปาปปหิณะ เป็นผู้ละบุญ และบาปได้แล้ว สัพพคันถปหิณะ เป็นผู้ละกิเลสเป็นเครื่องร้อยรัดทั้งปวงได้แล้ว อภิญจนะ เป็นผู้ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ลักษณะของพระอรหันต์เหล่านี้บ่งบอกให้รู้ว่า ท่านเข้าถึงภาวะบางอย่างซึ่งเป็นที่ตั้งอยู่ไม่ได้ของกิเลสที่เป็นที่ดับไปหมดไปสิ้นไปแห่งกิเลส เมื่อดับกิเลสได้เช่นนี้ ก็เป็นอันถือว่าเสร็จกิจแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ไม่มีกิจอื่นที่จะต้องปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นส่วนตัวอีกแล้ว และถือว่าเป็นผู้สิ้นสุดแห่งทุกข์ สิ้นชาติ ไม่มีชาติหน้า ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ไม่ต้องเกิดไม่ต้องตาย ไม่ต้องท่องเที่ยวไปในวัฏสงสารอีก นิพพานเป็นความดับสนิทเช่นนี้ จึงถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

ด้วยนิพพานเป็นประโยชน์ที่สูงสุด ไม่มีประโยชน์อื่นไหนยิ่งกว่า เป็นความดับไม่เหลือแห่งกิเลส เป็นที่สุดแห่งทุกข์ และเป็นที่สุดภพชาติหมดตัววัฏสงสาร ผู้ถึงนิพพานถือว่าเป็นผู้กระทำซึ่งชีวิตให้หมดเชื้อแห่งกิเลส ไม่มีภพชาติอีกต่อไป เป็นผู้นำชีวิตเข้าถึงความดับสนิท เข้าถึงสิ่งสูงสุด ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีทัศนะว่า นิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ชีวิตของคนเราที่เกิดมาใน

ชาตินี้ ควรให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด และนิพพานเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ชีวิตจึงควรต้องให้ได้นิพพานอย่าให้เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และที่สำคัญคือพบพระพุทธศาสนาอันมีสิ่งสูงสุดมอบให้

๔.๓ ความสำคัญของสวรรค์

ในทัศนะของศาสนาทั่วไป นรกและสวรรค์เป็นนิรันดร เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ และเป็นจุดสุดท้ายแห่งการเดินทางของชีวิตมนุษย์ ซึ่งไม่มีทางแก้ไขได้ แต่ในทัศนะของพระพุทธศาสนาความสำคัญของนรกและสวรรค์กลับลดลงไป กล่าวคือสวรรค์ไม่ใช่จุดหมายของพระพุทธศาสนา นรกและสวรรค์เป็นเพียงส่วนหนึ่งในวัฏสงสารคือการเวียนว่ายตายเกิด ชีวิตมนุษย์เดินทางไปในสังสารวัฏ สังสารวัฏมีการเปลี่ยนแปลงได้ เป็นของชั่วคราว มีหมุนขึ้นหมุนลงไปมา ระหว่างนรกและสวรรค์ ด้วยผลกรรมที่กระทำ จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาคือนิพพานและเป็นสิ่งที่บรรลุได้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ในชาตินี้^๕

ทัศนะพระพุทธศาสนา เห็นว่า นรก สวรรค์ ไม่ใช่เป็นที่สิ้นสุดของชีวิต เป็นแต่เพียงสถานที่ที่มนุษย์ผู้กระทำความชั่ว-ดีเวียนไปอยู่สถานที่นั้นๆ ตามโทษานุโทษอันเป็นผลกรรมที่เกิดจากการกระทำความชั่ว-ดีของมนุษย์แต่ละบุคคลที่มีความแตกต่างกันในขณะที่ยังเวียนว่ายในวัฏสงสารเท่านั้น แต่สิ่งที่พระพุทธศาสนายืนยันที่สุดของชีวิตคือนิพพาน ซึ่งเป็นภาวะที่ดับกิเลส เป็นจุดสิ้นสุดของเส้นทางชีวิตมนุษย์ นรก-สวรรค์ เป็นเพียงภพภูมิหนึ่งใน ๓๑ ภพภูมิอันเป็นสถานที่ไปเกิดของสรรพสัตว์เท่านั้น ซึ่ง สามารถเว้นได้ด้วยการเข้าถึงโสดาปัตติมรรค แต่สวรรค์ พรหม และอรุปรหม เป็นสิ่งที่เว้นไม่ได้ เพราะเป็นเหมือนกับเส้นทางที่บุคคลผู้ไปสู่นิพพานจะต้องผ่านไปเสมอ

๑) การเกิดมาเป็นมนุษย์ พระพุทธองค์ทรงแสดงในทศตยนิคคยัคคสูตร ถึงโอกาสที่จะได้มาเกิดเป็นมนุษย์เปรียบเหมือนกับบุรุษนำแอกที่มีรูเดียวโยนลงไปในมหาปฐพี แอกนั้นถูกลมพัดไปมาทุกทิศทุกทางมีแต่ตาบอดตัวหนึ่ง ๑๐๐ ปี จึงจะเผลอหัวออกมาจากกระดองหนึ่งครั้ง โอกาสที่แอกนั้นจะลอยมาสวมหัวแต่ให้พอดีนั้นเป็นไปได้ยากมากเช่นใดโอกาสที่ได้มาเกิดมาเป็นมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน^๖

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก**, บรรยายแก่คณะอาจารย์และนักศึกษาวิทยาลัยครูสวนดุสิต ในรายการสนทนาธรรมของภาควิชาปรัชญาและศาสนา ระหว่างภาคที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๒๒ ณ วัดพระพิเรนทร์, ม.ป.ป. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พุทธเทอร์ อุณห์ โชน อาร์ท พี เอ็ม จำกัด, ๒๕๒๒), หน้า ๑-๔.

^๖ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๑๘/๖๓๑

๒) การดำรงชีวิตของหมู่สัตว์เป็นเรื่องยาก ทั้งนี้เพราะบางคนมีอายุสั้น มีอายุยืนโรคมามาก หรือมีโรคน้อย มีผิวพรรณทรามหรือมีผิวพรรณงาม มีอำนาจมากหรือมีอำนาจน้อย ทั้งนี้เพราะสัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรมเรื่องนี้พระพุทธองค์แสดงในจูฬกัมมวิภังคสูตร^๗

๓) โอกาสได้รับฟังพระสัทธรรมของพระพุทธองค์ผู้ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้สัจจะในธรรมที่ไม่มีมาก่อนได้ด้วยตนเอง สามารถทรงบรรลุความเป็นพระสัพพัญญูในสัจจะนั้น และเป็นผู้ชำนาญในพละญาณทั้งหลาย^๘ พระสัทธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ค้นพบนั้นแม้พระพุทธองค์เกิดขึ้นหรือไม่ก็ตามสิ่งนั้นยังคงตั้งอยู่ตามธรรมดาเป็นไปตามธรรมดา และยังคงตั้งอยู่อย่างนั้นเมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้วจึงนำ สิ่งนั้นมาบอก อธิบายให้ง่ายและทรงชักชวนให้“ท่านทั้งหลายจงมาดูเถิด”^๙ แต่พระสัทธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้นั้นเป็นเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้งยากที่บุคคลธรรมดาจะสามารถเข้าใจได้ง่าย ๆ

๔) การอุปบัติเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นเรื่องยาก เพราะจะต้องบำเพ็ญบารมีด้วยความเพียรอย่างยิ่งใหญ่ จึงจะสำเร็จได้ และต้องใช้เวลาหลายพันโกฏิกัป จึงจะเสด็จอุบัติขึ้นได้^{๑๐}

๔.๔ วิเคราะห์หลักธรรมเกี่ยวกับความปรารถนาสวรรค์

ความปรารถนาของบุคคล หมายความว่า ความปรารถนาเหล่านี้ มิใช่ว่าจะสำเร็จได้ง่าย ๆ เป็นของที่ไม่สำเร็จได้ด้วยการปรารถนาจำต้องบำเพ็ญปฏิบัติที่จะทำให้บรรลุผล เหมือนเราต้องการทรัพย์ก็ต้องหมั่นขยัน จึงจะได้ทรัพย์ ถ้าเป็นแต่นึกในใจ ทรัพย์นั้นก็เกิดไม่ได้ ธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลกธรรม ๑๐ ประการ ประกอบด้วย

๔.๔.๑ โภคสมบัติ หมายถึงพร้อมด้วยของกินของใช้ ที่จำเป็น ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่

อยู่อาศัย และยารักษาโรคต่าง ๆ ความเกียจคร้าน ความไม่ขยันหมั่นเพียร เป็นอันตรายแก่โภคสมบัติ

๔.๔.๒ วรรณะ (ผิวพรรณ) วรรณะ คือ ผิวพรรณ ในพระสูตรพระสูตรหนึ่ง สำหรับนักปฏิบัติเขาเรียกว่า ภัทเทภรัตตสูตร ภัททะ แปลว่า เจริญ รัตตะ แปลว่า ราตรี เอกะ คือ หนึ่ง ภัทเทภรัตตสูตร คือ พระสูตรที่ว่า คตินหนึ่งก็ซึ่งใจ นี้คือแปลให้เป็นกวี ความหมายเต็ม ๆ คือ พระสูตรที่ว่า ด้วยแต่หนึ่งราตรีก็มีความหมาย หรือหนึ่งราตรีที่มีคุณค่า

พระสูตรนี้มีใจความว่า อย่าหวนคำนึงถึงความหลัง อย่างกังวลแต่อนาคต จ้องจดอยู่กับปัจจุบัน ผิวพรรณจึงผ่องใส นี้คือเคล็ดลับความผ่องใสของพระพุทธองค์ นี้คือเรื่องของวรรณะ

^๗ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙-๒๙๗/๓๔๙-๓๕๗.

^๘ ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๖๑-๑๖๒/๓๐๑-๓๐๒.

^๙ สนิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔

^{๑๐} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๙๓.

หรือเรื่องผิวพรรณ เวลาที่ท่านบอกว่าอายุวัฒโน หรืออายุวรรณะ ไม่ได้หมายความว่าขอให้ญาติโยมทั้งหลายพากันไปซื้อครีมประทินผิวให้ผ่องเลย ท่านไม่ให้พรตั้งอย่างนั้น

ความหมายที่แท้คือ ให้เรารู้จักเจริญสติอยู่เสมอ ฝึกดูกายดูจิตดูเวทนา ดูธรรมอยู่เสมอ จนเราสามารถอยู่กับปัจจุบันขณะได้ อยู่ตรงไหนกายกับใจอยู่ตรงนั้น

สติคืออะไร สติคือเราสามารถรวบรวมเอากายกับใจมาอยู่ในที่เดียวกัน เราทำได้ไหม คนส่วนใหญ่กายอยู่ที่หนึ่ง ใจอยู่ที่หนึ่ง เป็นอย่างนี้ตลอดเวลา เช่น ขณะนั่งฟังธรรม ใจคิดไปถึงไหนก็ไม่รู้ หลายคนขณะฟัง หูฟัง แต่ใจคิดถึงเรื่องอื่น มันถึงขนาดนี้ ฟุ้งกันเต็มห้อง เพราะเราไม่ค่อยอยู่กับปัจจุบัน บางทีขณะฟังเทศน์อยู่แท้ ๆ ก็ยังคิดคำนึงขึ้นมาทันทีเลยไม่น่าจะใช้นะพระอาจารย์ แล้วมันยังไปในอนาคตอีก เราสามารถฟังโดยไม่มีเสียงในหัวได้ไหม ตระหนักรู้อยู่กับปัจจุบันขณะได้หรือไม่

บางคนพระเทศน์จบ ในประโยคนั้นแกคิดเชื่อมต่อโยงไปถึงความรู้ที่เคยอ่านเคยพบมา หลุดไปในอดีตอีก เพราะฉะนั้นคนจำนวนมากไม่ได้อยู่กับปัจจุบัน หลุดไปอดีตบ้าง และนั่นเป็นสาเหตุให้เราเข้าสู่ความทุกข์มาก ฉะนั้นเรามาฝึกให้อยู่กับปัจจุบัน

ถ้ากายของเราอยู่ที่ไหน ก็ให้ใจของเราอยู่ที่นั่นด้วย ทุกเรื่องที่เกิดขึ้นทุกกิจที่ทำ ทุกคำที่พูด ทุกครั้งที่เคลื่อนไหวอิริยาบถ สติของเราอยู่กับกายของเรา จะรวมเป็นเนื้อเดียวกัน เราจะตระหนักรู้อยู่ตลอดเวลา ผิวพรรณก็เกิดความผ่องใสขึ้นโดยอัตโนมัติ

เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะจิตเขาไม่เครียด พอจิตไม่เครียด จิตนั้นจะเบิกบาน พอจิตเบิกบานมันก็จะส่งผลถึงร่างกาย ทางกายแพทย์ก็เรียกว่าสารเอนดอร์ฟินหลั่งออกมา ก็ทำให้เรารู้สึก กระฉับกระเฉง กระชุ่มกระชวยความคิดเป็นระเบียบ แล้วเวลาจะพูด จะทำอะไรก็จะโล่งไปหมดไม่ค่อยติดขัด เป็นธรรมชาติของมัน เหมือนรถที่วิ่งขึ้นทางด่วนแล้วจะวิ่งฉิวไปข้างหน้าตลอดเวลา เพราะเรายู่กับปัจจุบัน นี่เป็นอานิสงส์ที่จะได้รับชัดเจนมาก เราไม่ป่วยด้วยโรคนอนไม่หลับ ไม่ป่วยด้วยโรคกังวล ไม่ป่วยด้วยโรคเจ็บปวดกับอดีต

เมื่อเรายู่กับปัจจุบัน ขณะจิตเราเป็นจิตปัจจุบัน อดีตเข้าไม่ถึงแล้วความทุกข์เมื่อสิบปี ยี่สิบปี สามสิบปีก็เข้าไม่ถึงตัวเรา ความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตก็ไม่ถึงตัวเรา เพราะมีแต่ที่นี้และเดี๋ยวนี้ มีแต่ปัจจุบันขณะพอเรามีแค่นี้ เราก็จะไม่พะวงถึงเรื่องอนาคต คือมีแต่ปัจจุบัน พอมีแต่ปัจจุบันผิวพรรณก็ผ่องใส

มีคนไปถามพระพุทธเจ้าว่า ทำไมผิวพรรณของท่านจึงผ่องใส ทำไมพระสงฆ์สาวกจึงผ่องใส และมีคนไปถามพระสารีบุตรว่าทำไมพระคุณเจ้าผิวพรรณจึงผ่องใส ทำไมพระสงฆ์สาวกจึงผ่องใส และพระสารีบุตรจึงตอบด้วยพระสูตรของพระพุทธเจ้าว่า อย่าหวนคำนึงถึงความหลัง อย่ามัวกังวลถึงอนาคต แต่ให้อ่อนจืดอยู่กับปัจจุบัน ผิวพรรณจึงผ่องใส นี่คือการประการที่สอง วรรณะ

๔.๔.๓ ความไม่มีโรค พระพุทธเจ้าสอนว่า^{๑๑} ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง เพราะคนเราตั้งแต่เกิดมาก็มีโรคประจำตัวอยู่แล้ว เซลล์ทุกตัวเกิดจาก ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งเป็นวัตถุธาตุ วัตถุธาตุนั้นแลเป็นที่ตั้งเป็นบ่อเกิดของโรคนานาชนิด นอกจากโรคจากเซลล์แล้ว โรคอันหนึ่งซึ่งหมอแผนปัจจุบันค้นไม่พบคือ โลก โกรธ หลง มีหมอก็คือพระพุทธเจ้าองค์เดียวค้นพบและรักษาให้หายได้เด็ดขาด และวิชานั้นยังสอนกันมาตราบเท่าทุกวันนี้

ที่แรกต้องหัดนั่งกำหนดจิตให้รู้เรื่องของจิตก่อน เพราะจิตเป็นที่เกิดของโรคนานาชนิด ถ้าไม่รู้เรื่องของจิตโรคเกิดขึ้นก็ไม่รู้ และไม่ทราบจะรักษากันที่ไหน จึงตั้งสติ กำหนดให้รู้จักจิตของตนว่า คิดดี คิดร้าย หยาบและละเอียดอย่างไร ให้เห็นจิตของตนอยู่ทุกขณะ

การรู้ตัวอยู่อย่างนี้เป็นความรู้ที่ดีมีประโยชน์ ดีกว่าไปรู้เรื่องคนอื่นสิ่งอื่น นี้พระพุทธเจ้าสอนปฐมพยาบาลโรคมีอยู่แล้วทุกคน แต่ไม่รู้จักรักษา และไม่เข้าใจว่าตนเป็นโรค จนโรคกำเริบเต็มที่แล้ว จึงรู้จักว่าตนมีโรค หมดหนทางที่จะรักษาให้หายแล้ว

เราแสวงหาปัจจัยสี่ก็เพื่อสงเคราะห์โรคทางกายทั้งนั้นแท้จริงตัวคนเราแต่ละคนได้ปลูกโรงพยาบาลสองเสา พากันสงเคราะห์อยู่ตลอดเวลา และเป็นผู้อำนวยการเองด้วย ความไม่สบายเรียกว่าไข้ นับแต่ปวดหัวเป็นไข้ ปวดท้อง เป็นหวัด ไอ แม้ที่สุดหิวโหยอยากอาหาร เจ็บหนักเจ็บเบา ก็เรียกว่าเป็นไข้ ผู้อำนวยการต้องตรวจต้องรู้ด้วยตนเองทั้งนั้น แล้วก็บำบัดเยียวยาบำรุงรักษาถ่ายเทด้วยตนเองเป็นนิตย์

เครื่องนุ่งห่มปกปิดร่างกาย ที่อยู่ที่นอนที่อาศัย ที่เราแสวงหามา ก็เพื่อสงเคราะห์การไข้ทั้งนั้น และสงเคราะห์ทุกวันทุกเวลาเสียด้วย โรคชนิดนี้มีอยู่ประจำโลกก่อนแต่ เรายังไม่เกิด บิดามารดาปู่ย่าตาทวดของเราก็เคยมานอนอยู่โรงพยาบาล(โลก)นี้ก่อนแล้ว ลูกหลานของเราเกิดมาก็จะมานอนโรงพยาบาลนี้อีกไม่มีที่สิ้นสุดสักที

วิชาแพทย์เรียนไปเถิด เรียนไปเท่าไรก็ไม่รู้จักจบ คนไข้ก็รักษากันไปเถิด ไม่รู้จักหมดสักที ผู้สงเคราะห์ก็สงเคราะห์เรื่อยไป トラบใดโรงพยาบาลและคนไข้ยังมีอยู่ ผู้สงเคราะห์ก็สงเคราะห์กันเรื่อยไป เจ็บหัวปวดท้องเป็นไข้หวัด เป็นต้น เป็นโรคเกิดจากกาย

๑) โรคทางใจเป็นโรคเรื้อรังรักษาหายได้ยาก ส่วนโรคอีกชนิดหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นที่ใจ เมื่อเกิดขึ้นในใจของใครแล้ว จะต้องป่วยถึงแก่ความตายหรือเจียนตายไม่แพ้โรคที่เกิดขึ้นที่กาย โรคที่ว่านี้ได้แก่ รากะ โทสะ โมหะ หรือโลก โกรธ หลง เป็นต้น เป็นโรคเรื้อรังรักษาหายได้ยาก แม้แพทย์ชั้นเยี่ยมในโลกนี้ ก็อาจมีโรคที่ว่านี้ประจำอยู่ในตัวทุก ๆ คน ไม่มากก็น้อย

โรครากะ รากะคือ ความใคร่ ทำให้จิตใจกระสับกระส่าย กระจายในอารมณ์ที่ตนใคร่ จึงไม่สบาย ชื่อว่าเป็นโรครากะ ต้องสงเคราะห์เพื่อให้บรรเทาเบาบาง ด้วยการให้ตาเห็นรูป หูฟังเสียง

^{๑๑} หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี, นิตยสารธรรมลีลา, ฉบับที่ ๑, (๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๔), หน้า ๓๖.

จุมุกตมกลืน ลิ้นชิมรส กายสัมผัสแตะต้องของที่น่ารักใคร่พอใจ ที่เรียกว่า กามคุณ ๕ เป็นการ สงเคราะห์โรคราคะ

โรคโลภะ คือ ความอยากได้ไม่มีขอบเขต อันเป็นเหตุให้จิตเดือดร้อนในความไม่อิ่มไม่พอ มีมากมีน้อยก็ยังพร่องอยู่เสมอ จึงชื่อว่าเป็นโรคโลภะ ต้องสงเคราะห์ให้บรรเทาเบาบาง ด้วยการให้ วัตถุสิ่งของที่โรคต้องการ มีเงินทองข้าวของ เป็นต้น

โรคโกรธ โกรธ คือ ความคิดประทุษร้ายบุคคลหรือวัตถุที่ตนไม่พึงพอใจ เพื่อให้บุคคล หรือวัตถุนั้นฉิบหาย เมื่อทำลายตามประสงค์แล้ว โกรธก็ค่อยบรรเทาเบาบางลง ฉะนั้น การผ่อนปรน จึงเป็นการสงเคราะห์โรคโกรธ

โรคโมหะ โมหะ คือ ความไม่รู้จักผิดไม่รู้จักถูก ดีหรือชั่ว สิ่งที่ดีหรือไม่ควร ต้องอาศัย ดวงประทีปคือปัญญา ถ้ามีการพิจารณาหรือพิจารณา ก็จะเป็นเครื่องบรรเทาเบาบางลงไปได้ ฉะนั้น การตรึกตรองหาเหตุผลในสิ่งนั้น ๆ ก็ดี หรือผู้ฉลาดให้คำแนะนำตักเตือนก็ดี จึงเป็นวิธีสงเคราะห์โรค โมหะอย่างหนึ่งโรคทางใจ ถ้าเป็นพอประมาณก็ยังไม่ประโยชน์ให้เกิดได้

โรคราคะและโรคโลภะ หากเกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ คนเราแต่พอประมาณ และ สงเคราะห์สมควรแต่สภาวะของตน ๆ แล้ว กลายเป็นโรคก่อตัวสร้างโลกอันนี้ ให้เป็นปีกแผ่นแน่นหนา ยังโลกอันนี้ให้เจริญถาวรไปนิรันดร

โรคโกรธ เป็นโรคร้อนและน่ากลัวมาก หากเกิดขึ้นในจิตใจของใครแล้ว ถ้าพอประมาณ นำไปใช้ในกิจการที่พอเหมาะพอสม ก็ยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้ แต่ถ้าเกิดขึ้นอย่างรุนแรงแล้วก็จะ นำความฉิบหายให้ทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น หรือส่วนรวมอย่างมากมาย

โรคโมหะ เป็นโรคที่มีตมมาก ถ่วงความเจริญก้าวหน้าทั้งแก่ตนและคนอื่น

โรคทั้งหลายที่บรรยายมาแล้วนั้น ถ้าเป็นมากจนผิดปกติธรรมดาเขาเรียกกันว่า “บ้า” ดังเราเคยได้ยินเขาพูดกันเสมอ ๆ ว่า คนนั้นบ้ากาม คนนั้นบ้าโลก คนนั้นบ้าโกรธ บ้าหลง เป็นต้น ตก ลงว่าหากเป็นถึงขั้นเป็นบ้าแล้วหมดหวัง แก้ไขยาก

โลกเป็นโรงพยาบาลของสัตว์ป่วยทางกายและทางใจ

โลกทั้ง ๓ ได้ชื่อว่า เป็นโรงพยาบาลของสัตว์ผู้ยังป่วย ด้วยโรคทางกายและใจ สัตว์ผู้ยังป่วยอยู่ในโรงพยาบาลใหญ่ (โลก)หลังนี้ ผู้เกิดอยู่ในครรภ์ได้ชื่อว่ามีอนอยู่ในห้องพิเศษ จำต้องให้หมอ พิเศษ(คือมารดาบิดา)รักษาเป็นพิเศษ คลอดออกมาแล้วมานอนอยู่ในอ้อมในเปลหรืออยู่ในบ้านใน เรือน ได้ชื่อว่ามีอนอยู่ในห้องพักฟื้น หมอและยาที่ต้องใช้ให้พอเหมาะแก่คนไข้ที่พักรักษา

พระพุทธเจ้าทรงเป็นแพทย์ทางใจ กายเกิดจากวัตถุธาตุ มีดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นต้น เมื่อ โรคเกิดขึ้นที่วัตถุธาตุ ซึ่งมันอาจขาดธาตุอะไรสักอย่าง ครั้นหมอพิสดารรู้สมุฏฐานความเป็นจริงแล้ว ก็ ต้องรักษาด้วยการเพิ่มธาตุนั้น ๆ ส่วนจิตเป็นสภาวะธรรมอันหนึ่งเกิดขึ้นแล้วดับพร้อมกับอารมณ์นั้น ๆ ซึ่งมีธาตุรู้เป็นผู้ยินรู้ จิตจะเกิดโรคชนิดใดต้องอาศัยอารมณ์เป็นเครื่องวัด

ฉะนั้น หมอธรรมดาซึ่งไม่มีความรู้ ไม่ฉลาดในอารมณ์ นั้น ๆ แล้ว ไม่สามารถจะรักษาโรคทางใจได้ พระพุทธเจ้าของเรา พระองค์เป็นแพทย์ผู้วิเศษ ใช้ธรรมโอสถเป็นยารักษาโรคได้อย่างเด็ดขาด หายแล้วไม่กลับเกิดอีก ถึงอมตะ ดับทุกข์ร้อนถอนอาลัยไม่กังวล เพราะพระองค์ทรง รู้แจ้งในตำแหน่งที่มาของโรคใจได้ทุกประการ และวางยาวิเศษอันได้นามสมัญญาว่า “มรรค ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา” ให้เหมาะกับโรคนั้น ๆ

ยาวิเศษที่ใช้รักษาโรคทางใจ เพื่อสะดวกแก่การรักษาโรคนั้น ๆ ท่านได้จัดยาไว้เป็นพิเศษเพื่อรักษาโรคนี้ ๆ โดยเฉพาะมีดังนี้คือ

โรคราคะ ทำให้จิตใจน้อมเอนเอียงไปในความกำหนัด รักใคร่ ไม่ว่าจะเห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู เป็นต้น ย่อมเห็นเป็นของน่ารักใคร่น่าพอใจ ทำให้เกิดความกำหนัด ยินดีทั้งนั้น ท่านให้ใช้ยาชื่อ “อสุภะ” เห็นเป็นของปฏิกุลพึงเกลียดหรือเห็นเป็นเหตุก่อให้เกิดทุกข์ เป็นต้น

โรคโลภะ เมื่อความทะยานอยากได้ไม่รู้จักพอ เพราะไม่เห็นคุณค่าแห่งการแจกจ่าย แบ่งปันให้แก่คนอื่นฉะนั้น ท่านจึงสอนให้รักษาด้วย “การให้ทาน” เมื่อทำทานไปแล้ว ผู้ที่ได้รับทาน จะแสดงความขอบใจและดีใจ อาจทำการอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งตอบแทนจนเป็นที่พอใจ แล้วจะเห็นคุณค่าของการทำทานอันล้ำค่า หรือเห็นสมบัติทั้งหลายในโลกนี้ มิใช่ของตนคนเดียว แต่เป็นของสาธารณะ เพียงเปลี่ยนมือกันใช้เท่านั้น ตายแล้วทุกคนต้องทอดทิ้งไว้ในโลกนี้ด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีใครเอาติดตัวไปด้วย นอกจากบาปและบุญเท่านั้น ๆ

โรคโกรธ คิดแต่แ่งทำลาย หมายถึงโทษความผิดของผู้อื่น โดยมีได้ทบทวนคิดถึงความดี มีประโยชน์ของเขาบ้าง ความชั่วหรือความผิดมีนิดเดียว ก็สร้างให้มากทวีขึ้น หรือแม้ความชั่วความผิดของคนอื่นเขาไม่มีเสียเลย แต่เราไปสร้างขึ้นเองด้วยความไม่พอใจของเรา จึงเป็นโรคที่ร้ายแรงมาก อาจสร้างนรกไว้บนสวรรค์ก็ได้ เป็นการทำความเดือดร้อนให้แก่คนอื่นโดยเฉพาะ ท่านจึงสอนให้วางยาเย็นคือ “ความเมตตา” ประรณาให้คนอื่นมีความสุขจนเห็นโทษในการทำความเดือดร้อนให้แก่คนอื่น

ทุกคนเกิดมามีกิเลสประจำตัวอยู่แล้ว ไม่มากก็น้อยและทุกคนก็เกลียดทุกข์ ประรณาสุขด้วยกันทั้งนั้น จึงประกอบแต่สิ่งที่เห็นว่าดี ถูกต้อง อันจะนำความสุขมาให้ แต่เพราะกิเลสยังมีประจำใจอยู่ จึงอาจมีผิดบ้างบางกรณี

ฉะนั้น หากจะโกรธใครคนอื่น จงคิดถึงเจตนาของเขา หรือประมวลความผิดความชั่วของเขา เท่าที่เราจะประมวลได้ เอาจานความดีของเขาเท่าที่เราจะประมวลได้เหมือนกัน ถ้าหากความดีของเขายังเหลือ เป็นอันใช้ได้ อย่าพึงโกรธเขาก่อนเลย แล้วก็อย่าลืมหาความผิดหรือความชั่วของเรา มาลบความดีของเราด้วย ว่าจะได้ผลลัพธ์อย่างไร

โรคโมหะ ความคิดผิด เห็นผิด เป็นเหตุให้กระทำผิด พุคผิดจากความจริง โดยเห็นผิดเป็นถูก เห็นดีเป็นชั่ว เป็น ต้น อันเป็นเหตุให้กิจการนั้นๆ ไม่สำเร็จลุล่วงไปได้เท่าที่ควร เหมือนกับปลา

ติดอวนหรือนกติดข่าย มีแต่จะนำความฉิบหายมาให้แก่ตนเองเดียว ต้องรักษาด้วยยา คือ “สุตตะ” หมั่นได้ยินได้ฟัง และไต่ถามไตรตรองบ่อย ๆ

นอกจากยาแต่ละขนานที่ท่านจัดไว้สำหรับบำบัดโรคแต่ละประเภทดังกล่าวมาแล้ว ท่านยังได้ให้ยาเพื่อบำบัดโรคนานาชนิดและโรคที่อาจแทรกแซงอย่างมาก อันได้แก่ พระกัมมัฏฐาน ๔๐ (ดังมีพิสดารอยู่แล้วในที่นี้ ๆ)

คนที่เป็นโรคใจที่รักษาไม่หายเพราะเคยชินกับโรคนั้นแล้วใจเป็นนามธรรม โรคที่เกิดขึ้นก็เป็นนามธรรม ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทรงฉลาดในนามธรรมอย่างเยี่ยม จึงรู้จักและจัดยาคือธรรมโอสถอันเป็นนามธรรมไว้รักษาให้ถูกต้องและหายได้เด็ดขาด หายแล้วกลับไม่ได้มาเกิดอีกต่อไป พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายท่านหายจากโรคทางใจ ด้วยยารักษาดังกล่าวมาแล้ว

ท่านมองดูพวกเรา ผู้กำลังมีโรคกำเริบอยู่ ด้วยความเมตตากรุณา จึงได้ประทานยา และตำรารักษาไว้ให้พวกเรา เพื่อจะได้นำมาใช้ต่อไป แต่นั่นแหละคนเคยเป็นโรคเรื้อรังมาแต่เกิด จะตายก็ไม่ตายจะหายก็ไม่หาย ชีวิตของเขาเคยชินกับโรคชนิดนั้นเสียแล้ว

พุทธภาษิตที่ว่า “อโรคยา ปรมา ลาภา” ความไม่มีโรค เป็นลาภอย่างยิ่ง เขาจะไม่รู้เสียเลยเพราะความไม่มีโรคเขาไม่เคยเห็นไม่เคยได้ เขาเคยได้เคยเห็นแต่ความมีโรคตลอดกาล ฉะนั้นจึงยากที่จะให้เขาเหล่านั้นรักษาโรคดังกล่าวให้หายได้ หรือถ้าโรคนั้นหายจากกายจากใจเขาแล้ว เขาอาจอยู่ไม่สุขก็ได้

บุคคลผู้มีโรคราคะแสดงออกมาภายนอก ด้วยการขับร้องเปลือยเปลือย คนผู้มีโรคชนิดเดียวกันได้ฟังแล้วชอบใจ บางคนเลยถือเอาการของโรคนั้นเป็นอาชีพไปก็มี แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นอาการร้องไห้ของผู้เป็นโรคราคะ เมื่อมันแสดงพิษออกมาด้วยการพ้อรำ ยักคิ้ว ยักไหล่ ยกเท้า ยกมือทั้งซ้ายทั้งขวา ทำอย่างบุคคลผู้เฝ้าเจ้าสิ่งพระพุทธรูปเจ้าตรีศิวา เป็นอาการของคนบ้า

แต่มีโรคชนิดเดียวกันผู้เห็นเข้าแล้วเป็นเรื่องน่าสนุก หัวเราะกันใหญ่ บางทีถึงกับยอมสละเงินทองจ้างดูการหัวเราะ ซึ่งเป็นอาการหนึ่งของการแสดงออกของโรคราคะ พระพุทธเจ้าตรัสอาการนั้นว่า เหมือนกับอาการของทารก

รักษาโรคใจได้ จึงมีลาภอย่างยิ่งในความไม่มีโรค มนุษย์สัตว์ในโลกนี้ เกิดมาเป็นผู้ป่วยด้วยกันทุกคน เป็นไข้โรคเกิดแต่กายแต่ใจทั้งนั้น และทุกคนเกิดมาได้ชื่อว่าพากันมาพยาบาลรักษาไข้ของตน ๆ ผู้รักษาโรคใจยังไม่หายตายไปเหมือนกลับบ้านเก่า แล้วเกิดมาใหม่ เหมือนกลับมานอนโรงพยาบาลอีก เป็นทุกข์เดือดร้อนอยู่ตลอดกับตลอดกาล

ท่านผู้ที่หายจากโรคอันเกิดจากใจได้แก่ ผู้สิ้นกิเลสแล้ว ถึงแม้โรคในกายของท่านจะยังปรากฏอยู่ ก็เป็นแต่อาการความรู้สึก หาได้ทำใจของท่านให้กำเริบไม่ เพราะโรคใจของท่านไม่มีแล้ว สมุฏฐานคืออุปทานของท่านได้ถอนหมดแล้ว ท่านจึงมีความสุขและได้ลาภอย่างยิ่งในความไม่มีโรค

ขันธ ๕ เป็นภระอย่างยิ่ง สังขารมี ๒ คือ รูปสังขาร ได้แก่กายอันก่อปรด้วยธาตุสี่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ๑ สังขารนาม ได้แก่ ความคิดปรุงแต่ง อากาของจิต ๑ สังขารทั้ง ๒ นี้เป็นที่ตั้งของโรคดังกล่าวแล้ว ถ้ากายไม่มีความเจ็บไข้ปวดหัวเจ็บท้อง เป็นต้น ก็ไม่มี เย็นร้อน และสัมผัสต่าง ๆ ต้องมากระทบที่กายนี้ทั้งนั้น

เมื่อกายนี้เกิดมาแล้ว ถ้ายังพยาบาลเลี้ยงตัวเองไม่ได้ ต้องอาศัยผู้อื่น เมื่อเติบโตมาแล้ว ต้องเป็นผู้อำนวยความสะดวก แล้วยังรับภาระเป็นผู้อำนวยความสะดวกของคนอื่นต่อไป วนเวียนกันอยู่อย่างนี้ ไม่มีที่สิ้นสุดลงได้ จึงสมกับพุทธภาษิตว่า “ภารา หเว ปญจกฺขนฺธา” ปัญจขันธเป็นภระจริง ๆ

สังขารเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ เมื่อระงับสังขารได้ย่อมอยู่เป็นสุข

ส่วนสังขารนาม คือ ความคิดปรุงแต่งอันสืบเนื่องมาจาก อายุตระทั้ง ๖ มีตา เป็นต้น เมื่อสัมผัสกับรูปเข้าแล้วทำให้คิดปรุงแต่งไปในอารมณ์ทั้งที่ชอบและไม่ชอบ ถ้าอารมณ์ที่ชอบก็เกิดความเพลิดเพลินเป็นโรคราคะ ถ้าปรุงแต่งไปในอารมณ์ที่ไม่ชอบก็เกิดความโทมนัส เป็นทุกข์กลุ่มใจให้เกิดโรคโทสะ

สังขารทั้งสองนี้เป็นบ่อเกิดเป็นที่ตั้งของทุกข์ทั้งปวง สมกับพุทธภาษิตว่า “สงฺขารา ปรมมา ทุกฺขา” สังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง ทุกข์อื่นใดในโลกนี้จะทุกข์แสนทุกข์สักเท่าไร ก็ไม่พ้นไปจากสังขาร ต้องมารวมลงที่สังขารนี้แห่งเดียว จึงได้ชื่อว่าเป็นทุกข์ ยิ่งถ้าหาสังขารไม่ได้แล้ว ทุกข์จะมีมาแต่ไหน

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “เตสํ วุปฺสโม สุโข” เมื่อสังขารเหล่านั้นระงับหมดแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข ดังนี้

ธรรมโอสถ คือการพิจารณาสังขาร ให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายที่ท่านเป็นโรคทางจิต ท่านก็มารักษาที่โรงพยาบาลใหญ่ (คือโลกนี้) และเป็นผู้อำนวยความสะดวกในโรงพยาบาล (คือตัวของท่าน) เองใช้พุทธตำราและยาธรรมโอสถ ด้วยการเพ่งพิจารณาสังขารทั้งสองนั้นให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

ดังพระสงฆ์ท่านบังสุกุล หรือชักอนิจจาตพว่า “อนิจจา วตตสงฺขารา อุปาทย ธมฺมิโน” เป็นต้น ซึ่งมีความว่า สังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง เกิดขึ้นมาแล้วเป็นธรรม อธิบายว่า สังขารรูปเกิดขึ้นมาก็เป็นธรรมสังขารนามเกิดขึ้นมาก็เป็นธรรม เพราะมันเกิดเองเป็นเองตามเหตุปัจจัยของมันต่างหาก เราจะบังคับให้มันเกิดเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามชอบใจของเราไม่ได้ เช่น ให้เราเกิดมามีรูปสวย ๆ รวยทรัพย์ มาก ๆ ดังนี้ เป็นต้นไม่ได้

เหตุปัจจัยมันทำไว้อย่างไร มันก็เกิดเป็นขึ้นมาด้วยพลัง ของเหตุปัจจัยนั้น ๆ และเหตุปัจจัยนั้นก็ดี ความเกิดขึ้นของสังขารนั้นก็ดี มันก็เป็นธรรมด้วยเหตุผลของมันเองอยู่แล้ว

บทต่อไปว่า “อุปชิตวา นิรุชชนติ” เมื่อสังขารทั้งหลาย เหล่านั้นเกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ก็เป็นธรรมอีกเพราะธรรมตามันต้องเป็นไปอย่างนั้น สังขารรูปเกิดมาไว้สำหรับ ครอบงำสรรพโรคทั้งปวง อันจะพึงเกิดขึ้นที่รูปก็เป็นหน้าที่ของรูป สังขารนามผู้อยู่อาศัยในรูปมีหน้าที่จะต้องรับรู้ และอำนวยความสะดวกให้เขาพยาบาลกันเอง ก็บัญชาไปตามหน้าที่ จะหายหรือตาย ก็เป็นการศึกษาไปในตัว

เมื่อจิตไม่เข้าไปยึดถือเอาเป็นตนเป็นตนของของตนแล้ว จิตก็จะเป็นทุกข์ ภายจะเจ็บจะไข้ แม้จะแตกดับไปมันก็เป็นตามสภาพของกาย ซึ่งจำจะต้องเป็นไปอย่างนั้น

รักษาโรคใจได้จึงไม่ต้องกลับมาอนโรพยาบาลในโลกอีก ส่วนนามสังขารเมื่อมาอาศัยรูปนี้อยู่ ก็ต้องทำงานตามหน้าที่ของผู้อาศัยคนอื่น เช่น รับรู้สัมผัสในอายตนะ ๖ สิ่งการในหน้าที่นั้น ๆ เป็นต้น พร้อมกันนั้น เมื่อใจยังไม่บริสุทธิ์พอ โรคทั้งหลายมีโรคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นโรคเหล่านี้ จิตจะต้องเป็นผู้อำนวยความสะดวก รักษาเองด้วยธรรมโอสธเท่านั้น ยาอื่นไม่มีหวังหาย

นามสังขารเป็นของไม่มีรูปร่าง จึงต้องวางยาธรรมโอสธ อันเป็นนามธรรมเช่นเดียวกัน ด้วยการยกโรคเหล่านั้นมาพิจารณาให้เห็นมูลฐานที่เกิด เช่น ราคะเกิดจากรูป เพราะความเข้าไปยึดเอาว่าเป็นของสวยงาม น่ารักน่าใคร่ เป็นต้น แล้วตั้งอยู่บนความปรุงแต่งในรูปนั้นและสลายดับไป เพราะมาพิจารณาเห็นสภาพตามเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ดังนี้ เป็นต้น จึงจะหายได้เด็ดขาด และเมื่อหายแล้ว ไม่ต้องกลับมาอนโรพยาบาลใดๆอีกต่อไปในโลกนี้

ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง เมื่อมารู้สึกตัวว่าตัวของเรายังเป็นคนไข้เพราะโรคเกิดขึ้นที่กายและใจอยู่แล้ว พึงเห็นโทษแห่งโรคนั้น ๆ แล้วพากันเยียวยารักษา ด้วยการรักษาดังแสดงมาแล้ว ก็จะเป็นผู้หายจากโรค เป็นลาภอย่างยิ่งในชีวิตนี้ สมกับพุทธภาษิตว่า “อโรคยา ปรมา ลาภา” ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง

๔.๔.๕ ศีล ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวม๑- ปาณาติบาต ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดปาณาติบาต ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมอทินนาทาน ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดอทินนาทาน ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมกาเมสุมิฉฉาจาร ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดกาเมสุมิฉฉาจาร ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมมุสาวาท ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดมุสาวาท ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมปิสุณาวาจา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดปิสุณาวาจา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมผรุสวาจา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดผรุสวาจา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมสัมผัปปลาปะ ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดสัมผัปปลาปะ ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมอภิขณา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดอภิขณา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมพยาบาท ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดพยาบาท ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมมิฉฉาทิฎฐิ ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วง

ละเมียดมีฉภาทิฎฐิ^{๑๒} คือ ข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงามมีความปกติสุข เพื่อประโยชน์ขั้นพื้นฐานคือความสุขและไม่มี การเบียดเบียนกันในสังคม

ประโยชน์ของศีลในขั้นพื้นฐานคือทำให้กาย วาจา ใจ สงบไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ทำให้สามารถที่จะทำให้จิตสงบได้ง่ายในการทำสมาธิ ในระดับของบรรพชิต ศีลจะมีจำนวนมาก เพื่อกำกับให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรสามารถครองตนในสมณภาวะได้อย่างสมบูรณ์ และเอื้อต่อการประพฤติพรหมจรรย์ในขั้นสูงต่อไปได้

ศีลมีหลายชั้นหลายระดับ จัดแบ่งได้ ๕ ประเภท ดังนี้

๑) ศีล ๕ หรือเบญจศีล เป็นศีลขั้นพื้นฐานของศีลทั้งปวง กล่าวคือ ศีลทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นศีลของอุบาสก อุบาสิกา สามเณร หรือพระภิกษุ ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งศีล ๕ ข้อนี้ กำหนดเป็นศีลสำหรับผู้ครองเรือนทั่วไปควรรักษา เป็นศีลที่ควรรักษาให้เป็นปกติ

ศีลห้า ประกอบด้วย ๑.เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทั้งปวง รวมถึงการทำร้ายสัตว์หรือมนุษย์

๒.เว้นจากการลักทรัพย์ เอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ๓.เว้นจากการประพฤตินิन्दในกามทั้งหลาย ๔.เว้นจากการพูดเท็จ คำหยาบ หรือพูดส่อเสียด ๕.เว้นจากการดื่มน้ำเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๒) ศีล ๘ (อัฐศีล) เป็นศีลที่มีพื้นฐานมาจากศีล ๕ เน้นการไม่เสพกาม การรับประทานอาหารจำกัดเวลา การหัดลดละการหาความสุขจากสิ่งบันเทิงหรือเครื่องปรนเปรอความสุขทางประสาทสัมผัสและการงดใช้เครื่องนุ่งนอนพุกหุหุระเป็นการฝึกฝนตนให้รู้จักที่จะมีชีวิตที่เป็นอิสระได้มากขึ้น สามารถอยู่ดีมีสุขได้โดยไม่ต้องพึ่งพาหรือขึ้นต่อวัตถุภายนอกมากเกินไป

๓) ศีล ๑๐ (ทศศีล) เป็นศีลสำหรับเด็กและเยาวชนที่บวชเป็นสามเณรสมาทานรักษาเป็นประจำ คำว่า สามเณร แปลว่า เหล่ากของสมณะ หมายถึง เด็กและเยาวชนผู้ศึกษาอบรมตามหลักไตรสิกขา เพื่อเตรียมเป็นพระภิกษุเมื่อมีอายุครบอุปสมบทตามพระวินัยกำหนด

๔) ศีล ๒๒๗ หรือสิกขาบท ๒๒๗ เรียกว่า ศีลของพระภิกษุ เป็นพระวินัยพุทธบัญญัติในส่วนที่เป็นกฎเกณฑ์ข้อห้ามสำหรับบุรุษผู้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาที่ต้องรักษาโดยเคร่งครัด เพื่อดำรงความเป็นพระภิกษุ

๕) ศีล ๓๑๑ หรือสิกขาบท ๓๑๑ เรียกว่า ศีลของพระภิกษุณี เป็นพระพุทธรูปบัญญัติในส่วนที่เป็นข้อห้ามสำหรับสตรีผู้อุปสมบทเป็นพระภิกษุณีที่ต้องรักษาโดยเคร่งครัด เพื่อดำรงความเป็นพระภิกษุณีศีลจึงเป็นหลักการที่จะทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

^{๑๒} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๐/๖๐-๖๑.

๙. เวยยาวัจจะ = ขวนขวาย ในการทำประโยชน์

๑๐. ทาน = การสละทรัพย์ให้คนอื่น

ซึ่งถ้าพิจารณารายละเอียดข้างต้นนี้ ในพรหมจรรย์ ๑๐ ข้อดังกล่าว ให้นึกไว้อยู่เสมอว่า ความมุ่งหมาย ของการประพฤติพรหมจรรย์คือการตัดโลกีย์ ซึ่งก็คือ ให้ตัดเชื้อใยในทุกสิ่งทุกอย่าง โดยเฉพาะในเรื่องของกามารมณ์ และในทุกชั้นจะมีการรักษาศีล การปฏิบัติธรรมควบกันไป เป็นระยะ ๆ

พรหมจรรย์ขั้นต้นคือการถอนความห่วงใยในพัสดุ ของนอกตัวสละให้คนอื่นไป วิธีนี้ เรียกว่า ทาน แต่ไม่ใช่หมายถึงให้จนหมดตัว แต่ให้บั่นทอนความมัวเมาติดพันลง ส่วนปัจจัยเครื่อง จับจ่ายดำรงชีพไม่ห้าม และนอกจากตัดจากตัวให้ไปแล้ว ยังช่วยขวนขวาย ทำประโยชน์ให้คนอื่นด้วย หรือที่เรียกว่า เวยยาวัจจกรรม ส่วนในการรักษาเบญจศีล เป็นการตัดทางที่จะกอบโกยเอาพัสดุของ โลกมาเป็นของตนในทางมิชอบ ในขั้นนี้ ปัญหาทางกาม ยังไม่ตัดขาด เพียงแต่ ไม่ทำผิดประเวณี เช่น ไปทำชู้ กับชายหญิงต้องห้าม

พรหมจรรย์ชั้นกลาง เป็นการปฏิบัติ พรหมจรรย์ขั้นต้นให้เข้มงวดยิ่งขึ้น เช่นการ เสียสละในขั้นต้นนั้นเพียงให้ของ ให้แรงงาน แต่พอมานะชั้นกลาง ให้เมตตา ซึ่งการแผ่เมตตาในขั้นนี้ เรียกว่า อปัมัญญา คือ ปรารถนาให้สรรพสัตว์ มีความสุขความเจริญ ไม่เลือกหน้า ไม่ว่าผู้นั้น สัตว์ นั้น จะเป็นมิตร หรือศัตรู

ส่วนทางกามารมณ์ ทานวางไว้ ๒ ประเด็นคือ ผู้ถือบวช ให้เว้นเสพเมถุนเด็ดขาด (เมถุนวิริติ) ส่วนผู้ครองเรือน ให้เว้นจากการร่วมหลับนอน กับหญิงอื่นแต่จะหลับนอน กับภรรยา หรือ สามีของตน ก็ได้ (สทาสันโดษ)

พรหมจรรย์ขั้นสูง ต้องปรารถนาความเพียร ซึ่งความเพียร ในขั้นนี้ หมายถึงความเพียร พยายาม ที่จะละกิเลส เช่น นิ่งสมาธิ เติบงกรรม พังธรรมะ พิจารณาธรรมะ หมายความว่า ต้องใช้ เวลาของชีวิตแทบทั้งหมดในการทำ ความเพียร เพื่อตัดกิเลส ทางด้านกามารมณ์ ต้องตัดขาดทั้งหมด ต้องถือศีลอย่างน้อย คือศีลอุโบสถ และประการสำคัญ คือต้องบำเพ็ญมรรคแปด ทรงมรรคแปด นี้ แหละ ที่จะทำให้บรรลุ โลกุตระภูมิ

พรหมจรรย์รวบยอด พรหมจรรย์ ข้อที่ ๑๐ มิได้จัดไว้ในขั้นใดขั้นหนึ่ง เพราะเป็นข้อรวบ ยอด หมายถึง ความสำเร็จ ในอริสสิกขา ๓ แล้ว คือ

๑. อธิศีลสิกขา สำเร็จศีล ขั้นยอดแล้ว

๒. อธิจิตตสิกขา สำเร็จทางสมาธิ ขั้นยอดแล้ว

๓. อธิปัญญาสิกขา สำเร็จ ได้ดวงปัญญา ขั้นยอดแล้ว

หมายถึง ผู้บำเพ็ญมรรค ๘ สมบูรณ์เต็มที่แล้ว ผู้บรรลุขั้นนี้ เรียกว่า “กะตะพรหมจรรย์” หมายความว่า “พรหมจรรย์สำเร็จแล้ว”

พรหมจรรย์ต่างพร้อยเป็นอย่างไร สมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัสกับโสนิพราหมณ์ถึง "เมถุนสัญโญค" (ว่าด้วยความเกี่ยวข้องกับธรรมะของคนคู่ ๗ ประการ) ว่า สมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี บางคนปฏิญาณตนว่าเป็นพรหมจารีจริง ๆ หาได้เสพเมถุนกับมาตุคามไม่ แต่ยังยินดี ปลื้มใจ ชื่นใจ ด้วยเมถุนสัญโญค คือความเกี่ยวข้องกับเมถุน ๗ อย่าง คือ

๑. ยินดีในการลูบไล้, การประคบ, การให้อาบน้ำ, การนวดแห้ง มาตุคาม ปลื้มใจด้วยการบำเรอนั้น.

๒. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ซิกซี้เล่นหัว สัพยอกกับมาตุคามปลื้มใจด้วยการเสสรวลนั้น.

๓. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ฟังจ้องดูจักขุของมาตุคามด้วยจักขุของตน ปลื้มใจด้วยการเล็ง

๔. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ฟังเสียงแห่งมาตุคามหัวเราะหรือพูดกับซบ ร้อง เป็นต้น ปลื้มใจด้วยเสียงนั้น.

๕. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่นึกย้อนไปถึงเรื่องเก่า ที่ได้เคยหัวเราะพูดเล่นกับมาตุคามแล้วปลื้มใจ

๖. ไม่ถึงอย่าง นั้น แต่เห็นคฤหบดีหรือบุตรแห่งคฤหบดี ผู้เอิบอิม พรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ๕ แล้วปลื้มใจ.

๗. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ประพฤติพรหมจรรย์ ตั้ง ความปรารถนาเพื่อจะได้เป็นเทพเจ้าหรือเทพองค์ใดองค์หนึ่งแล้วปลื้มใจ

ทั้ง ๗ ข้อนี้ พรหมจรรย์ของผู้นั้นชื่อว่าขาด ทะลุ ต่างพร้อย ผู้นั้นประพฤติ พรหมจรรย์ ไม่บริสุทธิ์ ไม่พ้นไปจากทุกข์ได้

นอกจากนี้สตรีถ้าหากพอใจในภาวะต่าง ๆ ของสตรีและบุรุษ ย่อมไม่ก้าวล่วงความเป็นสตรีได้. บุรุษเมื่อพอใจภาวะต่าง ๆ ของบุรุษและสตรี (พอใจ ในภาวะของตน ติดอกติดใจในเพศตรงกันข้าม) ย่อมไม่ก้าวล่วงความเป็นบุรุษได้ ตรงกันข้ามคือไม่พอใจ จึงก้าวล่วงภาวะทั้งสองได้

แจกภาวะต่าง ๆ ของหญิง ชายออกไปฝ่ายละ ๗ คือ อินทรีย์ กิริยา อากาโร ประเภท ความพอใจ เสียง เครื่องประดับของสตรีหรือบุรุษ

รักษาพรหมจรรย์อย่างไร ข้อปฏิบัติเพื่อรักษาศีลพรหมจรรย์ไม่ให้ทะลุหรือต่างพร้อยนั้นก็ต้อง สำรวมอินทรีย์ ๖ คือ สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในอดีตสมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงให้โอวาทพระอานนทในการปฏิบัติต่อสตรี ก็คือ ให้สำรวมระวังอินทรีย์ นอกจากนี้ก็มีมัญฐานบางอย่าง เป็นคู่ปรับกามฉันทะโดยตรง เช่น กายคตาสติ การพิจารณาอสุภะ

พระบวชใหม่จะได้รับกัมมัญฐาน ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ตั้งแต่ตอนปลงผมอันเพื่อให้เป็นปฏิบัติต่อกามฉันทะที่ทำอันตรายต่อพรหมจรรย์

ผู้เห็นความเป็นจริงของสังขารทั้งหลาย เบื่อหน่ายคลายกำหนด เพราะรู้จริงเห็นแจ้ง ย่อมสิ้นไปจากอาสวะ

ดังจะเห็นได้ว่า ศีลพรหมจรรย์จึงเป็นสิ่งที่มองข้ามไม่ได้ อย่างน้อยควรได้ปฏิบัติในวันพระ ๘ คำ ๑๕ คำ ผู้ใดไม่มีธรรมข้อนี้ต้องเพียรฝึกฝนให้คุณธรรมข้อนี้เกิดขึ้น ท่านใดที่มีอยู่แล้วต้องรักษาให้มั่นคงและเข้มข้นยิ่งขึ้นไป

อย่าเหนื่อยหน่ายในการปฏิบัติ เพราะพระอริยเจ้าทุกพระองค์ล้วนแล้วแต่ต้องผ่านเส้นทางสายพรหมจรรย์ ไม่ปฏิบัติไม่สามารถออกไปจากวงวนภพ ๓ นี้ได้

มิตร หมายถึง ผู้มีมิตรต่อกัน มีความหวังดีปรารถนาดีต่อกัน โดยใจความก็ได้แก่ บุคคลผู้เป็นเพื่อนกัน ผู้คบหาสมาคมกันเป็นประจำนั่นเอง^{๑๔}

มิตรเป็นผู้ช่วยเหลือเมื่อยามตกอับ แต่มิตรนั้นก็อาจจะเป็นผู้ทำลายมิตรได้เช่นกัน

ฉะนั้น เพื่อให้บุคคลเลือกคบมิตรได้ถูกต้อง ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑ (สิงคาลกสูตร ที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค) พระพุทธองค์จึงทรงแสดงลักษณะของมิตรไว้ ๒ ประเภท คือ มิตรปฏิรูป มิตรเทียม ที่ไม่ควรคบ และสุหมิตร มิตรแท้ ที่ควรคบ

คำว่า มิตรปฏิรูป (มิตรปฏิรูปกะ หรือมิตรปฏิรูปก์) หมายถึง คนเทียมมิตร คนที่พึงทราบว่าเป็นศัตรูผู้มาในร่างของมิตร หรือเรียกว่า อมิตร คือ มิตรเทียม ผู้ไม่ใช่มิตรแท้ ซึ่งไม่ควรคบมี ๔ จำพวก ได้แก่

๑. คนปอกลอก
๒. คนดีแต่พูด
๓. คนหัวประจบ
๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย

แต่ละจำพวกนั้น ท่านจำแนกลักษณะเฉพาะหรือลักษณะเด่นไว้ ๔ ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะของคนปอกลอก ๔ ประการ

๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
๒. เสียให้น้อย คิดเอาให้ได้มาก
๓. เมื่อมีภัยแก่ตัว จึงรับทำกิจของเพื่อน
๔. คบเพื่อนเพราะเห็นประโยชน์ของตัว

คนปอกลอก เรียกตามศัพท์บาลีว่า อัญญัตตฤหระ หรือ หรชน หมายถึงคนที่ขนเอาของเพื่อนไปฝ่ายเดียว มีลักษณะเด่น ๔ ประการคือ

คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว หมายถึง เป็นคนที่มีนิสัยหนักไปทางเห็นแก่ตัว มิได้คิดถึงประโยชน์ของผู้อื่นว่าจะได้รับความเสียหายเพราะการกระทำของตนแต่อย่างใด

---

^{๑๔} แก้ว ขิตตะขบ, พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ, นิตยสารธรรมลีลา, ฉบับที่ ๑๔๗, (มีนาคม ๒๕๕๖): หน้า ๒๔.

เสียให้น้อย คิดเอาให้ได้มาก หรือ ยอมเสียให้น้อย โดยหวังจะเอาให้มาก หมายถึง การเป็นคนที่เรียกว่า รู้มาก คือเป็นคนที่เอาเปรียบคน โดยคบกับใคร ก็จะไม่ยอมขาดทุน คือจะต้องได้ฝ่ายเดียว

เมื่อมีภัยแก่ตัว จึงรีบทำกิจของเพื่อน หมายถึง เป็นคนประเภทที่พอมองเห็นว่า เพื่อนพอจะช่วยให้พ้นจากความเดือดร้อนได้ ก็รีบเข้าทำการประจบเอาใจ เพื่อให้เพื่อนช่วย

คบเพื่อนเพราะเห็นประโยชน์ของตัว หมายถึง เป็นคนที่เห็นแก่ผลประโยชน์ที่ได้จากเพื่อน เช่น ได้กำลังทรัพย์ กำลังกาย และกำลังความคิด จึงเข้ามาคบหาสมาคมด้วย

ลักษณะของคนดีแต่พูด ๔ ประการ

๑. เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย
๒. อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย
๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้
๔. ออกปากฟุ้งมิได้

คนดีแต่พูด เรียกตามศัพท์บาลีว่า วจีปรมะ (ผู้มีวาจาเป็นอย่างยิ่ง) หรือ วจีบรม หมายถึง คนที่ชอบแต่พูดโอ้อวดให้เพื่อนศรัทธาเชื่อมั่นในตนอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ทำไม่ได้ตามที่พูดสักอย่าง เพราะไม่มีความตั้งใจที่จะลงมือทำ มีลักษณะเด่น ๔ ประการ คือ

เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย หมายถึง เป็นคนที่ชอบเก็บเอาเรื่องในอดีตที่ผ่านมาแล้ว โดยที่แก้ไขไม่ได้ มาพูดทบทวนให้เพื่อนรำลึกถึงความหลังที่เคยร่วมกันทำมา หรือล่ำเลิกบุญคุณกับเพื่อน

อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย หมายถึง ชอบให้ความหวังแก่เพื่อน โดยยกเอาแต่เรื่องอนาคตที่เป็นไปไม่ได้ หรือเป็นความฝันอย่างเลื่อนลอยมาพูดให้เพื่อนฟังไปวัน ๆ

สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้ หมายถึง เวลาจะช่วยเพื่อนทั้งที ก็ช่วยอย่างเสียมิได้ เอาของที่ไร้ค่าไร้ประโยชน์มาช่วยเพื่อน

ออกปากฟุ้งมิได้ หมายถึง เวลาเพื่อนประสบทุกข์ภัย ออกปากขอให้ช่วยเหลือบ้าง ก็จะอ้างเหตุขัดข้องอย่างโน้นอย่างนี้ไปเรื่อย โดยไม่มีความจริงใจที่จะช่วยเหลือ

ลักษณะของคนหัวประจบ ๔ ประการ

๑. จะทำชั่ว ก็คล้อยตาม
๓. ต่อหน้าว่าสรรเสริญ
๔. ลับหลังตั้งนินทา

คนหัวประจบ เรียกตามศัพท์บาลีว่า อนุปิยภาณิ (ผู้มีปกติพูดพลอยคล้อยตามให้รัก) หมายถึง คนที่เอาใจหรือตามใจเพื่อนทุกอย่างโดยปราศจากความจริงใจ และมีความเป็นคนหน้าไหว้หลังหลอกอย่างแท้จริง มีลักษณะเด่น ๔ ประการ โดยสองลักษณะแรกคือ

จะทำชั่ว ก็คล้ายตาม จะทำดี ก็คล้ายตาม หมายถึงว่า เมื่อเพื่อนจะทำอะไร ดีหรือชั่วก็ตาม ก็จะเออออห่อหมกไปด้วย เข้ากับลักษณะที่ว่า “ขุนพลพลอยพยัก” ซึ่งสื่อให้เห็นถึงความเป็นคนโลเล ไม่เอาธุระการทำงานของใครอย่างจริงจัง ผู้มีเพื่อนชนิดนี้ต้องระวังให้มาก เพราะเป็นคนที่พึ่งพาไม่ได้เลย

ส่วนสองลักษณะหลัง คือ ต่อหน้าว่าสรรเสริญ ลับหลังตั้งนินทา หมายถึงว่า เป็นเพื่อนที่มีลักษณะกลัปกลอก ซึ่งตรงกับคำพังเพยที่ว่า “คนหน้าไหว้ หลังหลอก สามารถบอกได้ว่าเป็นศัตรู” โดยเวลาอยู่ต่อหน้าก็ยกแต่ความดีของเพื่อนขึ้นพูดสรรเสริญ แต่มิได้มีความจริงใจดังคำพูด ครั้นพอไปลับหลัง ก็พูดเอาแต่เรื่องไม่ดีของเพื่อนซึ่งจริงบ้างไม่จริงบ้างไปนินทาว่าร้าย

ลักษณะของคนชักชวนในทางฉิบหาย ๔ ประการ

๑. ชักชวนดื่มน้ำเมา
๒. ชักชวนเที่ยวกลางคืน
๓. ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น
๔. ชักชวนเล่นการพนัน

คนชักชวนในทางฉิบหาย หรือเรียกสั้น ๆ ว่า คนชวนฉิบหาย เรียกตามศัพท์บาลีว่า อบายสหายะ (เพื่อนผู้ชวนสู้อบายมุข) หรือ อบายสหาย หมายถึง คนชั่วที่มีอิทธิพลเหนือเพื่อน โดยสามารถชักนำเพื่อนให้ประพฤติชั่วตามตนได้ ซึ่งในที่นี้ ท่านแสดงลักษณะที่เด่นไว้ ๔ ประการ คือ

คอยเป็นเพื่อนดื่ม คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการแสดงต่าง ๆ และคอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

อนึ่ง ลักษณะคนชักชวนในทางฉิบหายนี้ตรงกับคำกล่าวที่ว่า “เข้าฮา เย็นเฮ คำเซ ดึกสร้าง สว่างซ่า” และท่านจัดว่าเป็นเพื่อนที่ก่อให้เกิดความเสียหาย คือมีโทษร้ายแรงต่อผู้คบหามากที่สุด เพราะสามารถชักจูงให้ผู้คบมีพฤติกรรมชั่วมัวอบายมุขได้อย่างครบวงจรอุบาทว์หรือความชั่วร้ายทั้งหมด ดังนั้น ผู้หวังความเจริญควรหลีกเลี่ยงให้ไกลแสนไกล

ความเป็นพหูสูตพหูสูต หมายถึง ผู้ที่มีความรอบรู้ หรือพูดสั้น ๆ ว่า “ฉลาดรู้” ความเป็นผู้ฉลาดรู้ คือผู้ที่รู้จักเลือกเรียนในสิ่งที่ควรรู้ เป็นผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก ได้ยินได้ฟังได้อ่านมา มาก ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้เป็นต้นทางแห่งปัญญา ทำให้เกิดความรู้สำหรับบริหารงานชีวิต และเป็นกุญแจไขไปสู่ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และทุกสิ่งที่เราปรารถนา^{๑๕}

^{๑๕} พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, หนังสือมงคลชีวิต ๓๘ ประการ ฉบับทางก้าวหน้า, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๖๐.

ความแตกต่างระหว่างบัณฑิตกับพหูสูต

บัณฑิต คือผู้ที่มีคุณธรรมประจำใจ มีความประพฤติดีงาม ไม่ว่าจะมีความรู้มากหรือน้อยก็ตาม บัณฑิตจะใช้ความรู้ที่ตนมีนั้น ๆ สร้างประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นอย่างเต็มที่ เป็นผู้ที่สามารถเอาตัวรอดได้แน่นอน ไม่ตกไปสู่อบาย-ภูมิเป็นอันขาด

พหูสูต คือผู้มีความรู้มาก แต่คุณธรรมความประพฤติยังไม่แน่ว่า จะดี ยังไม่แน่ว่าจะเอาตัวรอดได้ ถ้าใช้ความรู้ที่มีอยู่ไปทำชั่ว เช่น เอาความรู้เคมีไปผลิตเฮโรอีน ก็อาจตกนรกได้

ลักษณะความรู้ที่สมบูรณ์ของพหูสูต

๑. รู้ลึก หมายถึง รู้เรื่องราวสวไปหาเหตุในอดีตได้ลึกซึ้งถึงความเป็นมา เช่น แพทย์เมื่อเห็นอาการคนป่วยก็บอกได้ว่าเป็นโรคอะไร รู้ไปถึงว่าที่เป็นโรคนี้อะไรเพราะเหตุใด หรือช่างเมื่อเห็นอาการเครื่องยนต์ที่เสียก็สามารถบอกได้ทันทีว่า เครื่องนั้นเสียที่ชิ้นส่วนไหน เป็นเพราะอะไร เป็นต้น

๒. รู้รอบ หมายถึง ช่างสังเกต รู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัว สภาพภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ ผู้คนในชุมชน ความเป็นไปของเหตุการณ์ต่างๆ รอบตัวสิ่งที่ควรจะต้องรู้

๓. รู้กว้าง หมายถึง สิ่งรอบตัวแต่ละอย่างที่รู้จักก็รู้อย่างละเอียด รู้ถึงความเกี่ยวพันของสิ่งนั้นกับสิ่งอื่นๆ ด้วย คล้ายรู้รอบแต่เก็บรายละเอียดมากขึ้น

๔. รู้ไกล หมายถึง มองการณ์ไกล รู้ถึงผลที่จะตามมาในอนาคต เช่น เห็นสภาพดินฟ้าอากาศ ก็รู้ทันทีว่าปีนี้พืชผลชนิดใดจะขาดแคลน เห็นพฤติ-การณ์ของผู้ร่วมงานไม่น่าไว้วางใจ ก็รู้ทันทีว่าเขากำลังจะคิดไม่ซื่อ เห็นตนเองเริ่มย่อหย่อนต่อการปฏิบัติธรรม ก็รู้ทันทีว่าถ้าทิ้งไว้เช่นนี้ต่อไปตนก็จะเสื่อมจากกุศลธรรม ฯลฯ

ผู้ที่ประกอบด้วยความรู้ ๔ ประการนี้ ทั้งทางโลกและทางธรรมจึงจะเป็นพหูสูตที่แท้จริง

คุณสมบัติของพหูสูตหรือนักศึกษาที่ดี

๑. พหูสูตฯ อ่านมาก ฟังมาก คือมีนิสัยชอบฟัง ชอบอ่าน ชอบค้นคว้า ยึดหลัก “เรียนจากครู ดูจากตำรับ สดับปาฐะ”

๒. ธา จำได้แม่นยำ คือมีความจำดี รู้จักจับสาระสำคัญ จับหลักให้ได้ แล้วจำได้แม่นยำ คนที่ความจำไม่ดีเพราะภพในอดีตชอบพูดปด ตีมสุรามาก ฯลฯ ดังนั้นถ้าในชาตินี้เลิกตีมสุรา เลิกพูดปดและพยายามท่องบ่อย ๆ หมั่นจดหมั่นเขียนบ่อย ๆ ไม่ช้าก็จะเป็นผู้มีความจำดี

๓. วจสา ปริจิตา ท่องได้คล่องปาก คือต้องฝึกท่องให้คล่องปากท่องจนขึ้นใจ จำได้คล่องแคล่วจัดเจนไม่ต้องพลิกตำรา โดยเฉพาะพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นความจริงแท้แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลง ควรท่องไว้ให้ ขึ้นใจทุกข้อกระทงความ ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ส่วนวิชาการทางโลกยังมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เพราะยังไม่มีใครรู้จริง จึงควรท่องเฉพาะที่สำคัญและหมั่นคิดหาเหตุผลด้วย

๔. มนสาอนุเปกตา คือใส่ใจนึกคิดตรึกตรอง สาวเหตุสาวผลให้เข้าใจตลอด พิจารณาให้ เจนจบ นึกถึงครั้งใดก็เข้าใจไปทั้งหมด

๕. ทิฏฐิยา สุปฏิวิธา ทางตลอดด้วยปัญญา คือเข้าใจแจ่มแจ้ง ทั้งภาคทฤษฎีและ ปฏิบัติ ความรู้กับใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คุณสมบัติข้อนี้จะเกิดเต็มที่ได้ ต้องฝึกสมาธิอย่างจริงจัง จนเกิดปัญญาสว่างไสว รู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ไปตามความเป็นจริง

ลักษณะผู้ที่เป็นพหูสูตไม่ได้ดี

๑. คนราคะจริต คือคนขี้โอ๋ ขี้บ้ายอ เจ้าแง่แสนงอน รักสวยรักงามพิถีพิถันจนเกินเหตุ มัวแต่งอน มัวแต่แต่งตัวจนไม่มีเวลาท่องบ่นค้นคว้าหาความรู้ พวกนี้แก้โดยให้หมั่นนึกถึงความตาย พิจารณาซากศพอสุภะเนื่อง ๆ

๒. คนโทสจริต คือคนขี้โมโห อนุเฉียว โกรธง่าย ผูกพยาบาทมาก มัวแต่คิดโกรธแค้นจน ไม่มีเวลาไตร่ตรอง พวกนี้แก้โดยให้หมั่นรักษาศีลและแผ่เมตตาเป็นประจำ

๓. คนโมหจริต คือคนสะเพร่า ขี้ลืม มั่งง่าย ทำอะไรไม่พยายาม เอาดี ทำสักแต่ให้เสร็จ สติไม่มั่นคง ใจกระด้างในการกุศล สงสัยในพระรัตนตรัยว่ามีคุณจริงหรือไม่ พวกนี้แก้โดยให้หมั่นฝึก สมาธิอย่างสม่ำเสมอ

๔. คนขี้ขลาด คือพวกขาดความเชื่อมั่นในตัวเอง ไม่กล้าลงมือทำอะไร กลัวถูกติ คอยแต่จะเป็นผู้ตาม ไม่มีความคิดริเริ่ม พวกนี้แก้โดยให้คบกับคนมาตรฐาน คือคบบัณฑิต จะอ่านจะทำอะไร ก็ให้จับให้ทำแต่สิ่งที่เป็นมาตรฐาน ไม่สักแต่ว่าทำ

๕. คนหนักในอามิส คือพวกบ้าสมบัติ ตีค่าทรัพย์ว่ามากกว่าความรู้ ทำให้ไม่ชวนชวย ในการแสวงหาปัญญาเท่าที่ควร

๖. คนจับจด คือพวกทำอะไรเหยาะแหยะไม่เอาจริง

๗. นักเลงสุรา คือพวกขี้เมา ขาดสติ หหมดโอกาสที่จะเรียนรู้

๘. คนที่มีนิสัยเหมือนเด็ก คือพวกชอบเอิกเกริกสนุกเฮฮาจนเกินเหตุ ขาดความ รับผิดชอบ

วิธีฝึกตนให้เป็นพหูสูต

๑. ฉลาดเลือกเรียนแต่สิ่งที่ควร

๒. ตั้งใจเรียนวิชาที่ตนเลือกแล้วอย่างเต็มความสามารถ

๓. มีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ

๔. ต้องหาความรู้ทางธรรมควบคู่ไปกับความรู้ทางโลกด้วย

๕. เมื่อเรียนแล้วก็จำไว้เป็นอย่างดี พร้อมทั้งจะนำความรู้ไปใช้ได้ทันที

ข้อเตือนใจ

ถ้ามีความรู้ทางโลกอย่างเดียว ไม่ว่าจะตนเองจะเป็นคนฉลาดเพียงใดก็มีโอกาสพลาดพลั้งได้ เช่น มีความรู้เรื่องปริมาณ อาจนำไปใช้ในทางสันติเป็นแหล่งพลังงาน หรือนำไปสร้างเป็นระเบิดทำลายล้างชีวิตมนุษย์ก็ได้ เราจึงต้องศึกษาความรู้ทางธรรมไว้คอยกำกับความรู้ทางโลกด้วย ความรู้ทางธรรมจะเป็น เสมือนดวงประทีปส่องให้เห็นว่า สิ่งที่ทำนั้นถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร

ผู้ที่คิดแต่จะตักตวงความรู้ทางโลก แม้จะฉลาดร่ำรวย มีอำนาจสักปานใดก็ไม่น่ารัก ไม่น่าเคารพ ไม่น่ายำเกรง ไม่น่านับถือ ยังเป็นบุคคลประเภท เอาตัวไม่รอด

โปรดจำไว้ว่า “ความรู้ที่เกิดแก่คนพาล ย่อมนำความฉิบหายมาให้เพราะเขาจะนำความรู้ไปใช้ในทางที่ผิด ๆ”

เราทุกคนจึงควรแสวงหาโอกาสศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม และ รู้ให้ลึกซึ้งเกินกว่าการงานที่ตนรับผิดชอบ ความรู้ที่เกินมานี้ จะเป็นเสมือนดวงประทีปส่องให้ทางเบื้องหน้านำไปสู่ความสำเร็จได้โดยง่าย

อานิสงส์การเป็นพหูสูต

๑. ทำให้เป็นที่พึ่งของตนเองได้
๒. ทำให้ได้ความเป็นผู้นำ
๓. ทำให้แก้วุ่นวายในทุที่ทุกสถาน
๔. ทำให้บริบูรณ์ด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ สุข
๕. ทำให้ได้รับคำชมเชย ได้รับความยกย่องเกรงใจ
๖. เป็นสหชาติปัญญาติดตัวข้ามภพข้ามชาติไป ไม่มีใครแย่งชิงได้
๗. เป็นพื้นฐานของศิลปะ และความสามารถอื่น ๆ ต่อไป
๘. ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้โดยง่าย ฯลฯ

“ถ้าบุคคลมีสุขะมาก ตั้งมั่นอยู่ในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขาโดยส่วนสอง คือ ทั้งโดยศีล ทั้งโดยสุขะ ใครเล่าควรจะติเตียนบุคคลผู้เป็นพหูสูต ผู้ทรงธรรม มีปัญญา เป็นพุทธสาวก ผู้เป็นประจักษ์แห่งทองชมพูนั้นได้ แม้เหล่าเทพเจ้าก็ย่อมชมเชย ถึงพรหมก็สรรเสริญ”

ธรรม ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อการได้ปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบูรณ์แห่งปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญากว้างขวาง ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไพบูรณ์ ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาลึกซึ้ง ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไม่ใกล้ ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาดุจแผ่นดิน ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มากด้วยปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเร็ว ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาพลัน ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาร่าเริง ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญา

เล่นไป ฯลฯ ย่อมเป็นไปได้เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลม ฯลฯ ย่อมเป็นไปได้เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส^{๑๖}

ปัญญาก็เป็นค่ากลาง ๆ แต่ต้องเป็นความรู้ถูกต้องถึงเป็นปัญญาหรือสัมมัตปัญญา นั่นเอง จึงเป็นปัญญา ถ้าไม่ใช่สัมมัตปัญญา เป็นมิถฉัพปัญญา ปัญญาผิด ก็ไม่เรียกว่าปัญญา แต่เป็นความรู้หลง รู้ผิด เพราะฉะนั้น เมื่อเรียกว่าปัญญาโดยทั่วไป จึงมุ่งถึงในทางดี อันหมายถึงว่าถูกต้อง ดังที่อธิบายไว้ข้างต้นว่า รู้ทั่วถึงเหตุผลตามสัจจะคือตามที่เป็นจริง

คำว่าตามที่เป็นจริงนั้น เรียกว่าตามสัจจะคือความจริงอย่างนั้นก็ได้ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ยถาภูตตะ ตามที่เป็นแล้ว ตามที่มีแล้ว คือว่ามีแล้วเป็นแล้วอย่างไร ก็รู้อย่างนั้น ไม่ใช่รู้ผิดไปจากที่มีแล้วที่เป็นแล้ว พุดกันสั้น ๆ ก็รู้ตามเป็นจริง ปัญญาดังกล่าวนี้เป็นสิกขา คือเป็นข้อที่พึงศึกษา อันหมายความว่าเรียนให้รู้จักว่าปัญญา ที่เป็นตัวปัญญาดังกล่าวนั้นเป็นอย่างไร และก็ปฏิบัติให้ปัญญาดังกล่าวนี้นี้ขึ้น

๑. ปัญญา ๓ ระดับ คือ

๑) ความรู้ที่เกิดจากการเรียนต่างๆ เป็นศิลปวิทยา ตลอดจนจนถึงเรียนพุทธศาสนาที่เรียนกันอยู่นี้ ใช้ตาใช้หูก็เป็นความรู้ขึ้นมา ดังนี้เรียกกันว่าปัญญา เป็น ปริยัติปัญญา ปัญญาทางปริยัติคือการเรียน และคำว่าเรียนนั้น จึงมีความหมายว่าฟังแต่โบราณก็ใช้ฟัง ไม่มีตัวหนังสือ เมื่อมีตัวหนังสือขึ้นก็มีอ่านท่องบ่นจำทรง ฟังด้วยใจอันหมายถึงว่าพินิจพิจารณา ขบเจาะด้วยทิวติ ความเห็นคือทำความเข้าใจให้ถูกต้อง นี่เป็นปริยัติปัญญา ปัญญาทางปริยัติ

๒) เมื่อเรียนรู้แล้วก็ปฏิบัติ ดังเช่นเมื่อเรียนรู้ศิลปวิทยาแล้วนำมาปฏิบัติ เหมือนอย่างเรียนการช่าง เรียนรู้แล้วก็มาประกอบสิ่งนั้น ๆ ที่เป็นเรื่องของช่าง เช่น สร้างสิ่งนั้น สร้างสิ่งนี้ สร้างตึกรามบ้านเรือน เป็นต้น และเมื่อเรียนทางพระพุทธศาสนา มีความรู้ทางปริยัติแล้ว ก็นำมาปฏิบัติทางกาย ทางวาจา ทางใจ เช่น เมื่อเรียนรู้จักศีล รู้จักสมาธิ รู้จักปัญญา ก็นำมาปฏิบัติให้เป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา ขึ้นที่ตนเอง ก็ได้ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติขึ้นโดยลำดับ และโดยเฉพาะพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ล้วนเป็นคำสั่งสอนที่ให้ละชั่ว ทำดี ให้สอนของพระพุทธเจ้านั้น ล้วนเป็นคำสั่งสอนที่ให้ละชั่ว ทำดี ให้ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ ผ่องใส เป็นเครื่องขัดเกลาภิเลส เครื่องเศร้าหมอง คือตัดผนวกความดินรนทะยานออก กิเลสกองโลกกองโกรธกองหลง หรือกิเลสกองราคะโทสะโมหะให้หมดไป จากจิตใจ ก็ได้ปัญญาคือความรู้ในการปฏิบัติ อันเป็นเครื่องขัดเกลาดังกล่าวนี้นี้ขึ้นไปโดยลำดับ ดังนี้ก็เป็นปฏิบัติปัญญา ปัญญาอันเกิดจากการปฏิบัติ

๓) เมื่อปฏิบัติไปจนถึงที่สุด อันหมายความว่าชำระจิตใจด้วยปัญญา ให้บริสุทธิ์หมดจดได้บางส่วนหรือสิ้นเชิง ที่เรียกว่า เป็นมรรค เป็นผล เป็นนิพพาน ตั้งแต่ขั้นต้น คือโสดาปัตติผล โสดาปัตติผล จนถึงขั้น อรหัตตผล อรหัตตผล อันเป็นขั้นสูงสุด กำจัดกิเลสได้หมดสิ้น ก็เรียกรวบยอดว่า

^{๑๖} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒/๕๔๔.

ปฏิเวธปัญญา ปัญญาคือความรู้แจ้งแทงตลอด อันหมายความว่าเจาะแทงกิเลสที่หุ้มห่อจิตใจให้หลุด
ไปได้หมดสิ้นให้บรรลุถึงความบริสุทธิ์สิ้นเชิง เพราะฉะนั้น ปัญญา จึงมี ๓ อันดับ ปรีชาปัญญา ปฏิบัติ
ปัญญา ปฏิเวธปัญญา

๒) ความสำคัญของปัญญา

ปัญหานี้เป็นธรรมข้อสำคัญ แม้ในทางปฏิบัติ ก็มุ่งปฏิบัติให้เกิดปัญญาในธรรมเป็นข้อ
สำคัญ เช่น ในสิกขา ๓ ก็มี ปัญญาสิกขา เป็นข้อสูงสุด ในอริยสัจ ๒ ก็มี วิปัสสนาอริยสัจ เป็นข้อสูงสุด เพราะ
การปฏิบัติทุกอย่างถ้าขาดการปฏิบัติให้เกิดปัญญาก็เหมือนอย่างการเดินทางไปโดยไม่ลืมนาคู ไม่มีความรู้
ความเห็นอะไรเกิดขึ้น

แต่คำว่า คำว่า ปัญหานี้ ได้มีความหมายที่ใช้กัน ทั้งใน ทางรู้ผิด ทั้งในทางรู้ถูก เมื่อเป็น
ความรู้ถูก เรียกว่า สัมมาปัญญา หรือสัมปปัญญา ความรู้ถูกต้อง มิฉฉปัญญา คือมิฉฉปัญญา รู้ผิด
ทางพุทธศาสนาต้องการให้ ละมิฉฉปัญญา แต่ปฏิบัติให้ได้สัมมาปัญญา ปัญญาคือความรู้ถูกต้อง

ก็แหละความรู้นี้เป็นธรรมชาติของจิตของทุกคน เพราะทุกคนนั้นมีจิตซึ่งเป็น วิญญาณ
ธาตุ คือ ธาตุรู้ คือยอมรู้อะไร ๆ ได้ แต่ว่าธาตุรู้ของจิตนี้ เมื่อยังมีอวิชชาคือความไม่รู้อันหมายความว่า
ความไม่จริงประกอบอยู่ ก็ทำให้จิตซึ่งเป็นธาตุรู้นี้เป็นความรู้ผิด

เพราะฉะนั้น จิตซึ่งเป็นธาตุรู้นี้เป็นความรู้ผิด เพราะฉะนั้นจิต ซึ่งเป็นธาตุรู้อัน
ประกอบด้วยอวิชชา และเมื่ออวิชชาแสดงออกมา จึงทำให้ความรู้ผิดเป็นความรู้หลงอันเรียกว่า โมหะ
คือความหลง เพราะที่เรียกว่าโมหะคือความหลงนั้น ก็ต้องมีความรู้ที่อยู่เหมือนกัน ไม่ใช่ไม่รู้แต่ว่าเป็น
ความรู้ผิด รู้ที่ถือเอาผิด จึงเรียกว่าเป็นความหลง ก็คือเป็นความรู้หลงหรือความรู้ผิดนั่นเอง

๓) ความรู้ทางอายตนะ ความรู้ที่บุคคลและสัตว์ดิรัจฉานได้รับกันอยู่เหมือนกันก็คือ
ความรู้ทางอายตนะ สำหรับคนนั้นมีอายตนะที่เป็นภายในสำหรับต่อให้จิตซึ่งเป็นธาตุรู้ออกมา
อะไร ๆ ได้ ๖ ทาง จึงเรียกว่าทวารทั้ง ๖ อันได้แก่ จักขุทวาร ทวารตา คือทางตา โสทวาร ทวารหู
คือทางหู ฆานทวาร คือทางจมูก ชิวหาทวาร คือทางลิ้น กายทวาร คือทางกาย และมโนทวาร คือทาง
ใจอันได้แก่มน ซึ่งมโนทวารคือทางใจนี้

ในบัดนี้บางท่านได้มีความเห็นว่าได้แก่มนสมอง แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้นได้แสดงไว้
ในด้านของความรู้ซึ่งเป็นหลักการ และก็ยังนับว่าตั้งอยู่ในระหว่าง รูป และ นาม เพราะว่า เป็นสื่อ
สำคัญที่จะให้รูปนั้นได้เกิดเป็นความรู้ซึ่งเป็นนามธรรมขึ้นมา ถ้าไม่มีมนเป็นสื่อกลางอยู่ รูปธรรมก็ไม่
อาจก่อให้เกิดนามธรรมได้ ดังเช่น ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ทั้ง ๕ นี้เป็นรูปทั้งหมด ส่วนเวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณซึ่งแสดงไว้ในขั้น ๕ นี้เป็นนาม

๔) มโนเป็นตัวเชื่อมระหว่างรูปและนาม คราวนี้รูปกับนามนี้จะมาต่อกัน สัมพันธ์กันได้
ก็ด้วยมโนเป็นสื่อ สำหรับที่จะทำให้จิตซึ่งเป็นธาตุรู้ออกมาอาศัยมโน รับรู้เรื่องรูปทางตา เรื่องเสียง

ทางหู เรื่องกลิ่นทางจมูก เรื่องรสทางลิ้น เรื่องสิ่งถูกต้องทางกาย และเรื่องของเรื่องเหล่านี้ทางมโนคือใจเอง

เพราะฉะนั้น จึงมีแสดงว่า ในการที่ตาจะมองเห็น หูจะได้ยิน และจมูกกลิ่นกายจะได้ทราบ ก็ต้องมีมโนคือใจนี้เข้าไปประกอบอยู่ด้วย ในขณะที่เห็น ในขณะที่ได้ยิน ในขณะที่ได้ทราบนั้น หรืออีกอย่างหนึ่ง จะต้องเข้าไปประกอบด้วย จักขุประสาท โสตประสาท ฆานประสาท ชิวหาประสาท และกายประสาท ซึ่งเป็นที่ ๕ นั้นด้วย จึงจะทำให้เกิดการมองเห็น เกิดการได้ยิน เกิดการได้ทราบ เป็นต้น ทางทวารทั้ง ๕ ข้างต้นนั้น และแม้ปราศจากทวารทั้ง ๕ นั้น ตัวมโนเองซึ่งเป็นข้อที่ ๖ นั้น ก็คิดรู้อะไรต่ออะไร มีเรื่องรูปเป็นต้นที่ประสบพบผ่านมาแล้วได้ เช่นว่าเมื่อไปเห็นรูปอะไรมาเมื่อเข้าวันนี้ มาบัดนี้ก็นึกถึงรูปที่เห็นเมื่อเข้านั้นได้โดยไม่ต้องอาศัยตาในปัจจุบัน ดังนี้เป็นวินัยของมโนเอง

๕) วิถีจิตใจเทียบกับระบบมันสมอง การที่มีมโนต้องเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยทุกทางดังนี้ ก็ไปตรงกับแผนที่ของมันเป็นสมอง ดังที่มีแสดงไว้ในพิพิธภัณฑกรรมฐานที่ตึก ภ.ป.ร. ดังที่มีแสดงไว้ว่า รูปที่ตาเห็นนั้นก็ไปกระทบประสาทตา แล้วก็ต้องเข้าไปกระทบประสาทที่เป็นมันสมองส่วนหนึ่ง

สำหรับรับสิ่งที่เข้าไปทางประสาทตานั้น ต้องมี ๒ อย่างและอันนี้แหละที่ท่านผู้ศึกษาธัมมะบางท่านเห็นว่า มโนเป็นมันสมอง ก็หมายถึงมันสมองส่วนนั้น แต่ว่าการจะเทียบกับอวัยวะร่างกายนั้น จะเทียบอะไรกับอะไรก็สุดแต่ผู้รู้จะเทียบกันไป

แต่พุทธศาสนานั้นได้แสดงเอาสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ของจิตใจเป็นสำคัญ เมื่อปรากฏการณ์ทางจิตใจได้ปรากฏว่ามีมโนอีกอันหนึ่งมาประกอบอยู่ดังนี้ จึงได้แสดงเอาไว้ ก็เป็นอันว่าพระพุทธรเจ้าได้ตรัสรู้เกี่ยวกับเรื่องวิถีจิตใจไว้อย่างถูกต้องและมาตรงกับระบบมันสมองในปัจจุบัน

วิถีจิตใจดังที่กล่าวมาถึงมโนนี้ ดังที่ยกมาเทียบนี้ ทุกคนก็สามารถที่จะพิสูจน์ได้ในบัดนี้ว่า ในเวลาที่ประสาท ๕ ข้างต้นปฏิบัติหน้าที่อยู่ จะต้องมโนเข้าไปประกอบด้วย จึงจะทำให้การปฏิบัติหน้าที่ของประสาทนั้นเสร็จ เช่น ตา ก็สำเร็จ เป็นการเห็นรูปดังกล่าวมาแล้วถ้าไม่มีมโนเข้าไปประกอบแล้วตาเห็นรูปจริง แต่ก็เหมือนกับไม่เห็นถ้าไม่มีมโนเข้าไปเกี่ยว

เสียงที่หูดับนั้นก็เหมือนกัน หูฟังคือประสาทหูกระทบเสียงแต่ว่าต้องมีมโนเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย จึงจะได้ยินเสียง ดังเช่นที่กำลังพูดอยู่นี้ ถ้ามโนคือใจของผู้ฟังไม่ตั้งใจฟังไปพร้อมกับหู คือส่งใจไปคิดถึงเรื่องอื่น เมื่อส่งใจไปคิดถึงเรื่องอื่นเมื่อใด หูก็ดับเมื่อนั้น คือฟังไม่ได้ยิน

ต่อเมื่อส่งใจมาพร้อมกับหูด้วย จึงจะได้ยินทุกถ้อยคำ ถ้ามโนคือใจของตนเองนั้นออกไปเมื่อใดหูก็ดับเมื่อนั้น ไม่ได้ยินเสียงที่พูดนี้ หากจะถามว่าการที่ไม่ได้ยินนั้น เป็นเพราะหูหนวกหรือไม่ ก็ตอบได้ว่าไม่ใช่เพราะหูหนวก ประสาทหูยังดี เสียงที่พูดอยู่นี้กับหูก็ยังกระทบกับประสาทหูนั้นรับเสียงได้ แต่เพราะมโนคือใจ คือไม่ได้ตั้งใจฟัง ใจไม่ฟังด้วย เพราะฉะนั้น หูก็ดับ ต้องมโนคือใจ คือตั้งใจฟังด้วย หูจึงใช้ได้คือได้ยินเสียงและทราบเรื่อง ทางตา ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายก็เช่นเดียวกัน ต้องมโนคือใจ คือต้องมีความตั้งใจเข้าไปประกอบอยู่ ในการดูอะไร ถ้าไม่มีใจเข้าไป ประกอบอยู่ ตาแม้จะตาดี

ไม่บอด ก็เหมือนตาบอดไม่เห็น จมูกก็เหมือนลิ้น ลิ้นก็เหมือนกัน กายก็เหมือนกัน ต้องมีมโนคือใจเข้าไปประกอบด้วย

เพราะฉะนั้น ตัวมโนนี้จึงเป็นตัวเชื่อมในระหว่างรูปและนาม ถ้าหากว่าไม่มีมโนเป็นตัวเชื่อมแล้ว รูปกับนามก็ต่อกันไม่ได้ คือรูปเองนั้นที่ประสารทต่าง ๆ ก็ไม่สำเร็จประโยชน์คือใช้ไม่ได้ ต่อเมื่อมีมโนเข้าไปประกอบ ประสาทต่าง ๆ นั้นจึงใช้ได้และก็ก่อให้เกิดนามธรรม เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาน ในอารมณฺ์นั้น ๆ คือในเรื่องนั้น ๆ เพราะฉะนั้น จึงต้องมีมโนอยู่ดังนี้

๖) ความรู้ทางอายตนะไม่ใช่ตัวปัญญา

จิตซึ่งเป็น ธาตุรู้ นี้ ก็ออกรู้เรื่องต่างๆ เรื่องรูป เรื่อง เสียง เรื่องกลิ่น เรื่องรส เรื่อง โผฏฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้องอยู่โดยปกติ สัตว์ดิรัจฉานก็มีอายตนะ มนุษย์ก็มีอายตนะสัตว์ก็มองเห็นอะไรได้ ได้ยินอะไรได้ มนุษย์ก็มีตามีหูที่เห็นที่ได้ยินอะไรได้ และก็มีความรู้ทางอายตนะดังกล่าวนี้ด้วยกัน บางอย่างสัตว์มีความรู้ทางอายตนะยิ่งกว่าคน หรือดีกว่าคนในบางอย่าง ในบางอย่างคนมีอายตนะที่รู้เรื่องไยยิ่งกว่าสัตว์ดิรัจฉาน แต่ความรู้ทางอายตนะดังที่กล่าวมานี้ เป็นความรู้ที่เป็นไปตามธรรมชาติธรรมดา ยังไม่เรียกว่าเป็นตัวปัญญา

มนุษย์นั้นเป็นสัตว์โลกที่ได้รับนับถือว่ามีพื้นปัญญาแต่กำเนิด เรียกว่า สขชาติปัญญา ปัญญาที่มาพร้อมกับชาติเพราะว่าความเกิดมาเป็นมนุษย์นี้ เกิดมาได้ด้วยอำนาจของกุศลธรรม กรรมที่เป็นกุศล คือเป็นกรรมที่กระทำด้วยความฉลาดกุศลแปลว่ากิจของคนฉลาด แต่ก็แปลอย่างอื่นได้อีก เพราะฉะนั้นเมื่อมีกุศลอันเป็นกิจของคนฉลาด ก็แปลว่าเป็นกรรมของคนมีปัญญานำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ จึงได้มีปัญญาที่เป็นตัวความฉลาดอันสูงยิ่งกว่าความรู้ทางอายตนะนี้มาแต่กำเนิด

เพราะฉะนั้นมนุษย์เราจึงปัญญาที่เป็นตัวความรู้ทั่วถึง ที่เป็นตัวความฉลาดติดมาแต่กำเนิด มีความรู้ถึงสัจจะคือความจริงของโลกในเรื่องต่างๆ และสามารถที่จะนำพัฒนาให้เกิดความเจริญขึ้นทั้งทางร่างกาย ทั้งทางจิตใจ ต่างจากสัตว์ดิรัจฉานเป็นอันมาก ที่ก็มีความรู้ทางอายตนะอยู่ด้วยกัน

บางอย่างสัตว์มีความรู้ทางอายตนะยิ่งกว่าคน สัตว์บางชนิดสามารถที่จะเห็นอะไรในกลางคืน ในความมืดได้ดียิ่งกว่าคน สามารถที่จะได้สัมผัสทางกายอะไร ได้ดียิ่งกว่าคนดังนี้เป็นต้น แต่ว่าทำไมสัตว์ดิรัจฉานจึงได้มีภาวะอยู่แค่นั้น

ตั้งแต่เด็กดำบรรพ์มาอย่างไร เดียวนี้ก็เป็นอย่างนั้น ไม่มีความเจริญขึ้นในทางร่างกาย และทางจิตใจขึ้นมากมาย ทั้งนี้ก็เพราะมีตัวปัญญาที่เป็นพื้นอยู่ และก็มาประกอบสังสมปัญญาที่เป็นความรู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริงนี้ให้มากขึ้น ๆ พัฒนามาโดยลำดับ

๗) ทางให้เกิดปัญญา

ความรู้ที่เป็นตัวปัญญาที่พัฒนามาโดยลำดับนี้ ก็อาศัยความรู้ทางอายตนะนี้แหละมาประกอบกระทำการปฏิบัติปลุกปัญญาต่าง ๆ ด้วยวิธีที่ทางพุทธศาสนาได้ย่อลงเป็น ๓ คือ

๗.๑) ทางสุตะ คือทางฟัง หมายถึงรวมทั้งการอ่าน และหมายถึงรวมทั้งการที่ทราบทางอายตนะอย่างอื่น อันการฟังนั้นได้ทางหูอันได้ทางตา การทราบนอกจากนี้ก็ได้ทางจุมกทางลิ้นทางกายอาศัยทางทั้ง ๕ นี้เสริมความรู้ให้มากขึ้น แต่ว่าทางเสริมความรู้เหล่านี้ครั้งโบราณไม่มีตัวหนังสือ ก็ต้องอาศัยหู อาศัยฟังทางหู เป็นข้อสำคัญ จึงได้ยกเอาสุตะคือการสดับฟังขึ้นมาเป็นทางให้เกิดปัญญา และปัญญาที่ได้จากการฟัง อันรวมทั้งการอ่านและการทราบทางจุมกทางลิ้นทางกายเหล่านี้ ก็รวมเรียกว่าสุตมัยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการสดับ

๗.๒) อาศัยจินตา คือความคิด คิดค้นพิจารณาจับเหตุจับผลที่ถูกต้อง เรียกว่า จินตา ก็เป็นทางให้เกิดปัญญา เรียกว่าจินตปัญญา ปัญญาที่เกิดทางจินตา คือความคิดพินิจพิจารณา และยังต้องอาศัยการประกอบกระทำ ทำใหม่มีขึ้นให้เป็นขึ้น อันเรียกว่า

๗.๓) ภาวนา ที่แปลว่า การกระทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นได้แก่ภาคปฏิบัติ ปัญญาที่ได้ทางนี้เรียกว่า ภาวนามัยปัญญาปัญญาที่เกิดจากภาวนา การปฏิบัติทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น

ทางพุทธศาสนาได้ตรัสแสดงปัญญาไว้ ๓ ทางดังนี้แต่ก็ฟังทราบทั่ว ทั้ง ๓ ทางเหล่านั้นนั้น คือตัวสุตะ การสดับฟัง จินตา ตัวความพินิจพิจารณา กับภาวนา การปฏิบัติอบรมให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นนั้น เป็นทางให้เกิดปัญญา แต่ไม่ใช่ตัวปัญญา

๘) ปัญญาที่แท้จริงคือรู้ทั่วถึงสัจจะ ตัวปัญญาที่เป็น ปัญญาที่แท้จริง นั้น จะต้องเป็นปัญญาที่รู้ทั่วถึงสัจจะคือความจริง ตามเหตุและผล หรือรู้ทั่วถึงเหตุผลตามความเป็นจริง คือว่าปัญญาต้องรวมกับสัจจะคือความจริงเป็นความรู้จริง รู้จริง รู้ถูกต้อง จับเหตุผลได้จริงได้ถูกต้องในสิ่งอันใด สิ่งอันนั้นเป็นปัญญา เพราะฉะนั้น ปัญญาทั้งสี่จะจึงต้องประกอบกันเป็นความรู้ทั่วถึงจริงหรือเป็นความรู้จริง จึงจะเป็นตัวปัญญา

ความรู้ทางอายตนะนั้น เหมือนดังที่สัตว์ดิรัจฉานมีอยู่และที่คนก็มีอยู่ด้วยกันนั้น เป็นความรู้ที่ยังไม่ให้ความจริงโดยแท้จริง แต่เป็นทางให้เกิดปัญญาที่เป็นความรู้จริงได้ เช่นว่าเมื่อมองดูด้วยตาไปตามถนน คือเมื่อยืนกลางถนน และเมื่อมองดูไปสุดตา จะเห็นว่าถนนนั้นเล็กเข้ามาทุกที จนถึง ๒ ข้าง ถนนนั้นรวมเข้ามาเป็นเส้นเดียว

เมื่อเรามองสิ่งที่ห่างออกไปจากสายตา จะเห็นว่าเล็กเข้าทุกที เช่นว่าเห็นดวงจันทร์ดวงอาทิตย์เป็นวงกลม เล็กไม่โตนัก เห็นดวงดาวที่มีอยู่บนท้องฟ้ายิ่งเล็กเข้าไปอีก เพราะเหตุว่ามีขอบเขตของตาและหู เช่น ตาก็ดูได้เห็นชัดเจน และก็เห็นใกล้เคียงกับความเป็นจริงในรูปร่างสัณฐานในเมื่ออยู่ใกล้ แต่เมื่อไกลออกไปแล้วจะเห็นไม่ชัด และสิ่งที่ใหญ่ก็จะเห็นเล็กเข้า ๆ จนเห็นเล็กที่สุด

แต่ความจริงนั้นถนนไม่ได้เล็กเข้าอย่างนั้น ถนนก็ยังคงเป็นถนนอยู่ตามเดิมนั้นแหละ แต่ตาคนเห็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงเชื่อตาไม่ได้ เมื่อตาเห็นอย่างนั้น จะบอกว่าถนนสายนี้สายนี้ตรงที่ยืนอยู่นั้นโต แต่ว่าข้างหน้านั้นเล็กเข้า ๆ ทุกที จะไปเชื่อตาอย่างนี้ไม่ได้ หูก็เหมือนกันจะไปเชื่อหูก็ไม่ได้ยิ่งไปมีความยึดถือ มีสมมติปัญญุตติเข้ามาอีกก็ยิ่งทำให้เกิดความเข้าใจผิดในเรื่องเสียงอีกเป็นอัน

เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นต้องมีศาสนาสำหรับเป็นเครื่องสั่งสอนอบรม คือ เป็นเครื่องปกครองอบรมจิตใจนั้นนั่นเอง และปัญญาก็เป็นข้อสำคัญที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้ เพราะว่าเมื่อได้ปัญญารู้เหตุผลใช้เหตุใช้ผล ก็ย่อมจะเป็นไปในทางที่ดี เป็นไปในทางที่เจริญ ถ้าไม่ใช่ปัญญาก็เป็นไปในทางที่เสื่อม ที่กล่าวตังนี้ก็หมายความว่าปัญญารู้เหตุรู้ผลและใช้เหตุใช้ผลนั้น ก็คือรู้เหตุผลอันถูกต้อง รู้เหตุผลที่เป็นตัวความจริง ใช้เหตุใช้ผลนั้นก็หมายความว่าใช้เหตุผลที่ถูกต้อง และปัญญาที่รู้หรือใช้เหตุผลที่ถูกต้องนี้ไม่ใช่สิ่งที่จะพึงได้จากโรงเรียนโดยตรง หรือจากการอบรมต่าง ๆ โดยตรง แต่เกิดจากตัวเองที่จะต้องมึศีลคือความสำรวม จะต้องมึจิตตั้งเพื่อที่ฟังเพื่อที่จะรู้อันเป็นสมาธิตั้งในเหตุการณ์ทั้งหลายที่ประสบ เมื่อเป็นดั่งนี้ ความรู้ที่เป็นตัวปัญญาจะผุดขึ้นมาเหมือนเช่นการเข้าโรงเรียน เรียนวิชาความรู้ต่างๆ หรือแม้การฟังธรรม การเรียนธรรมในโรงเรียนหรือแม้ว่าการฟังธรรมบรรยายที่สอนก็เหมือนกัน ตั้งจิตฟังก็ได้ปัญญาคือความรู้ในธรรม แต่เป็นความรู้ในขั้นปริยัติที่รู้จำรู้เข้าใจแต่อาจจะไม่ใช่ตัวปัญญาที่รู้ถึงเหตุจริงผลดังที่กล่าวมานั้น ยังไม่ใช่ก็ได้ แต่ว่ารู้จำรู้เข้าใจ จึงเป็นปัญญาในขั้นปริยัติ

๑๐) รู้จริงต้องละได้เว้นได้ อันปัญญาที่รู้จริงถึงเหตุถึงผลต้องเป็นปัญญาที่มีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คือ จะต้องละได้เว้นได้เป็นประการสำคัญดังจะมีตัวอย่างเล่าให้ฟังต่อไป เช่น ฟังเรื่องศีล ๕ แล้วรู้ จำและเข้าใจ ศีล ๕ ก็ได้แก่ เว้นจากการฆ่า เว้นจากการลัก เว้นจากความประพฤติดิฉันในกาม เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่มน้ำเมา ฟังแล้วรู้ เข้าใจและจำได้ เพราะเคยฟังมานักหนาตามที่พ่อแม่สั่งสอนตั้งแต่เป็นเด็กว่า นี่ศีลควรทำ นี่ช่วยอย่าทำ แล้วฟังคำสอนทางศาสนาว่าอะไรเป็นบาป อะไรเป็นบุญ ก็รู้ก็จำได้ ซึ่งก็เป็นปัญญาเหมือนกัน เป็นปัญญาที่เป็นปริยัติปัญญา แต่จะเว้นการกระทำนั้นได้เท่าใด เมื่อพิจารณาที่ตัวเองทุกคนก็จะรู้ได้ว่าทำได้บ้างไม่ได้บ้าง อยากทำบ้างไม่อยากจะทำบ้างก็แสดงว่ายังทำดีทำชั่วกันอยู่ ทั้งที่รู้ว่าควรหรือไม่ควร จึงต้องมาพิจารณาว่าเพราะอะไร ก็เพราะลู่อำนาจของตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากของใจเป็นข้อสำคัญ

อีกอย่างหนึ่งก็คือว่ายังลู่อำนาจต่อความโลภ โกรธ หลง คือโลภอยากได้ขึ้นมาก็ต้องเอาให้ได้ โกรธมิโทษะขึ้นมาก็ต้องทำร้ายเขาให้ได้ หลงขึ้นมาก็ต้องว่ากันไปตามที่หลงใหลนั้น พุดรวมเข้ามาก็คือว่าลู่อำนาจของตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยาก เพราะฉะนั้น ทั้งที่รู้ก็ไม่สามารถจะห้ามได้ จึงต้องทำชั่วกันบ้างทำดีกันบ้างดังที่เป็นไปกันอยู่ ดั่งนี้เรียกว่ากำลังปัญญายังไม่พอ ยังเป็นปัญญาคือความรู้ที่ทำให้ละยังไม่ได้ตัดไม่ได้ ยังเป็นปริยัติปัญญา

คราวนี้ปัญญาที่ต้องการจริง ๆ นั้น ต้องการปัญญาที่รู้แล้วก็ละได้ตัดได้ แต่ปัญญาดังกล่าวนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างที่เราต้องการให้เกิด ต้องปฏิบัติให้ถึงขั้นถึงตอน หรือว่าต้องอบรมให้ถึงขั้นถึงตอน ถ้ายังไม่ถึงขั้นถึงตอนก็ไม่ได้ แต่ถ้าถึงขั้นถึงตอนแล้วได้แสดงอะไรแหงเข้าไปนิตเดียว จิตจะได้ความรู้ที่ละได้ตัดได้ทันที จิตที่ได้ความรู้ที่ละได้ตัดได้ทันทีนั้น อันที่จริงก็เกิดจากการที่อบรมบ่อย ๆ นั้นแหละ ทำมาเรื่อย ๆ จะทำมาในอดีตนานเท่าใดก็ตาม หรือในปัจจุบันก็ตาม เมื่อถึงขั้นถึงตอนเข้า

แล้วก็จะได้รับความรู้ความสำนึกที่ละเอียดได้ นั่นเป็นตัวปัญญาที่ต้องการ ซึ่งปัญญาที่ต้องการนี้ที่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าเมื่อถึงขั้นถึงตอนแล้ว ได้อะไรเข้าไปตักเตือน แนะนำหรือชี้ทางแล้วจะเกิดปัญญาขึ้นมาทันทีที่ละเอียดได้อย่างไม่น่าเชื่อ

ดังเช่นเรื่ององค์สิมมาโลจที่ที่ต้องการความรู้ก็ไปเรียนวิชาจากอาจารย์ อาจารย์ก็ประสาทวิชาให้ คราวลูกศิษย์ด้วยกันอีกจาริชยาว่าอาจารย์จะรักองค์สิมมาโลจมาก เพราะว่าตั้งใจเรียนตั้งปฏิบัติ จึงยุแหย่ออาจารย์ว่าเป็นศิษย์ที่คิดทรยศต่ออาจารย์ อาจารย์ก็เกิดความแคลงใจตามคำยุยง ครั้นจะฆ่าจะทำลายศิษย์ของตนเองก็น่าเกลียดจึงได้แก่งบอกรวิธที่จะให้สำเร็จความรู้อย่างสูงสุด คือ ต้องไปฆ่าคนแล้วเอานิ้วมาให้ครบพัน จึงจะประสาทวิชาที่สูงที่สุดได้ องค์สิมมาโลจก็เชื่อ ก็กลายเป็นโจรฆ่าคนตัดนิ้วมารวม แล้วพระพุทธเจ้าทรงเห็นอุปนิสัยขององค์สิมมาโลจว่า อันที่จริงนั้นได้อบรมบารมีมาดีมาก และก็ต้องการความรู้ไม่มีเจตนาที่เป็นสันดานชั่วสันดานทรามอย่างไร แต่เพราะหลงผิดตามคำบอกของอาจารย์ สันดานไม่ชั่วร้ายพอที่จะโปรดได้ จึงได้เสด็จไปโปรด องค์สิมมาโลจเห็นพระพุทธเจ้าก็วิ่งไล่ตามพระพุทธเจ้าก็เสด็จเดินไปตามปกติ แต่องค์สิมมาโลจก็ไล่ไม่ทัน ก็ร้องบอกว่า สมณะ สมณะ จงหยุด จงหยุด พระพุทธเจ้าก็ทรงตอบว่า เราหยุดแล้วแต่ท่านยังไม่หยุด ด้วยคำเพียงเท่านี้ไปจิตใจขององค์สิมมาโลจให้ได้ความสำนึกที่เป็นตัวปัญญาขึ้นมาแล้วก็รู้ตัวเองว่าไม่หยุดจริง คือยังฆ่ามนุษย์ทำบาปหยาบช้อยอยู่เป็นอันมาก ก็ได้สติได้ปัญญาขึ้นมา ก็ทิ้งดาบกรายพระพุทธเจ้าแล้วขอบวช ก็ได้บวชเป็นภิกษุแล้วบำเพ็ญเพียรจนสำเร็จได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง ก็ด้วยวาจาเพียงเท่านี้ก็จิตใจขององค์สิมมาโลจให้ได้ปัญญาขึ้นได้

ปัญหานี้แหละที่ต้องการ แม้จะไปเทศน์สัก ๒-๓ ชั่วโมง ก็ไม่ได้ปัญญาอันนี้ ถ้าจี้ให้ถูกจุดแล้วก็ได้ปัญญาอันนี้ขึ้นมาก็จะหยุด อันนี้แหละสำคัญ เป็นปัญญาที่ได้โดยไม่มีหลักสูตรและไม่มีโรงเรียน แต่กล่าวได้ว่าเกิดจากการปฏิบัติอบรมให้มากขึ้น ๆ นี้แหละ แล้วจะถึงจุดที่ต้องการของภูมิสาวกคือหยุดได้แต่ถ้าไม่มีผู้จี้ก็ไม่ได้

คราวนี้ตัวอย่างในปัจจุบันก็มี คือมีผู้บวชเป็นนวกะที่วัดนี้มานานมาแล้ว เป็นนายทหาร เล่าว่า เดิมก็ชอบไปยิงนก เป็นการสนุก วันหนึ่งพาลูกไปยิงนกด้วย ยิงนกนกตาลงมา จึงสั่งให้ลูกไปเก็บลูกไปเห็นนกยังไม่ตายนอนกระสับกระส่ายทำตาปริบ ๆ อยู่ ลูกเกิดความสำนึกขึ้นมาก็ถามพ่อว่า นินกไปทำอะไรให้พ่อจึงไปยิงมัน คำถามของลูกเป็นเครื่องสะกิดใจทำให้ได้สติปัญญา ก็หยุดยิงนกตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา นี่เป็นเพียงคำพูดของเด็กที่พูดออกไปอย่างซื่อ เท่านี้ที่ไปสะกิดใจให้ได้สติปัญญา นี่เป็นปัญญาที่ต้องการ ซึ่งคนเราสามารถที่จะได้ปัญญาอันนี้เข้าถึงเหตุผลที่เป็นจริง ใช้เหตุผลและก็ช่วยได้จริง ๆ

๑๑) ให้รู้จักกำหนดรู้ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้รู้จักกำหนดรู้ด้วยความรู้ เรียกว่า ญาณปริปัญญา กำหนดรู้ด้วยความรู้ คำว่าปริปัญญา นั้น ท่านมักแปลว่ากำหนดรู้ แต่ตามศัพท์แปลว่ารู้รอบคอบ ปริ แปลว่า รอบคอบ ญาณ แปลว่า รู้ รวมกันเป็น ปริปัญญา แปลว่ารู้รอบคอบ

แต่ก็จะแปลกกันในทางปฏิบัติว่ากำหนดรู้ ก็คือกำหนดรู้ให้รอบคอบนั่นเองด้วยความรู้ คือว่าด้วยความรู้ที่ได้จากตา ได้จากหู เป็นการเห็น เป็นการได้ยิน ที่ได้จากจมูก ที่ได้จากลิ้น ที่ได้จากกาย จากความที่ทราบที่รู้ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และจากมโนคือใจ คือที่ได้คิด ได้รู้ทางใจ ให้กำหนดรู้ความรู้เหล่านี้แหละให้รอบคอบ ดังนี้เรียกว่า ญาตปริยญาแปลว่ากำหนดรู้ด้วยความรู้หรือด้วยการรู้ คือเมื่อรู้ด้วยตาด้วยหูเป็นต้นดังที่กล่าวนี้แล้ว ก็ไม่ใช่ว่าพอเพียงเท่านั้น ต้องทำความเข้าใจให้รอบคอบในความรู้ ในการรู้ ตลอดถึงในสิ่งที่รู้และเมื่อได้กำหนดรู้ด้วยความรู้ดังนี้แล้ว

ขั้นต่อไปก็คือว่า ติรณปริยญา กำหนดรู้ด้วยการพิจารณาคือพิจารณาสิ่งที่รู้นั้นให้รู้จักสภาพคือความเป็นไปของตน ของสิ่งเหล่านั้น ตามเป็นจริง คือตามที่เป็นแล้วว่าอย่างไร และต่อจากนั้นก็ตรัสสอนให้ปฏิบัติในปริยญาขั้นต่อไป คือปหานปริยญา กำหนดรู้ด้วยการละซึ่งเป็นหลักปฏิบัติโดยตรงในพระพุทธศาสนา คือ ละฉันทระคะ ความติดใจยินดีพอใจในทุก ๆ สิ่ง ซึ่งเป็นการปฏิบัติขัดเกลากิเลสในจิตใจ ละความทุกข์ที่บังเกิดขึ้นให้สิ้นไปตามเป้าหมายทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะต้องมีปหานะคือการละ ละสิ่งที่พึงละไปโดยลำดับ

เพราะฉะนั้น ปริยญาในพุทธศาสนานั้นจึงมี ๓ ดังนี้

ญาตปริยญา กำหนดรู้ด้วยความรู้

ติรณปริยญา กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา

ปหานปริยญา กำหนดรู้ด้วยการละ นี้เป็นตัวยุทธญาในพุทธศาสนา

ธรรม หัวใจพระพุทธศาสนา (พุทธโอวาท ๓) ประกอบด้วย ๑) สหุพปาปสสุ อกรรม การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ๒) กุสลสสุปสมปทา การบำเพ็ญความดีให้เพียงพร้อม ๓) สจิตต ปรีโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องใสเพื่อให้เกิดความเข้าใจจึงขออธิบาย ”หัวใจพระพุทธศาสนา” อันเป็นแนวทางปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ทางไว้ให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติตาม

๑. การไม่ทำความชั่วทั้งปวง : สหุพปาปสสุ อกรรม สืบเนื่องมาจากความเจริญทางวัตถุที่ได้บีบคั้น หรือบั่นทอนความงดงามทางจิตใจของมนุษย์ ยังผลให้ศีลธรรมจรรยาของคนเสื่อมทรามลงไป อีกทั้งช่องว่างทางสังคมทำให้คนห่างเหินไปจากพระพุทธศาสนา จึงก่อให้เกิดการกดขี่เอาไรต์เอาเปรียบกันเป็นธรรมดา ดังนั้น หัวใจพระพุทธศาสนาในส่วนของ ๑ นี้ มุ่งหวังให้คน “ละความชั่ว” (การละ คือ การเว้น การงด และการไม่ประพฤติปฏิบัติ) เพื่อให้คนได้พบกับหนทางไปสู่ชีวิตที่ดี ซึ่งการละความชั่วนั้นสามารถกระทำได้หลายประการ คือ การปฏิบัติตาม “ศีล ๕” หรือ “เบญจศีล” นับเป็นพื้นฐาน หรือข้อปฏิบัติเริ่มแรกในการประพฤติปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนที่ดี เพราะผู้ใดถือศีลหรือรับศีลแล้ว แสดงว่าผู้นั้นยอมรับในการที่จะละเว้นความชั่ว

๒. การบำเพ็ญความดีให้เพียงพร้อม : กุสลสสุปสมปทา จริงอยู่ที่ว่า “ศีล” เป็นการละเว้นและเป็นการกำจัดความชั่วในตอนต้น แต่สิ่งเหล่านี้ ยังมีข้อปฏิบัติที่จะมุ่งสู่นิพพาน ดังนั้น “ศีล” จึงเป็นการกำจัดสิ่งชั่วร้ายในเบื้องต้น ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ผู้ที่รักษาศีลหรืองด

เว้นไม่กระทำความชั่ว จิตใจจะปลอดโปร่ง ไม่มีเรื่องต้องครุ่นคิด ยังผลให้จิตใจเกิดสมาธิ และเมื่อจิตใจเกิดสมาธิ ก็จะเข้าใจในการใช้ปัญญา และสามารถคิดหาเหตุผลเพื่อสร้างสรรค์ความดีอันก่อให้เกิดประโยชน์สุขแห่งชีวิตตน ดังนั้น การทำความดีจึงต้องประกอบด้วยการกระทำในเชิงบวก มิใช่เพียงแต่การถือศีลกินเจ หรือการงดเว้นจากการทำความชั่วเท่านั้น เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจน จึงแบ่งหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำความดีออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ (๑.) มงคล ๓๘ ประการ คือ สิ่งที่ทำให้มีโชคดี, ธรรมอันนำมาซึ่งความสุขความเจริญ เรียกเต็มว่า อุดมมงคล คือ มงคลอันสูงสุด เพื่อความก้าวหน้าและความสุขอันแท้จริงของสังคมโลก องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ ตรัสสอนหัวข้อธรรมให้ปฏิบัติ ๓๘ ข้อ โดยเรียงลำดับจากง่าย ไปหายาก ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งชีวิต เปรียบเสมือนบันไดชีวิต ๓๘ ขั้น หากผู้ใดปฏิบัติตามได้มากข้อ ก็จะได้พบกับความก้าวหน้าในชีวิตมากขึ้นไปตามส่วน อีกทั้งหัวข้อธรรม ๓๘ ประการ ในมงคลสูตร เป็นหลักปฏิบัติตามพุทธโฆษาทที่พุทธศาสนิกชนได้ยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ยังผลให้เกิดความสุขอันเป็นอุดมมงคลแห่งชีวิต (๒.) สัปปริสธรรม ๗ เนื่องจากพระพุทธศาสนา มีลักษณะของธรรมเพื่อเสริมสร้างความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังนั้น จึงเรียกบุคคลผู้มีศีลธรรมที่สมบูรณ์ว่า “สัตบุรุษ” หรือคนที่ประกอบด้วย สัปปริสธรรม ๗ “สัปปริสธรรม ๗” คือธรรมของสัตบุรุษ, ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ, คุณสมบัติของคนดี, ธรรมของผู้ดี อันประกอบด้วยหลักธรรมดังนี้ คือ ๑. อัมมัญญู รู้จักกรรม ๑. อัตถัญญู รู้จักกรรม ๑. อตตัญญู รู้จักตน ๑. มตตัญญู รู้จักประมาณ ๑. กาลัญญู รู้จักกาล ๑. ปริสัญญู รู้จักบริษัท ๑

บุคคลบโรรปัญญา รู้จักเลือกคบคน ๑ เมื่อพิจารณา “ธรรมของสัตบุรุษ” แล้วจะพบว่า เป็นธรรมของผู้รอบรู้ กล่าวคือ เป็นธรรมของผู้ที่มีความรู้ในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นความรอบรู้ในการกระพฤติปฏิบัติของผู้รอบรู้นั้นย่อมนำมาพาชีวิตให้เป็นไปในทางที่ดีงามเพราะรู้ว่าอะไรควรหรือไม่ควรกระทำ ข้าพเจ้าเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีโอกาที่จะสั่งสมความงามไว้เป็นเกราะกำบังกาย เพราะเกราะกำบังเหล่านี้จะคอยปกป้องรักษาตนไว้ให้พ้นจากภัยพิบัติทั้งปวง เพื่อนำตนไปสู่ความสมบูรณ์ในชีวิตได้

๓. การทำจิตของตนให้ผ่องใส: สจิตต ปริโยทปนํ พุทธธรรมสอนว่า “ความดี” นั้น เป็นสิ่งที่รักษาและส่งเสริมคุณค่าของชีวิต ทำให้เกิดความเจริญงอกงามแก่ชีวิตและจิตใจ ทั้งนี้ล้วนแต่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้น หรือความเป็นอิสระทางใจและทางปัญญา เมื่อพิจารณาแล้วพบว่า “จิตใจ” นั้น เป็นตัวนำการกระทำของพุทธศาสนิกชน ดังนั้น การบำเพ็ญความดีให้เพียงพร้อม การกระทำที่สะอาดบริสุทธิ์ และการไม่ทำความชั่วทั้งปวง ย่อมนำไปสู่กรรมดี การทำจิตของตนให้ผ่องใส ล้วนเป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติทั้งสิ้น ซึ่งในเรื่องนี้พุทธธรรมได้สอนให้ชาวพุทธได้พึงชำระกายวาจา และ

ใจ ซึ่งตรงกับหลักคำสอนที่ว่า “กุศลกรรมบถ ๑๐” คือ ทางแห่งกุศลกรรม, ทางทำดี, กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติ^{๑๗}

อริยสัจ ๔ หลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นแม้จะมีมากถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี แต่หลักธรรมที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา นั่นคือ “อริยสัจ ๔” หรือ “อัมมจักกัปปวัตตสูตร” ซึ่งพระพุทธเจ้าได้แสดงแก่ปัญจวัคคีย์ หลังจากที่พระ-พุทธเจ้าตรัสรู้ได้สองเดือน อันเป็นหลักธรรมที่นำหลักความจริงของชีวิตมนุษย์ขึ้นมาพิจารณาโดยหยิบยกประเด็นปัญหาให้เห็นและหาหนทางแก้ไขปัญหาเพื่อพุทธศาสนิกชนทุกคนจะได้จัดการกับชีวิตตนได้อย่างถูกต้อง ตามวิธีการแห่งปัญญา

(๑) ทุกข์ แปลว่า ความทุกข์ หรือสภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ กล่าวให้ลึกลงไปอีกหมายถึง สภาวะของสิ่งทั้งหลายที่ตกอยู่ในกฎธรรมดาแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ซึ่งประกอบด้วยภาวะบีบคั้น กดดัน ชัดแย้ง มีความบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ในตัวเอง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่อาจให้ความพึงพอใจเต็มอ้อมแท้จริงไม่อาจให้ความพึงพอใจเต็มอ้อมแท้จริง พร้อมทั้งจะก่อปัญหา สร้างความทุกข์ขึ้นมาได้เสมอ ทั้งที่เกิดเป็นปัญหาขึ้นแล้ว และอาจเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เมื่อใดเมื่อหนึ่ง ในรูปใดรูปหนึ่งแก่ผู้ที่ยึดติดถือมั่นไว้ด้วยอุปาทาน

(๒) ทุกขสมุทัย เรียกสั้น ๆ ว่า สมุทัย แปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์ หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ ความอยากที่ยึดถือเอาตนเป็นที่ตั้ง โดยอาการที่มีเราซึ่งจะเสพเสวย ที่จะได้ จะเป็น จะไม่เป็น อย่างนั้นอย่างนี้ ทำให้ชีวิตถูกบีบคั้นด้วยความเร่าร้อน ร่ารอน กระวนกระวาย ความหวงแหนเกลียดชัง หวั่นกลัว หวาดระแวง ความเบื่อหน่าย หรือความคับข้องติดขัดในรูปใดรูปหนึ่งอยู่ตลอดเวลา ไม่อาจปลอดโปร่งโล่งเบา เป็นอิสระ สดชื่น เบิกบานได้อย่างบริสุทธิ์สิ้นเชิง

(๓) ทุกขนิโรธ เรียกสั้น ๆ ว่า นิโรธ แปลว่า ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่เข้าถึง เมื่อกำจัดอวิชชา สำรอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกตัณหาย้อมใจหรือฉุดลากไป ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความรู้สึก กระวนกระวาย ความเบื่อหน่าย หรือความคับข้องติดขัดอย่างใด ๆ หลุดพ้นเป็นอิสระ ประสบความสุขที่บริสุทธิ์ สงบ ปลอดโปร่งโล่งเบา ผ่องใส เบิกบาน เรียกสั้น ๆ ว่า นิพพาน

(๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เรียกสั้น ๆ ว่า มรรค (มรรค มีชื่อเต็มว่า อริยอัฏฐังคิก-มรรค แปลว่า ทางมีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ, ทางมีองค์ ๘ ของพระอริยะ, ทางมีองค์ ๘ ที่ทำให้คนเป็นพระอริยะ, ทางมีองค์ ๘ ที่พระอริยะคือพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ หรือมรรคอันประเสริฐมีองค์ประกอบ ๘ อย่าง สามารถเรียกอย่างสั้นได้ว่า “มรรคมือองค์ ๘”) แปลว่า ปฏิปทา (ข้อปฏิบัติ วิธีปฏิบัติ หนทาง วิธีการ) ที่นำไปสู่ความดับทุกข์ หรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือทางประเสริฐมีครบองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ ที่เรียกว่า

^{๑๗} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๑๙.

มัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นทางสายกลาง ซึ่งดำเนินไปพอดีที่จะให้ถึงนิโรธ โดยไม่ติดข้องหรือเอียงไปหาที่ สุดสองอย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค (ความหมกมุ่นในกามสุข) และอัตตกิลมณานุโยค (การประกอบความลำบากแก่ตน คือ บีบคั้นทรมานตนเองให้เดือนร้อน)^{๑๘}

มรรคมีองค์ ๘ หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง “หัวใจพระพุทธศาสนา” กับ “อริยสัจ ๔” แล้วสามารถกล่าวได้ว่า “พระโอวาทปาฏิโมกข์” หรือ “พุทธโอวาท ๓” อันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ได้สรุปลำดับคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจของพุทธศาสนิกชน นั่นคือ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การบำเพ็ญความดีให้เพียงพร้อม และการทำจิตของตนให้ผ่องใส ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นหัวใจพระพุทธศาสนาที่ล้วนแต่เป็นทางไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนา นั่นคือความไม่มีทุกข์และเมื่อพิจารณาต่อไปว่า “พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร “คำตอบคือ “อริยสัจ ๔” อันเป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนต้องไตร่ตรองด้วยปัญญา จึงจะค้นพบว่าจุดบรรจบกันระหว่าง “พุทธโอวาท ๓” กับ “อริยสัจ ๔” คือ ความไม่มีทุกข์ ซึ่งความไม่มีทุกข์ก็คือความสุขนั่นเอง ดังนั้น หลักปฏิบัติในการดับทุกข์ตามแนวทางของ “มรรค ๘” จึงได้รวมเข้าเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจได้ง่ายขึ้น แต่มีบางคนเข้าใจว่า คำสอนเรื่อง “อริยสัจ ๔” เป็นการมองโลกในแง่ร้าย เพราะแสดงให้เห็นแต่ทุกข์ คือ “ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค” ล้วนชี้ให้เห็นว่าเป็นทุกข์ทั้งสิ้น แต่พึงสังเกตว่า ในท้ายที่สุดอริยสัจ ๔ ได้ชี้แง่ดีไว้ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติบรรลุความสุขอย่างแท้จริง นั่นคือ มรรคมีองค์ ๘

๒.๒.๑๐ สวรรค์ (สัตว์ทั้งหลาย) อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ธรรมปริยายสูตร ข้อ ๑๙๓ ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสว่าดูกรภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมปริยายอันเป็นเหตุแห่งความกระเสือกกระสนแก่เธอทั้งหลายเธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดีเราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่าดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมปริยายอันเป็นเหตุแห่งความกระเสือกกระสนเป็นฉนวน ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นผู้รับผลของกรรม เป็นผู้มีความเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กระทำกรรมใดไว้ เป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ๆ

นี่ถึงคราวที่จะรับผลของกรรม เพื่อที่จะระลึกได้ว่า กรรมใดเป็นอกุศล ก็จงรีบละเว้นเสีย เพราะเหตุว่าอกุศลในอดีตก็ได้กระทำมากมายแล้ว และถ้ายังกระทำต่อไป ก็ต้องเป็นปัจจัยที่จะกระทำให้เป็นผู้ได้รับผลของกรรมนั้นข้อความต่อไป พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ หยาบฆ่า มีมือชุ่มด้วยโลหิต ตั้งอยู่ในการฆ่าและการทุบตี ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์ที่มีชีวิตทั้งปวง บุคคลนั้นย่อมกระเสือกกระสนด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ กายกรรมของเขาคด วชิกรรมของเขาคิด มโนกรรมของเขาคิด คติของเขาคิด อุบัติของเขาคิด ดูกรภิกษุ

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบรรลือธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๘๙๖-๗.

ทั้งหลาย เรากล่าวคติ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ นรกอันมีทุกข์โดยส่วนเดียว หรือกำเนิด
 เจริญงานอันมีปรกติกระเสือกกระสนของบุคคลผู้มีคติคน ผู้มีอุบัตินคน ๆ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็กำเนิด
 ดิรัจฉานอันมีปรกติกระเสือกกระสนนั้นเป็นไฉน คือ งู แมลงป่อง ตะขาบ พังพอน แมว หนู นกเค้า
 แมว หรือสัตว์ทั้งหลายผู้เข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเหล่าใดเหล่าหนึ่ง แม้อื่นๆ ที่เห็นมนุษย์แล้วย่อม
 กระเสือกกระสน ดูกรภิกษุทั้งหลาย การอุบัติของสัตว์ย่อมมีเพราะกรรม อันมีแล้วด้วยประการดังนี้แล
 คือ เขาย่อมอุบัติด้วยกรรมที่เขาทำ ผัสสะอันเป็นวิบากย่อมถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 เราย่อมกล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับผลของกรรม ด้วยประการฉะนี้ ๆ เวลาจะทำอกุศล กระเสือก
 กระสนไหมคะ ยังไม่เป็นอกุศลกรรม เพียงอกุศลจิตก็กระเสือกกระสนกันวุ่นวายหมด ในการทำมาหา
 กินเลี้ยงชีพ ในการทำทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นปกติในชีวิตประจำวันซึ่งจำเป็น แต่สำหรับอกุศลกรรม ไม
 น่าจะจำเป็นที่จะกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ แต่ถ้าทำแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เรากล่าวคติ
 ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ นรกอันมีทุกข์โดยส่วนเดียว หรือกำเนิดเจริญงานอันมีปรกติกระเสือก
 กระสนของบุคคล

ก็กำเนิดเจริญงานอันมีปรกติกระเสือกกระสนนั้นเป็นไฉน คือ งู แมลงป่อง ตะขาบ
 พังพอน แมว หนู นกเค้าแมว หรือสัตว์ทั้งหลายผู้เข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเหล่าใดเหล่าหนึ่ง แม้อื่น
 ๆ ที่เห็นมนุษย์แล้วย่อมกระเสือกกระสน เพราะเหตุว่ากลัวภัยที่จะเกิดทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น
 ทางกาย แม้อัตว์ดิรัจฉานก็เหมือนกัน

๔.๕ สรุป

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีแนวคิดในความปรารถนา ดังนี้

วิปัสสนาภาวนาในพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า การปฏิบัติตนเพื่อบรรลุความ
 ปรารถนาด้วยการใช้วิธีของอริปัญญาสิกขา คือ เป็นผู้ที่มีปัญญาอย่างประเสริฐ สามารถเข้าถึงความเกิด
 และความดับของสภาวะธรรม สามารถเพิกถอนกิเลสได้ สามารถรู้ความเป็นจริงว่านี่คือทุกข์ นี่คือเหตุ
 เกิดทุกข์ นี่คือความดับทุกข์ และนี่คือข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์

ผู้ปฏิบัติย่อมรู้ได้ด้วยตนเองว่าได้ถึงความสิ้นทุกข์แล้ว คือ นิพพาน บุคคลใดที่
 ขยันหมั่นเพียรศึกษาและปฏิบัติตนตามไตรสิกขา คือ อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา
 อยู่อย่างสม่ำเสมอ มีจิตน้อมไปในนิพพาน ย่อมสามารถเข้าถึงนิพพานได้

สวรรค์คือแดนที่เพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ เป็นที่อยู่ของเทวดา แบ่งเป็นชั้น ๆ ตามบุญ
 กรรมที่ได้ทำไว้มากน้อยแตกต่างกัน

แนวคิดเกี่ยวกับสวรรค์ในพระพุทธศาสนา สวรรค์มีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎกและ
 คัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาโดยปรากฏข้อความชัดเจนว่ามีนรกขุมใหญ่ ๆ ทั้งหมด ๘ ขุม แต่ละ
 ขุมก็มีลักษณะแตกต่างกัน และสวรรค์ก็มีทั้งหมด ๖ ชั้นแต่ละชั้นก็เป็นสถานที่รองรับผลการกระทำ

ของบุคคลในภพภูมิของมนุษย์ที่แตกต่างกัน โดยนรกและสวรรค์เป็นภพภูมิหรือเป็นสถานที่ไปเกิดของมนุษย์ นรกเป็นทุกข์ภูมิ ส่วนสวรรค์เป็นสุขคติภูมิ หลังความตาย

ความเชื่อเรื่องสวรรค์มีอิทธิพลต่อสังคมไทย คนไทยได้รับการปลูกฝังหลักธรรมเรื่องหลักกรรม นรก สวรรค์ มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และมีพัฒนาการความเชื่อและหลักกรรม จากความรู้คือคุณธรรมที่วิถีชีวิตกับคุณธรรมเป็นอย่างเดียวกัน ไปเป็นความรู้คู่คุณธรรม ในรัชกาลที่ ๕ ทำให้ความดีกลายเป็นเรื่องวัตถุสิ่งของไม่ใช่คุณธรรมภายใน จึงสามารถทำได้ทุกอย่างเพื่อได้รับผลเป็นวัตถุสิ่งของโดยไม่ละอายและเกรงกลัวต่อบาปกรรมที่มีผลเป็นนรกในโลกหน้า เพราะมุ่งเห็นผลของการกระทำที่ต้องได้รับผลตอบแทนเป็นวัตถุนิยมในโลกปัจจุบัน จนกลายเป็นปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาประเทศที่ยากจะแก้ไขได้แม้บุคคลทั่วไปจะเข้าใจตามคัมภีร์ว่า มีนรกและสวรรค์หลังความตายก็ตาม แต่สิ่งที่คุณคนแต่ละคนสามารถสัมผัสกับนรกและสวรรค์ได้โดยตรงและประจักษ์แจ้งด้วยตนเองก็คือสวรรค์ที่อยู่ในใจ โดยเฉพาะนรกสวรรค์แต่ละขณะจิต เพราะทุกคนเมื่อประสบกับปัญหาอันเป็นความทุกข์ของชีวิตอันเป็นผลจากการคิดผิด พุติผิด และทำผิด แล้วเมื่อการกระทำนั้น ๆ เกิดผลก็จะส่งผลไม่ดีกับตนเองแสดงอาการเดือดร้อนหว่าวุ่น ไม่สงบ เป็นทุกข์ และหากคิดถูก พุติถูก และทำถูก เมื่อการกระทำนั้น ๆ เกิดผลก็จะส่งผลดีต่อตนเองโดยมีอาการเยือกเย็น สงบ เกิดปิติ มีความสุข

ปฏิบัติเพื่อเดินทางไปสู่สวรรค์

แนวทางการปฏิบัติเพื่อไปสู่สวรรค์ชั้นต่าง ๆ ได้อย่างไร ในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึง แนวทางการปฏิบัติเพื่อไปสู่สวรรค์ใน บุญกิริยาวัตถุสูตร ว่า “ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน ๒. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล

๓. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา ”

“ภิกษุทั้งหลายบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเนื้อความนี้แล้ว ในพระสูตรนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า กุลบุตรผู้ใคร่ประโยชน์ พึงศึกษาบุญนั้นแล อันให้ผลเลิศต่อไป ซึ่งมีสุขเป็นกำไร คือ พึงเจริญทาน ๑ ความประพฤติเสมอ ๑ เมตตาจิต ๑ บัณฑิต ครั้นเจริญธรรม ๓ ประการอันเป็นเหตุให้เกิดความสุขเหล่านี้แล้ว ย่อมเข้าถึง โลกอันไม่มีความเบียดเบียน.”^{๑๙}

จากพระสูตรนี้ จะเห็นแนวทางการปฏิบัติตน คือ การทำทาน ความประพฤติตนเสมอ ซึ่งคือการรักษาศีล และเมตตาจิต ซึ่งคือการทำภาวนานั่นเอง เมื่อทำทั้ง ๓ ประการแล้ว จะได้ไปสู่โลกอันไม่มีการเบียดเบียน หรือสวรรค์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

^{๑๙} อัง. อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔.

ภรรยาตอบว่าในวันนี้ไม่ได้ถวายเพราะพระคุณเจ้าไม่เห็นมาเลย ฝ่ายอุบาสกก็ถามด้วยความสงสัยว่าเป็นอะไรไป เหตุใดพระคุณเจ้าจึงไม่มา

ภรรยาก็ตอบว่า ข้าพเจ้าเองก็ไม่ทราบเหมือนกัน แต่สันนิษฐานว่า เมื่อคืนนี้ เราปิดประตูใหญ่หน้าบ้านเสียเพราะเกรงว่าขโมยจะเข้าบ้าน แล้ววันนี้ก็ตื่นสายกันทุกคน พระคุณเจ้ามาบ้านเราแล้วเข้าประตูบ้านไม่ได้ เพราะไม่ได้มีใครเปิดประตูบ้าน ท่านก็คงกลับเสียอย่างแน่นอน

อุบาสกเกิดความสังเวชสลดใจ นิมนต์พระไว้แล้วไม่ได้เปิดประตูบ้าน จนพระกลับไป จึงพูดว่า วันนี้เราขาดบุญไป ไม่ได้ถวายสังฆทาน และข้อสำคัญก็คือพระคุณเจ้าก็ขาดประโยชน์ไปด้วย ไม่รู้จะไปปิดนขาตที่ไหน หรือว่ากลับวัดไปแล้วหรืออย่างไรจะได้ฉันหรือเปล่าก็ไม่รู้ ก็สงสัยอยู่ ซึ่งถือว่าเป็นความผิดของเราทีเดียว ในวันต่อไป ถ้าเกิดเหตุการณ์อย่างนี้ขึ้นอีกไม่เหมาะ เพราะฉะนั้นจะต้องไปหาคนมาเป็นยามเฝ้าประตูบ้าน เขาจึงไปพบชายชราคนหนึ่ง แล้วพูดว่า เราต้องการให้ท่านเป็นคนเฝ้าประตูบ้านของเรา หน้าที่ของท่านก็คือให้นั่งรักษาอยู่ที่หน้าประตูบ้าน ถ้าเห็นพระคุณเจ้ามาก็อาราธนาท่านให้เข้ามาในบ้าน และช่วยปูอาสนะทำวัตรปฏิบัติแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยใจที่เลื่อมใสแล้วบุญจะเกิดแก่ท่านด้วยอย่างแน่นอน และได้ค่าจ้างด้วย

ชายผู้นั้นก็พูดว่า “สาธุ ตกลง” ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมาเขาก็เป็นคนรักษาประตูบ้านนั้น เมื่อเห็นภิกษุมายังบ้านนั้น เขาก็ทำการต้อนรับด้วยความดีอกดีใจเป็นอย่างยิ่ง นิมนต์ให้เข้าไปในบ้าน แล้วช่วยจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในพิธีถวายสังฆทานจนเสร็จสิ้น กระทำอยู่อย่างนี้บ่อย ๆ นานเข้าก็ได้มีโอกาสฟังพระธรรมเทศนาในสำนักของภิกษุที่มีบิณฑบาตนั้นเอง ได้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ต่อมาก็เป็นคนตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์และรับศีล ๕ เฝ้าปฏิบัติภิกษุทั้งหลายอยู่บ้านนายจ้างนั้น

ครั้นกาลต่อมา อุบาสกเจ้าของบ้านก็ถึงแก่กรรมจากไปเพราะเหตุที่เขาไม่เลื่อมใสอบรมกุศลมากนัก มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พยายามสั่งสมความดีมาตลอดชีวิต กรรมดีนั้นส่งผลไปเกิดเป็นเทพเจ้าอยู่บนสวรรค์ชั้นยามานี้เอง เขามีรัศมีรุ่งเรืองสวยงาม แวดล้อมไปด้วยเทพบริวารมากมาย สถิตอยู่บนวิมานอันวิจิตรตระการตา ได้รับความสุขด้วยการเสวยทิพยสมบัติที่มากมายตลอดเวลา ได้รับแต่สิ่งทีงามที่เลิศอยู่ทุกวันวาร

ต่อมาไม่นาน ชายชราที่รักษาประตูที่เป็นนายทวารบาลของอุบาสกนั้น ก็ได้ถึงแก่กรรมจากไปตามนายจ้าง แต่เพราะเหตุที่บุญของเขาไม่มากพอ จึงไม่อาจจะไปเกิดบนสวรรค์ชั้นสูงเช่น นาย

ของตัวเองได้ แต่ด้วยเหตุที่ได้เคยอนุโมทนาส่วนบุญเคยชวนช่วยในการทำบุญให้ความสะดวกแก่
ภิกษุผู้ทรงศีล ทั้งมีใจศรัทธาและตั้งมั่นอยู่บ้านอุบาสกนั้น ก็ได้อานิสงส์เป็นอันมาก

เมื่อเขาตายจากไป ด้วยอำนาจบุญอันนั้นเอง เขาจึงไปอุบัติเป็นเทพบุตรอยู่บนวิมานชั้น
ดาวดึงส์ ไม่อาจจะสูงเท่านายได้ แต่ว่าบุญที่ตัวเองได้ทำไว้ก็เป็นเหตุให้เกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้
เขาไม่ได้ให้ทาน แต่เขาฟังธรรมและช่วยต้อนรับพระ ช่วยเลี้ยงพระ เปิดประตูนิมิตพระให้นั่ง
ภายหลังเขาก็ได้รักษาศีลถึงไตรสรณคมน์ ด้วยอำนาจบุญของเขานั่นเอง เห็นเหตุให้เขาบังเกิดบน
สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้^{๒๑}

อนาถบิณฑิกเศรษฐี

ท่านอนาถบิณฑิกะเป็นบุตรเศรษฐี พ่อของท่านชื่อ สุมนเศรษฐี อยู่ในกรุงสาวัตถี ท่าน
ร่ำรวยจากกการค้า มีกองเกวียนคาราวานเดินทางไปค้าขายตามต่างเมือง หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้
แล้วประมาณ 1 พรรษา ในคราวหนึ่งท่านอนาถบิณฑิกะเดินทางจากกรุงสาวัตถีถึงได้ไปยังกรุง
ราชคฤห์ด้วยธุรการค้าบางอย่าง ไปพักอยู่ที่บ้านเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ซึ่งเศรษฐีนั้นเป็นที่เขยของ
ตนเอง เมื่อพักอยู่ที่บ้านนั้น ได้เห็นที่เขย ซึ่งเป็นเศรษฐีตระเตรียมทานอย่างมากทีเดียว ท่านอนาถ
บิณฑิกะก็สงสัยว่าพรุ่งนี้จะมีการจัดงานแต่งงานในบ้านนี้ หรือพระราชจะเสด็จกระมัง จึงถามที่เขย
เศรษฐีนั้นว่าจัดงานอะไร

เศรษฐีนั้นบอกว่า วันพรุ่งนี้พระพุทธเจ้าจะเสด็จมา เรานิมิตพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาเสวย
พระกระยาหารที่บ้านในวันรุ่งขึ้น

อนาถบิณฑิกะพอได้ยินคำว่า “พระพุทธเจ้า” เท่านั้น ก็รู้สึกตื่นเต้นเบิกบานอย่างบอกไม่
ถูก อยากจะพบพระพุทธเจ้าเป็นกำลัง คืออยากจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าในคืนนั้นทีเดียว

อนาถบิณฑิกะ ซึ่งแปลว่า ผู้ให้ทานแก่คนที่ยากจนอนาถา แต่ชื่อเดิมของท่านจริง ๆ ชื่อ
สุทัตตะ เมื่ออนาถบิณฑิกะเข้าไปเฝ้าได้กราบพระพุทธรูปแล้วนั่งลง พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรม
โดยทรงแสดงอนุปุกพิภกา พรรณนาเรื่องทาน ศีล สวรรค์ โทษของกาม และอานิสงส์การออกบวช
แล้วจบลงด้วยอริยสัจ ๔ ท่านอนาถบิณฑิกะฟังแล้ว ในที่สุดก็สำเร็จพระโสดาบัน คนที่สำเร็จเป็นพระ
โสดาบันแล้ว จะมีความมั่นคงในพุทธศาสนามาก ดังนั้น ในวันรุ่งขึ้น ท่านจึงทูลนิมิตพระพุทธรูปให้ไป
เสวยพระกระยาหารที่บ้านเศรษฐีที่เขยของตน ต่อจากวันที่ที่เขยถวายพระกระยาหารแต่พระพุทธรูป

^{๒๑} พ. สติธรรม (พิจิตร ธจิตตโม), พรรณนาสวรรค์, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๙.

อนาถบิณฑิกะสร้างวัดเขตวัน ชื่อที่ดินหมดเงินไป ๑๘ โกฏิ เมื่อซื้อแล้วท่านก็สร้างกุฏิ ศาลาโรงฉัน พระคันธกุฎี เวจกุฎี และอื่น ๆ หมดเงินไป ๑๘ โกฏิ แล้วท่านฉลองวัดหมดเงินค่าฉลอง ไปอีก ๑๘ โกฏิ ตกลงว่าอนาถบิณฑิกะสร้างวัดนี้รวมทั้งทำบุญด้วยหมดเงินไป ๕๔ โกฏิ เท่า ๕๔๐ ล้านกหาปณะ

อนาถบิณฑิกะบำรุงพระพุทธศาสนามาก ท่านมีบุตรชาย ๑ คน ชื่อกาละ บุตรสาว ๓ คน บุตรชายของท่านได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน บุตรสาวคนที่หนึ่งชื่อ นางมหาสุภัททา บุตรสาวคนที่สองชื่อ นางจุลลสุภัททา ทั้งสองสำเร็จเป็นพระโสดาบัน ส่วนบุตรสาวคนสุดท้ายชื่อสุมนา ได้สำเร็จเป็นพระสกทาคามี เมื่อนางตายก็ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต โดยได้ถึงแก่กรรมเมื่ออายุน้อย

ส่วนท่านอนาถบิณฑิกะนั้นได้บำรุงพระพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลานาน ในภายหลัง ท่านป่วยหนักก็ให้คนไปทูลพระพุทธเจ้าและนิมนต์พระสารีบุตรมาด้วย พระสารีบุตรก็มาแสดงธรรมไม่ให้ยึดมั่นในรูปกายในสิ่งทั้งปวง ตั้งแต่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไปจนถึงไม่ยึดถือสิ่งทั้งหลายว่าเป็นของเรา

หลังจากนั้น พอท่านพระเถระทั้งสองกลับไปแล้ว ท่านก็ได้ถึงแก่กรรมแล้วไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต

รวมความว่า อนาถบิณฑิกะนี้ได้สั่งสมบุญกุศลไว้มาก จึงไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต อันเป็นสวรรค์ที่รื่นรมย์มากชั้นหนึ่ง สมเจตนาที่ท่านได้ตั้งใจเอาไว้^{๒๒}

---

^{๒๒} พ. สติตวรรณ (พิจิตร จชิตวณฺโณ), **พรรณนาสวรรค์**, (กรุงเทพฯพมพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๒.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์ความสำเร็จความปรารถนาของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธานุญาตในประเด็นที่ว่าด้วยคำนิยามความหมาย ความสำคัญของนรกสวรรค์ การแบ่งประเภท สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๑. สรุปผลการวิจัย
๒. ข้อเสนอแนะการวิจัย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

พระพุทธานุญาตเป็นศาสนาทฤษฎี มีแนวคิดที่พระพุทธานุญาตเจ้าเป็นพระศาสดาที่เป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาและบริสุทธิ์ แต่มีศักยภาพสามารถบรรลุธรรมด้วยพระองค์เอง พระพุทธานุญาตทรงเป็นเพียง ผู้แนะนำวิธีที่พระพุทธานุญาตทรงค้นพบ ดังนั้น พระพุทธานุญาตจึงทรงประกาศพระองค์ว่าเป็นพระสยัมภู ไม่มีครูบาอาจารย์ ได้ตรัส รู้แจ้งธรรมในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน ด้วยพระองค์เอง หลักธรรมศาสนาทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องของ “ทุกข์” และวิธีดับทุกข์เท่านั้น ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีของพุทธศาสนิกชนสมควรที่ดำเนินชีวิตตามรอยพระบาทพระศาสดา

ความปรารถนาสูงสุดในพระพุทธานุญาตคือ นิพพาน หมายถึง การมีชีวิตที่ปราศจากกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน การละเว้นจากความชั่ว ทั้งปวง ประกอบแต่ความดี และการชำระจิตให้สะอาด สว่าง สงบ รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ เป็นโลกุตระธรรม เมื่อชีวิตสิ้นสุดกระแสชีวิตก็สิ้นสุดลงด้วย จะไม่เกิดแก่เจ็บและตายอีกต่อไป เป็นหลักธรรมตามธรรมชาติเหตุผลของกฎเกณฑ์จักรวาล มีพระพุทธานุญาตเจ้าเป็นพระศาสดา ทรงเป็นผู้ค้นพบวิธีเข้าถึงความปรารถนาและทรงสั่งสอนให้ผู้อื่นให้เรียนรู้และปฏิบัติตามด้วยตนเอง จะสามารถบรรลุความปรารถนาตามพระพุทธานุญาตได้ เมื่อปฏิบัติตามพระพุทธานุญาตแล้ว ยังไม่สามารถบรรลุความปรารถนา คือ พระนิพพานได้ในชาตินี้ ยังเป็นเหตุปัจจัยให้เขามีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขในโลกนี้ เมื่อเขาตายเขาจะไปเกิดในสุคติภูมิ

เรื่องของ “ทุกข์” หมายถึง ทุกข์ในอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นเหตุสำคัญของปัญหาทั้งปวง ที่ผู้ประพฤติปฏิบัติด้วยตนเอง ตามคำสั่งสอนของพระพุทธานุญาต และสามารถบรรลุได้ด้วยตนเองตามพระบรมศาสดา พระพุทธานุญาตสอนหลักความจริงว่า “สิ่งทั้ง หลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นคนสัตว์ หรือสิ่งของก็ตาม จะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เป็นวัตถุหรือเป็นเรื่องของจิตใจ ไม่ว่าจะมามีชีวิตหรือไม่มีชีวิตหรือโลกที่แวดล้อมอยู่ก็ตาม หมายถึงสังขตธรรมทั้งหมด ล้วนเป็นไปตามธรรมดาของเหตุปัจจัย เป็น

กฎธรรมชาติหรือธรรมนิยามเป็นแนวทางพันทุกซ์ จากสิ่งที่มีอยู่จริงตามธรรมชาติ โดยไม่จำเป็นต้องอ้างอิงถึงองค์ทวะสูงสุด วิธีการปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์เป็นแนวทางที่ปฏิบัติแล้วจะพบทางดับทุกข์

เรื่องของความเชื่อ ในเรื่องของการทำความดีหรือกรรมชั่ว ผู้กระทำความดีไว้ เขาต้องได้รับผลแห่งกรรมนั้น ทุกคนจะต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารตามกฎแห่งกรรม ในหลักของปฏิจสมุปปาท ไม่มีช้อยกเว้นแม้แต่คนเดียว จนกว่าจะเจริญวิปัสสนาภาวนาได้รู้แจ้งด้วยตนเอง ในอริยสัจ ๔ ได้เข้าถึงพระนิพพาน พระพุทธศาสนาเถรวาทให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติทางจิต ซึ่งผู้ปฏิบัติต้องปฏิบัติทางจิตได้ด้วยตนเองมากกว่าจะให้ความสำคัญว่ามนุษย์เกิดมาได้อย่างไร

ดังนั้น พุทธศาสนิกชนทุกคน สมควรศึกษาให้เข้าใจ แนวคิดของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ และแนะนำให้ผู้ปฏิบัติที่ต้องการบรรลุความปรารถนาเรื่องทุกข์ในอริยสัจ ๔ เรื่องของกรรมและผลของกรรม และการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารตามหลักปฏิจสมุปปาท

แนวคิดเกี่ยวกับสวรรค์ในพระพุทธศาสนาพบว่าสวรรค์มีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาโดยปรากฏข้อความชัดเจนว่ามีสวรรค์ก็มีทั้งหมด ๖ ชั้นแต่ละชั้นก็เป็นสถานที่รองรับผลการกระทำของบุคคล ในภพภูมิของมนุษย์ที่แตกต่างกัน โดยนรกและสวรรค์เป็นภพภูมิหรือเป็นสถานที่ไปเกิดของมนุษย์ นรกเป็นทุคติภูมิ ส่วนสวรรค์เป็นสุคติภูมิ หลังความตาย

ความเชื่อเรื่องสวรรค์มีอิทธิพลต่อสังคมไทย คนไทยได้รับการปลูกฝังหลักธรรมเรื่องหลักกรรม นรก สวรรค์ มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และมีพัฒนาการความเชื่อและหลักกรรม จากความรู้คือคุณธรรมที่วิถีชีวิตกับคุณธรรมเป็นอย่างเดียวกัน ไปเป็นความรู้คู่คุณธรรมในรัชกาลที่ ๕ ทำให้ความดีกลายเป็นเรื่องวัตถุสิ่งของไม่ใช่คุณธรรมภายใน จึงสามารถทำได้ทุกอย่างเพื่อได้รับผลเป็นวัตถุสิ่งของโดยไม่ละอายและเกรงกลัวต่อบาปกรรมที่มีผลเป็นนรกในโลกหน้า เพราะมุ่งเห็นผลของการกระทำที่ต้องได้รับผลตอบแทนเป็นวัตถุนิยมในโลกปัจจุบัน จนกลายเป็นปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาประเทศที่ยากจะแก้ไขได้แม้บุคคลทั่วไปจะเข้าใจตามคัมภีร์ว่า มีนรกและสวรรค์นรกและสวรรค์หลังความตายก็ตาม แต่สิ่งที่บุคคลแต่ละคนสามารถสัมผัสได้โดยตรงและประจักษ์แจ้งด้วยตนเองก็คือนรกและสวรรค์ที่อยู่ในใจ โดยเฉพาะนรกสวรรค์แต่ละขณะจิต เพราะทุกคนเมื่อประสบกับปัญหาอันเป็นความทุกข์ของชีวิตอันเป็นผลจากการคิดผิด พุดผิด และทำผิด แล้วเมื่อการกระทำนั้น ๆ เกิดผลก็จะส่งผลไม่ดีกับตนเองแสดงอาการเดือดร้อน หัววุ่น ไม่สงบ เป็นทุกข์ และหากคิดถูก พุดถูก และทำถูก เมื่อการกระทำนั้น ๆ เกิดผลก็จะส่งผลดีต่อตนเองโดยมีอาการเยือกเย็น สงบ เกิดปีติ มีความสุข

พระพุทธศาสนากำหนดท่าทีและแนวทางการปฏิบัติต่อความเชื่อในเรื่องของสวรรค์ไว้ว่า พระพุทธศาสนากำหนดท่าทีต่อสวรรค์ โดยให้ความสำคัญกับการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคล ซึ่ง

ความสำคัญดังกล่าวหมายถึงการคิด การพูด การทำของบุคคลย่อมส่งผลต่อการดำเนินชีวิตทั้งต่อตนเองและบุคคลอื่น การมีความเชื่อที่ประกอบไปด้วยเหตุด้วยผล มีสติปัญญาพิจารณาไตร่ตรองให้เห็นจริงด้วยตนเองอย่างพึงเชื่อในสิ่งที่เห็นด้วยสายตาหรือแค่คิดได้ แต่ให้ลองนำสิ่งที่คิดที่เห็นนั้นมาลองปฏิบัติให้เห็นผลด้วยตนเองเสียก่อน ไม่ส่งเสริมให้อ่อนวอนร้องขอสิ่งภายนอกมาช่วยเหลือ แต่ส่งเสริมให้ลงมือทำและปฏิบัติด้วยตนเอง โดยไม่ต้องไปหวังว่า จะบังเกิดผลทันที แต่สอนว่าให้ประกอบเหตุให้ถูกต้องแล้ว ผลจะเกิดขึ้นตามกาลเวลาของธรรมชาติ เมื่อเห็นผลประจักษ์แจ้งกับตนแล้วค่อยยอมรับและเชื่อในสิ่งนั้นๆ แต่หากผลยังไม่ปรากฏก็ต้อง คิดดี พูดดี ทำดี ไปก่อนแม้ยังไม่เชื่อว่า มีนรกและมีสวรรค์ในชีวิตหลังความตาย ผลของความดีที่เราทำก็จะเกิดกับผู้ทำในปัจจุบัน และหากมีนรกในชีวิตหลังความตายจริงเป็นสถานที่คู่ควรกับความชั่ว ก็ไม่ใช่สถานที่คู่ควรกับผู้ทำความดีแต่เป็นสวรรค์ต่างหาก จึงสอนไม่ให้นำผลมาด้วยการทำความดีทุกลมหายใจ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์ความสำเร็จความปรารถนาของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธานุชาสนาเถรวาทนั้น ผู้วิจัยว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจในการนำไปศึกษาวิจัยเพิ่มเติมอีกหลายเรื่อง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้น กล่าวคือ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. ควรจะมีการศึกษาถึง ความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการปฏิบัติ และผลของการปฏิบัติจริงสามารถนำไปใช้ได้จริงหรือไม่

๒. ควรมีการศึกษาวิจัยถึงการปฏิบัติเพื่อการบรรลุความปรารถนาสูงสุดของศาสนิกชนว่ามี ความรู้ ความเข้าใจมากน้อยแค่ไหนและรู้จักนำไปใช้ในชีวิตประจำวันมากน้อยแค่ไหน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาวิเคราะห์บุญกิริยาวัตถุ ๓ ในคัมภีร์ทางพระพุทธานุชาสนา

๒. ศึกษาวิเคราะห์สวรรค์ ในคัมภีร์ทางพระพุทธานุชาสนา

๓. ศึกษาวิเคราะห์นิพพาน ในคัมภีร์ทางพระพุทธานุชาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พ.ศ. ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติภูมิ

(๑)หนังสือ:

คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน. **ไตรภูมิภคา ฉบับถอดความ.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์
การพิมพ์, ๒๕๒๘.

เดือน คำดี. **ศาสนศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
๒๕๔๕.

ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคธ -ไทย,** หน้า ๖๘๒.

พ.อ.ปิ่น มุกข์นิต. **มงคลชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๑๖.

พระคันธसारากวีวงศ์ (ธรรมมาจริยะ อภิวิงสะ). **โพธิปักขิยธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร:
บริษัท บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒.

พระธรรมปิฎก. **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย),
๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก.** (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบัน
บันลือธรรม), ม.ป.ป.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๐.

พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ.๙). **โลกทิปนี.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). **ภูมิวิลาสินี,** ๒๕๔๔.

พระสัทธัมมโชติกะ ธรรมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ (ปริเฉทที่ ๑-๒-๖).** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสัทธัมม
โชติกะ, ๒๕๕๓.

พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุศย์. **มนุษย์สัมพันธ์.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พันเอกปิ่น มุกข์นิต. **แนวสอนธรรม: ตามหลักสูตรนักธรรมตรี.** กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยุ, ๒๕๑๔.

พุทธทาสภิกขุ. **การงานที่เป็นสุข.** กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

พุทธทาสภิกขุ. **กรรมและการอยู่เหนือกรรม**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๙.

พุทธทาสภิกขุ. **ปรมัตถสภาวะธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สวนอุศมมูลนิธิ, ๒๕๑๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, หน้า ๑๑๔๓.

โรงเรียนการศาสนาและศีลธรรมทหารบก. **วิชาการศาสนาและศีลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, ๒๕๒๙.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์รศ. และคณะ. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีระและไซเท็กซ์ จำกัด, ๒๕๔๑.

สมชาย กษิติประดิษฐ์. **สิทธิมนุษยชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔.

สมพร เกล้าดี. **จักษภาพที่ปณี ถิ่นที่ ๖: การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์**, ๒๕๒๓.

สมวงศ์ พงศ์สภาพร. **การตลาดบริการ**. กรุงเทพมหานคร: เลฟแอนด์ลีฟ, ๒๕๔๗.

สุนทร ณ ริงสี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

สุภีร์ ทุมทอง. **สัจจะแห่งชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๕๗.
อริยสัจ ๔. กรุงเทพมหานคร: หจก. ภาพพิมพ์, ๒๕๕๗.

แสง จันทร์งาม. **ศาสนศาสตร์ (The Science of Religion)**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๑.

หลวงวิจิตรวาทการ. **ศาสนาสากล**. พระนคร: โรงพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๒๓.

(๒) วิทยานิพนธ์:

บุญมี บุญเอี่ยม. “ศึกษาการนำอริยสัจ ๔ ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต บริษัทวิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตศึกษา: มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔.

พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวโส. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโล (วันจันทร์). “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระมหาไพฑูริย์ สุทฺธวิฑูโร. “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺณรตโน (สุวรรณรัตน์). “ความเชื่อเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระฤกษ์ดำรงค์ ปณฺญาโร (จันทร์แสง). “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและรูปแบบการนำเสนอ เรื่องกฎแห่งกรรมที่ปรากฏในละครโทรทัศน์: เรื่องเหยียฟ้าทำดิน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระศรีสุธรรมเมธี (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม ป.ธ.๙), “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไท ศึกษาเฉพาะกรณี: ไตรภูมิพระร่วง (เตภูมิกถา)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

สมคิด เสวยล้ำ. “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาของเทวดา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระปริณญา ฉายา ปริสุสโร นามสกุล เพิกแสง
- ว/ ด/ ป เกิด : ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๓
- สถานที่เกิด : กรุงเทพมหานคร
- การศึกษา :
- พ.ศ. ๒๕๕๓ : น.ธ.เอก สำนักเรียน เขตลาดพร้าว-บึงกุ่ม
- พ.ศ.๒๕๕๖ : หลักสูตรบริหารธุรกิจบัณฑิต (การจัดการทั่วไป)
- ประสบการณ์การทำงาน : เป็นครูสอนนักเรียนโรงเรียนบ้านลาดพร้าว โรงเรียนวัดลาดพร้าว
- : เป็นครูสอนนักธรรม
- : ผ่านการอบรมพระนักเทศน์
- ผลงานทางวิชาการ :
- อุปสมบท : ๓๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๖
- สังกัด : วัดลาดพร้าว แขวง ลาดพร้าว เขต ลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร
- ปีที่เข้าศึกษา : พ.ศ. ๒๕๕๙
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : พ.ศ. ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดลาดพร้าว เลขที่ ๑ เขตลาดพร้าว แขวงลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร
- ๑๐๒๓๐
- หมายเลขโทรศัพท์ : ๐๘๕-๙๐๕-๒๔๕๐
- Email : padoremon@hotmail.com

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : พระปริญญา ฉายา ปริสสโร นามสกุล เพิกแสง
ว/ ด/ ป เกิด : ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๓
สถานที่เกิด : กรุงเทพมหานคร
การศึกษา : จบ น.ธ.เอก ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ สำนักเรียน เขตลาดพร้าว-บึงกุ่ม
: จบการศึกษาหลักสูตรบริหารธุรกิจบัณฑิต (การจัดการทั่วไป)
เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๖
ประสบการณ์การทำงาน : เป็นครูสอนนักเรียนโรงเรียนบ้านลาดพร้าว โรงเรียนวัดลาดพร้าว
: เป็นครูสอนนักรธรรม
: ผ่านการอบรมพระนักเทศน์
ผลงานทางวิชาการ :
อุปสมบท : ๓๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๖
สังกัด : วัดลาดพร้าว แขวง ลาดพร้าว เขต ลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร
ปีที่เข้าศึกษา : พุทธศักราช ๒๕๕๙
ปีที่สำเร็จการศึกษา : พุทธศักราช ๒๕๖๑
ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดลาดพร้าว เลขที่ ๑ เขตลาดพร้าว แขวงลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร
รหัส ๑๐๒๓๐
หมายเลขโทรศัพท์ ๐๘๕-๙๐๕-๒๔๕๐
email padoremon@hotmail.com